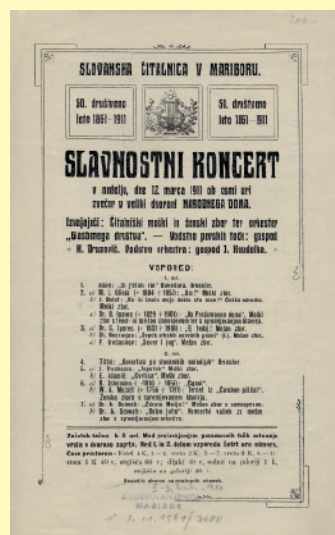

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

1

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE

LETNIK 88
NOVA VRSTA 53

STR.
1-136

2017

PRVA ŠTEVILKA IZŠLA LETA 1904 • COMING OUT SINCE 1904

Na naslovnici je gradivo iz Zbirke drobnih tiskov Enote za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič):

Narodni dom v Mariboru [Slikovno gradivo] : dopisnica. - Maribor : [s. n.], 1908 - 1 razglednica : barve ; 9 × 14 cm, ZDT RZ 1 in=220904134

Slovanska čitalnica Maribor, programski list, ZDT DT II-3 Mrb. 1911

Revija je v polnem besedilu dostopna – *Full text sources availability*:
Sistory (<http://www.sistory.si>), EBSCOhost Historical Abstracts with Full Text, ProQuest

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Letnik 88 – Nova vrsta 53
1. zvezek 2017

Review for History and Ethnography

Year 88 – New Series 53
Volume 1, 2017

Maribor
2017

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966

Uredniški odbor – *Editorial Board*

Izr. prof. dr. Marjeta Ciglenečki

Red. prof. dr. Darko Darovec

Dr. Jerneja Ferlež

Miroslava Grašič, prof.

Red. prof. dr. Marko Jesenšek

Doc. dr. Tone Ravnikar

Red. prof. dr. Franc Rozman

Dr. Vlasta Stavbar

Izr. prof. dr. Igor Žiberna

Dr. Marjan Žnidarič

Mag. dr. Theodor Domej, Avstrija

Prof. dr. Dragutin Feletar, Hrvaška

Dr. Peter Wiesflecker, Avstrija

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

Dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospejna 10

SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Pomočnica urednice – *Editor's Assistant*

Urška Zupan

zupanur@gmail.com

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Prispevki so recenzirani. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation. The articles have been reviewed.*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Agencije za raziskovalno dejavnost RS.
Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research Agency.

Kazalo – Contents

RAZPRAVE – STUDIES

Tin Mudražija, <i>Uvodno poglavje celjske nogometne zgodovine (1900–1941)</i> (The Introductory Chapter in Celje Football History (1900–1941))	5
Klaudija Sedar, <i>Življenje bogojinskega duhovnika Jožefa Hauka (1890–1968) v primežu kolesja svetovnih vojn</i> (The Life of Jožef Hauko (1890–1968), a Priest from Bogojina, in the Grip of the World Wars)	21
Renato Podbersič, <i>Iskanje alternativ. Reševanje Judov v Gorici pred holokavstom</i> (Searching for Alternatives – Saving the Gorizia Jews From Holocaust)	43
Jure Maček, <i>Šolstvo v lendavskem okraju v letih 1945–1952 in začetki izobraževanja za madžarsko manjšino</i> (The Educational System in Lendava District between 1945 and 1952 and the Beginnings of Education for the Hungarian Minority)	61
Igor Žiberna, <i>O razgledu z razglednega stolpa na Mariborskem Pohorju</i> (On the Lookout Tower on Mariborsko Pohorje)	116

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

Marjan Toš, <i>Šoa – Spominjajmo se: Vsako leto eno ime – Ivan Breskvar</i> . .	126
Marjan Toš, <i>Zbornik Slovenski lovci v vojni za Slovenijo</i>	129
Majda Potrata, <i>Dan Primoža Trubarja in petstoletnica Lutrovih tez</i>	131

Uvodno poglavje celjske nogometne zgodovine (1900–1941)

Tin Mudražija*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 796.332(497.4Celje)"1900/1941"

Tin Mudražija: Uvodno poglavje celjske nogometne zgodovine (1900–1941). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 1, str. 5–20

Avtor se v prispevku na kratko dotakne pionirskih korakov pri organiziranem igranju nogometa na širšem območju Celja. V nadaljevanju se posveti predstavitvi osrednjega nogometnega kluba nacionalno zavednih Slovencev v Celju z imenom SK Celje (*Slovenski sportni klub Celje*) in osrednjega nogometnega kluba celjskih Nemcev z Atletik SK (*Athletik Sportklub Cilli*). Namen prispevka je predstaviti ključne mejnike v začetnem poglavju celjske nogometne zgodovine ter komentirati okoliščine nastanka prvih celjskih nogometnih klubov.

Ključne besede: Celje, nogomet, klubi, Slovenski sportni klub Celje, Atletik SK

1.01 Original Scientific Article
UDC 796.332(497.4Celje)"1900/1941"

Tin Mudražija: The Introductory Chapter in Celje Football History (1900–1941). Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 1, pp. 5–20

The author shortly describes the pioneer steps in organised football in Celje and in its wider surroundings. He then concentrates on the Celje central football club SK Celje (*Slovenski sportni klub Celje*), which was established by nationally conscious Slovenes, and he presents the central football club of Celje Germans, Atletik SK (*Athletik Sportklub Cilli*). The aim of this treatise is to present the key milestones at the beginning of Celje football history and to comment on circumstances, in which the first Celje football clubs were established.

Key words: Celje, football, clubs, *Slovenski sportni klub Celje*, *Atletik SK*

* dr. Tin Mudražija, asistent, Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, tinmudrazija@yahoo.com

Kdaj so se slovenske dežele prvič srečale z najpomembnejšo postransko stvarjo na svetu, kot nogomet pogosto imenujemo, žal ne vemo. Gotovo se je to zgodilo že proti koncu 19. stoletja, ko je mladina iz Ljubljane, Maribora, Celja in drugih večjih slovenskih mest odhajala na študij v večja mesta takratne monarhije, kjer so se seznanili z nogometno igro. Ob vrnitvi domov so z novo športno panogo seznanili mlajše generacije. Pomembno vlogo je odigralo tudi posebno srednješolsko okolje na Slovenskem, v katerem so se mešali dijaki slovenske in nemške narodnosti, ti pa so imeli tesnejše stike z rojaki iz drugih delov monarhije, kjer so nogomet spoznali že prej. Selekcije igralcev so nastajale tako, da so se najprej ustvarjale po razredih in nato do izbranih vrst posameznih šol, kar je privedlo tudi do selekcij po narodnosti. Posebej se je to dogajalo v Mariboru, saj so bile tekme ostrejšje, uspeh pa ni odločal samo o športni časti, temveč je zmaga Slovencev ali Nemcev v takratnih okoliščinah pomenila tudi političen uspeh. Nogomet je bil priljubljen med dijaki, kmalu pa so ga začeli igrati tudi drugi.¹

Tako je bil tudi v Celju že spomladi leta 1901 – po navedbah časnika celjskih Nemcev *Deutsche Wacht*, naj bi se to zgodilo že leta 1900² – ustanovljen prvi nogometni klub, ki ga lahko štejemo za neke vrste predhodnika kasnejšega osrednjega kluba celjskih Nemcev, Athletik SK Cillija. To je bil Cillier Deutsche Sportverein, njegov prvi predsednik pa je bil celjski lekarnar Max Rauscher. Za klubske barve so izbrali (te je kasneje prevzel Athletik SK) rumeno in modro, ki simbolizirata mesto Celje. Moštvo je že istega leta odigralo tudi prvo uradno tekmo.³ Nasprotnik Celjanov je bilo moštvo ljubljanskih Nemcev, Laibacher Sportverein, ki je na prvi uradni nogometni tekmi v Celju neizkušene domačine gladko premagal s 4:1.⁴ Kmalu zatem je sledila tudi povratna tekma v Ljubljani, ki so jo na presenečenje ljubljanske športne javnosti tokrat dobili celjski *Sportvereinovci* z enakim rezultatom 4:1.⁵ Celjani so na svoji premierni tekmi nastopili v postavi: vratar dr. Eugen Negri, obramba Hren in Bechine, vezista Premschak in Oskar Jaklin ter napadalci Daniel Rakusch, dr. König, Käs, Fischer in dr. Walter Negri. Moštvo je svoje tekme igralo na takratnem celjskem prireditvenem prostoru Glaziji (*Festwiese*

¹ Rudi Turk, *VEČ kot igra: 80 let nogometa na območju Maribora*, Medobčinska nogometna zveza Maribor (Maribor, 2008), str. 15; Drago Stepišnik, *50 let ustanovitve vodstvene nogometne organizacije na Slovenskem*, Nogometna zveza Slovenije (Ljubljana, 1970), str. 11 (v nadaljevanju: Stepišnik, *50 let ustanovitve vodstvene nogometne organizacije na Slovenskem*).

² »30 Jahre Athletiksportklub«, *Deutsche Zeitung*, št. 46, 7. 6. 1936, str. 5–6 (v nadaljevanju: »30 Jahre Athletiksportklub«).

³ »Fussballwettspiel«, *Deutsche Wacht*, št. 53, 4. 7. 1901, str. 3; »Fussballwettspiel«, *Deutsche Wacht*, št. 56, 14. 7. 1901, str. 4.

⁴ »Fussballwettspiel«, *Deutsche Wacht*, št. 57, 18. 7. 1901, str. 3.

⁵ »Fussballwettspiel in Laibach«, *Deutsche Wacht*, št. 77, 26. 9. 1901, str. 3.

Glacis). Iz razpoložljivih virov – neki neimenovani deček je pri tem celo dejal: »Mi, ki smo bili takrat še otroci, vendar že zapriseženi ljubitelji nogometa, smo na člane prvega moštva gledali kot na prave polbogove« – je mogoče ugotoviti, da je moštvo izjemno hitro pridobilo simpatije nemških ljubiteljev športa v mestu ob Savinji. Najboljši in najbolj priljubljen igralec v moštvu je bil vratar dr. Eugen Negri, ki je na tekmah nastopal v belih usnjenih rokavicah, kar je za tiste čase predstavljalo pravo atrakcijo. Ob bok vratarju dr. Negriju lahko postavimo tudi napadalca Daniela Rakuscha, ki so ga navijači zaradi izjemne hitrosti poimenovali kar »Maschine«, igralca z najmočnejšim udarcem v moštvu Willija Rakuscha ter Walterja Negrija, ki je nogomet kot študent pred tem igral tudi pri graškem Grazer Athletik Klubu (GAK). Člani Sportvereina so bili pretežno iz vrst študentov in akademikov, klub pa je bil izredno dobro organiziran, o čemer priča tudi podatek, da so imeli poleg prvega moštva tudi rezervno in mladinsko moštvo.⁶

Moštvo Cillier Deutsche Sportverein je svojega prvega konkurenta dobilo leta 1902, ko je nekoliko mlajša nemška mladina ustanovila Cillier Deutsche Fußballvereinigung, ki za razliko od Sportvereina ni bil prijavljen pri takratnih oblasteh in je veljal za neke vrste »divji« klub. Kljub temu je bil klub dobro organiziran, saj je imel predsednika, blagajnika, nadzornika ter druge organe kluba in je deloval po strogo določenih pravilih. Klub so večinoma sestavljali obrtni vajenci in dijaki celjske deške meščanske šole nemške narodnosti. Klubske barve so bile belo-črne. Dijaki so bili vseskozi na udaru šolskih oblasti, pri čemer je izstopal predvsem takratni ravnatelj deške meščanske šole Anton Paul, zapriseženi sovražnik nogometne igre, ki jim je nekega dne tudi zaplenil žogo. Ostri ukrepi ravnatelja pa dijakov niso odvrnili od nogometa; znana celjska nogometna anekdota namreč pripoveduje, da so dijaki kmalu skovali načrt, kako žogo (po zaplembi je bila spravljena v zbornici) dobiti nazaj. To so storili na zadnji šolski dan leta 1902, ko so vedeli, da bo zbornica zaradi podelitve spričeval prazna. Pogumni dijaki so se tako med podelitvijo spretno pretihotapili v zbornico in odnesli žogo, ki je nato še dolgo služila za razvijanje nogometnih spretnosti.⁷

2. septembra 1904 je sledil naslednji mejnik v zgodovini celjskega nogometa; organizirana je bila prva uradna nogometna tekma med dvema celjskima moštvoma, celjski derbi, v katerem sta bila glavna akterja moštvi Cillier Deutsche Sportverein in Cillier Deutsche Fußballvereinigung, tekma pa je bila odigrana na igrišču na Glaziji. Moštvi sta pred tekmo celo natisnili reklamne brošure, ki so jih nato prodajali po mestu, kar je še en dokaz, kako dobro organizirana sta bila oba športna kluba. Tudi tekma je bila prava paša za oči;

⁶ »30 Jahre Athletiksportklub«, *Deutsche Zeitung*, št. 46, 7. 6. 1936, str. 5–6.

⁷ »30 Jahre Athletiksportklub – II. Teil«, *Deutsche Zeitung*, št. 48, 14. 6. 1936, str. 6.

motivirani člani Fußballvereinigunga so se na tekmo dobro pripravili in na koncu izkušenejše *sportvereinovce* (ti so jih pred tekmo vseskozi podcenjevali) presenetljivo premagali s 5:3. Prva uradna tekma in zmaga moštva Fußballvereinigung pa je bila žal obenem tudi njegova zadnja; večina najboljših igralcev kluba je po tekmi prestopila v vrste Sportvereina in tako je klub, ki je imel sicer dobre temelje za nadaljnji razvoj, čez noč ostal skoraj brez vseh najboljših igralcev.⁸

Že leta 1905 je celjski nogomet zašel v hudo krizo. Nemška telovadna društva so začela vse bolj agresivno delovati proti obema nogometnima društvoma, saj sta jim predstavljala hudo konkurenco, prišlo pa je tudi do konflikta med člani Sportkluba in Fußballvereinigunga, ki kljub dogovoru niso več želeli trenirati skupaj. Kamen spotike je bil predvsem podcenjujoč odnos mlajših članov Sportkluba do kolegov iz Fußballvereinigunga, ki so večinoma prihajali iz nižjih družbenih slojev.⁹

16. aprila 1906 je bil v Celju sestanek predstavnikov treh osrednjih nemških športnih društev: Deutscher Sportverein, Deutscher Athletik Klub – Eiche in Deutscher Fußballvereinigung. Ugotovili so, da lahko celjski šport napreduje le, če bo imelo vso športno aktivnost v rokah samo eno osrednje športno društvo. Za to sta se najbolj zavzemala Willi Rakusch in novinar celjskega časnika *Deutsche Wacht* Walter. Na sestanku je bil prav tako sestavljen pripravljalni odbor, njegova naloga pa je bila pripraviti vse potrebno za ustanovitev novega športnega društva in organizirati ustanovni občni zbor. Odbor so sestavljali Franz Rebeuschegg, Heinrich Findeisen, Adolf Perissich in Sepp Krell. Ustanovni občni zbor novega športnega društva je bil 9. maja 1906. Društvo je dobilo ime Deutscher Athletik Sportklub Eiche (leta 1908 skrajšano v Deutscher Athletik Sportklub), prvi predsednik pa je postal celjski hotelir Franz Rebeuschegg.¹⁰

Deutscher Athletik Sportklub je bil multidisciplinarno športno društvo, v katerem je največje uspehe dosegala prav nogometna sekcija, ki je takrat veljala za graškim Grazer Athletik Klubom (GAK) za najboljšo na območju štajerske in koroške (*Alpenland*) regije. Ni bila redkost, da so celjski *atletiki* svoje nasprotnike iz Ljubljane, Maribora in drugih mest na prijateljskih tekmah premagovali z desetimi goli razlike in več. *Athletiki* so leta 1911 nastopili tudi na močnem tekmovanju za Pokal graškega jesenskega sejma (*Grazer Herbstmesse-Pokal*), kjer jim je uspelo priti vse do finala, ki so ga nato izgubili proti graškemu GAK-u. Celjani so na tekmovanju nastopili v postavi Fuchs,

⁸ Prav tam.

⁹ »30 Jahre Athletiksportklub – III. Teil«, *Deutsche Zeitung*, št. 50, 21. 7. 1936, str. 6.

¹⁰ Prav tam.

Stoklasser, Werchan, Staudinger, Krell, Cölestin, Hirschal, Pacchiaffo, de Toma, Krell in Hren.¹¹

Klub je 1. aprila 1911 v prostorih Nemške hiše (*Deutsches Haus*) v Celju organiziral tudi odmevno proslavo ob petletnici svojega delovanja. Prireditelj, ki so se je udeležili vsi pomembnejši Celjani nemške narodnosti, na čelu s klubskim predsednikom Franzem Rebeuscheggom, je popestril tudi bogat kulturni program, v katerem so nastopali številni celjski nemški pevski zbori in pihalni orkester, vrhunec večera pa je bil slavnostni ples. Glamurozna prireditev v izvedbi klubskega vodstva je bila jasen znak, da želi klub nogometno javnost na Slovenskem opozoriti na svoj dominantni položaj v lokalnih nogometnih krogih. Klub je do leta 1914 postavil resnično dobre in zdrave temelje za dolgoročen in uspešen razvoj, a ga je leta 1914 prekinil izbruh prve svetovne vojne, ko je avstroogrška vojska mobilizirala več kot 60 % klubskih članov.¹²

ATHLETIK SK CELJE – NEMŠKA TRDNJAVA V MESTU OB SAVINJI

V Celju je septembra 1919 kot prvi s tekmo proti ljubljanski Iliriji svojo dejavnost obnovil leta 1906 ustanovljeni klub celjskih Nemcev,¹³ Athletik SK Celje,¹⁴ ki se je po koncu prve svetovne vojne znašel v precej nezavidljivem položaju.¹⁵ Celjski Nemci, zdaj odrezani od matične domovine, seveda niso več uživali privilegijev, ki so jih bili deležni pred prvo svetovno vojno. Klub je tako čez noč postal brezdomec, saj so mu nove oblasti igrišče na Glaziji odvzele in ga dodelile novoustanovljenemu klubu Slovenskemu sport klubu Celje. Athletik SK pa vseeno ni dolgo ostal brezdomec; na pobudo bratov Daniela in Willija Rakuscha – ki sta bila leta 1900 tudi člana prve enajsterice Cillier Deutsche Sportvereina – je klubu kmalu uspelo odkupiti zemljišče na celjski Skalni kleti, ki je postalo novi dom *Athletikov*. Igrišče je bilo na izredno neugodnem in vlažnem terenu z ribnikom in so ga vseskozi ogrožale poplave. Neutrudnemu klubskemu vodstvu je ob izdatni finančni pomoči Franza Rebeuschegga in Franza Königa uspelo teren izsušiti in urediti za tiste čase eno najlepših športnih igrišč v kraljevini. Klubska uprava je bila tako med letoma

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ Za več podrobnosti o nemški manjšini v obdobju med obema vojnama v Celju glej: Mateja Ratej, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941 – Politični položaj nemške narodne manjšine v mestnih občinah Maribor, Celje in Ptuj«, *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 445–466.

¹⁴ Arhiv Jugoslavije, fond FSJ, škatla K-110 (Slovenija), Fudbalski savez Jugoslavije, Nogometna podzveza Celje, str. 1–2.

¹⁵ »30 Jahre Athletiksportklub – III. Teil«, *Deutsche Zeitung*, št. 50, 21. 7. 1936, str. 6.

1906 in 1914 kot tudi med obema vojnama v celjskem hotelu Pošta, katerega lastnik je bil tudi klubski predsednik Franz Rebeuschegg.¹⁶

Celjski *Athletiki* so tudi med obema vojnama veljali za odlično organiziran klub z zelo resnimi ambicijami v slovenskem nogometu, na vrhu klubske hierarhije pa je izjemno učinkovito delovala trojka v sestavi: predsednik Franz Rebeuschegg, prvi klubski operativec Franz König in finančni svetovalec Erich Negri. Ključna poteza na poti do številnih klubskih uspehov je bila storjena že kmalu po obnovitvi klubskega delovanja, ko je prvi klubski operativec Franz König v Celje pripeljal Dunajčana Karla Dürschmieda. König mu je zagotovil službo v eni izmed svojih trgovin, obenem pa je Dürschmied opravljal še vlogo igralca in glavnega klubskega trenerja. Karl Dürschmied se je kmalu izkazal kot izjemen nogometni pedagog, pod njegovim vodstvom so celjski *Athletiki* v letih 1920 in 1921 igrali morda celo najboljši nogomet na Slovenskem. Celjsko moštvo je bilo med slovenskimi nogometnimi navijači znano predvsem po tem, da je veljalo za najbolj borbeno moštvo v ligi, ki ne popusti do zadnjega sodnikovega žvižga. *Athletiki* so pod vodstvom Karla Dürschmieda vedno igrali izjemno napadalno, tudi za ceno napake ali poraza.¹⁷

Slika 1: Moštvo celjskih Nemcev Athletik SK (Eiche) iz leta 1920. Celjski *Athletiki* so vseskozi nastopali v rumeno-modrih majicah z velikim celjskim grbom na prsih.

Vir: Volfand in Šuster, *125 let športa v Celju*.

Athletiki so dobre igre v sezoni 1920–1921 oplemenitili z uvrstitvijo v finale državnega prvenstva, kjer so se pomerili s takratnim stebrom slovenskega nogometa, SK Ilirijo. Finalna tekma med Athletik SK-jem in SK Ilirijo,

¹⁶ »30 Jahre Athletiksportklub – 4. Teil«, *Deutsche Zeitung*, št. 52, 28. 7. 1936, str. 6.

¹⁷ »Nogometne tekme o Veliki noči«, *Sport*, št. 14, 1. 4. 1921, str. 107.

odigrana 18. julija na celjski Skalni kleti, je bila ena izmed najbolj napetih tekem v zgodovini državnih prvenstev; *Athletiki* so sredi prvega polčasa vodili že s 3:0, a je Ilirijanom nato uspelo igro preobrniti in tekma se je končala z remijem 4:4.¹⁸

A prave težave so se takrat šele začele. *Athletiki* so pričakovali, da bo sodnik tekmo podaljšal za dvakrat po 15 minut, kar se na njihovo veliko presenečenje ni zgodilo. Vodstvo podzveze je namesto tega sklenilo, da bosta moštvi 15. avgusta odigrali novo tekmo, ki bo odločala o nogometnem prvaku za sezono 1920–1921.¹⁹ *Athletiki* so ostro protestirali in napovedali, da se nove finalne tekme ne bodo udeležili. Sočasno so o domnevnih organizacijskih nepravilnostih Ljubljanske nogometne podzveze obvestili tudi krovno nogometno organizacijo v Zagrebu. *Athletiki* so vztrajali in se tekme 15. avgusta res niso udeležili. Reakcija Ljubljanske nogometne podzveze je bila burna; *Athletik SK* so suspendirali iz vseh tekmovalj pod okriljem podzveze, prav tako pa je klub dobil prepoved igranja kakršnih koli tekem za nedoločen čas.²⁰ A tekmovalnega cirkusa obeh klubov s tem še ni bilo konec. Kmalu je sledil nov preobrat: vodstvo krovne nogometne organizacije v Zagrebu je ugodilo pritožbi *Athletika* in vodstvu Ljubljanske nogometne podzveze naročilo, naj organizira novo srečanje, na katerem bosta moštvi odigrali samo podaljšek dvakrat 15 minut.²¹ Ponovni, tokrat polurni obračun istih nasprotnikov je bil 25. septembra. Da bo mera polna, sta se moštvi ponovno razšli z neodločenim rezultatom, tokrat 1:1, in vodstvu podzveze ni preostalo nič drugega, kot da razpiše novo, tokrat odločilno srečanje.²²

To je bilo odigrano v Celju 2. oktobra 1921 – v času, ko je že potekalo novo prvenstvo za sezono 1921–1922, kar je bil še dodaten absurd Ljubljanske nogometne podzveze – veliki končni zmagovalec pa je bilo moštvo *SK Ilirije*, ki je tekme ugnalo z visokim rezultatom 7:2 in osvojilo naslov prvaka Ljubljanske nogometne podzveze. Končni rezultat sicer ni bil realen glede na potek dogodkov na igrišču; po izenačeni igri se je prvi polčas končal z 2:2, na začetku drugega polčasa pa je sodnik v sumljivih okoliščinah izključil osrednjega branilca celjskih *Athletikov*, kar je bil vzrok za popoln razpad sistema Celjanov. Ilirijani so izkoristili priložnost, dosegli kar pet zadetkov in na koncu gladko zmagali s 7:2. Za razliko od Ljubljančanov so bili *Athletiki*

¹⁸ »Prvenstvena tekma Ilirija : Athletiki 4 : 4 (2 : 3)«, *Sport*, št. 30, 22. 7. 1921, str. 236; »Neodločena tekma za prvenstvo Slovenije v nogometu: Ilirija, Ljubljana : Athletiki, Celje 4 : 4«, *Jutro*, št. 168, 19. 7. 1921, str. 3.

¹⁹ »Finale za prvenstvo Slovenije«, *Sport*, št. 32, 5. 8. 1921, str. 251.

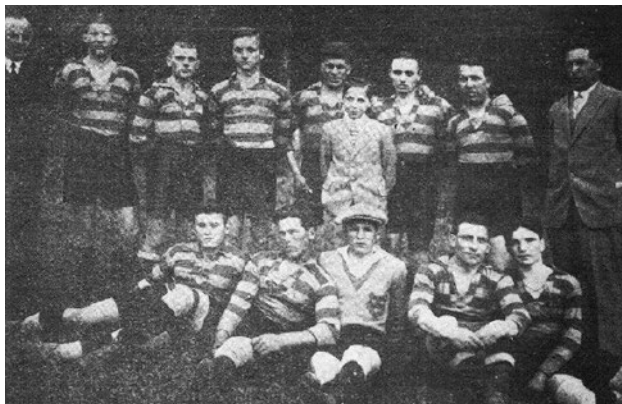
²⁰ »Prvenstvo Slovenije 1920/21«, *Sport*, št. 34, 19. 8. 1921, str. 268; »Athletiksportklub v Celju«, *Sport*, št. 35, 29. 8. 1921, str. 276.

²¹ »Jugoslovanski nogometni savez«, *Sport*, št. 40, 30. 9. 1921, str. 312.

²² Prav tam; »Nogometna tekma Ilirija – ASK Celje«, *Nova doba*, št. 115, 27. 9. 1921, str. 3.

ponovno ogorčeni nad razpletom dogodkov tako na travnatem igrišču kot izven njega in so še dolga leta govorili, da jim preprosto niso dovolili zmagati. Kljub grenkemu porazu se je sezona 1920–1921 v zgodovino zapisala kot najuspešnejša v klubske zgodovini. Za konec pa še zanimiv podatek, ki priča o tem, kako velik vpliv je imela v tistem obdobju v slovenskem nogometu SK Ilirija: odločilno tekmo na Skalni kleti v Celju je sodil nihče drug kot *spiritus agens* SK Ilirije in Ljubljanske nogometne podzveze – Evgen Betetto (!?).²³

Pod vodstvom Karla Dürschmieda – ki je bil velik zagovornik nogometnega povezovanja z avstrijskimi klubi – so *Athletiki* odigrali tudi številne prijateljske tekme z najboljšimi avstrijskimi moštvi; trikrat s slovitim dunajskim SK Rapidom, dvakrat z Wiener Sportklubom, dvakrat z Wiener Athletik Sportklubom in po enkrat z graškim Sturmom, Grazer Athletik klubom (G. A. K.) ter Grazer Amateure, odigrali pa so tudi prijateljske tekme s klubi iz Innsbrucka, Beljaka in Celovca.²⁴

Slika 2: Moštvo celjskih Nemcev Athletik SK iz sredine dvajsetih let.
Vir: *Sportni list*.

Kako pomemben člen v verigi uspehov celjskih *Athletikov* je predstavljal Karl Dürschmied, je bilo jasno, ko je zapustil klubske vrste in se vrnil na Dunaj; *Athletiki* so nato leta životarili v slovenskem nogometu in niso dosegali vidnejših rezultatov. Položaj se je izboljšal šele leta 1935, ko so se ponovno izoblikovali v najboljše celjsko moštvo, klubskemu vodstvu pa je uspelo doseči dogovor z nekdanjim uspešnim trenerjem Karlom Dürschmiedom, ki se

²³ »Ilirija – Athletiksportklub Celje 7:2 (2:2)«, *Sport*, št. 41, 7. 10. 1921, str. 318. »Borba za prvenstvo Slovenije v nogometu: Ilirija ostane prvak, celjski Athletiki so podlegli v razmerju 7:2«, *Nova doba*, št. 115, 3. 10. 1921, str. 3; »Die Meisterschaft von Slowenien im dritten Treffen entschieden«, *Cillier Zeitung*, št. 80, 3. 10. 1921, str. 3.

²⁴ »30 Jahre Athletiksportklub – 4. Teil«, *Deutsche Zeitung*, št. 52, 28. 7. 1936, str. 6.

je zavezal, da bo vsako poletje prišel v Celje in intenzivno delal z moštvom in ga čim bolje pripravil za prvenstvena tekmovanja. *Athletiki* so po njegovi vrnitvi ponovno začeli igrati svoj prepoznavni, napadalni in borbeni nogomet in videti je bilo, da bodo kmalu spet začeli resneje posegati v slovensko nogometno dogajanje. V tistem obdobju je izredno dobre rezultate začelo dosegati tudi mladinsko moštvo, ki ga je klubsko vodstvo videlo kot ključni člen pri osvajanju lovorik v prihajajočem desetletju. To se ni nikoli uresničilo, saj je klub – čeprav je tudi po sestoaprilskih dogodkih intenzivno nastopal v tekmovalnih sistemih Tretjega rajha – zaradi izbruha druge svetovne vojne bolj ali manj životaril, leta 1944 pa zaradi finančnih težav in okrnjenega igralskega kadra dokončno prenehal delovati.²⁵

SLOVENSKI SPORTNI KLUB CELJE – ŠPORTNI STEBER CELJSKEGA SLOVENSTVA

Ideja za nastanek slovenskega športnega društva v mestu ob Savinji se je začela med narodno zavednimi Celjani porajati že takoj po koncu prve svetovne vojne. Dolgoletna nemška nadvlada v mestu je pustila očitne posledice tudi v pojmovanju športnih društev, ki so imela poleg športnega tudi narodnostno-politični značaj. Zato so bili celjski Slovenci, zdaj v novi državi, trdno odločeni ustanoviti svoje športno društvo, ki bo gojilo tudi nogomet. Prvi resni dogovor o nastanku novega kluba in njegovi organizacijski strukturi je potekal med celjskimi nogometnimi navdušenci že konec leta 1918 v takratni celjski gostilni *Črna mačka*, vendar je šlo v tem primeru še za »divji« nogometni klub, saj še ni bil registriran pri oblasteh. Na uradni nastanek prvega slovenskega nogometnega kluba v Celju je bilo treba počakati še približno leto dni; ustanovni občni zbor je bil 27. decembra 1919 v takratnem celjskem hotelu *Pri kroni* (danes Ljubljanska cesta 10 v neposredni bližini Gledališkega trga). Prvi predsednik je postal Oskar Černelič,²⁶ takrat še mlad uradnik v pošiljnici, pozneje pa ravnatelj celjske podružnice Oblastne hranilnice, upravní odpor pa so sestavljali ugledni Celjani dr. Mirko Hrašovec, Riko Pestevšek, Ivo Ferlež in Matija Benčan.²⁷ Že leta 1921 je prišlo do sprememb v klubskem vodstvu; Oskarja Černeliča je na predsedniškem mestu zamenjal dr. Franc Kloar, podpredsednik pa je postal Riko Pestevšek.²⁸ Finančna sredstva, ki so

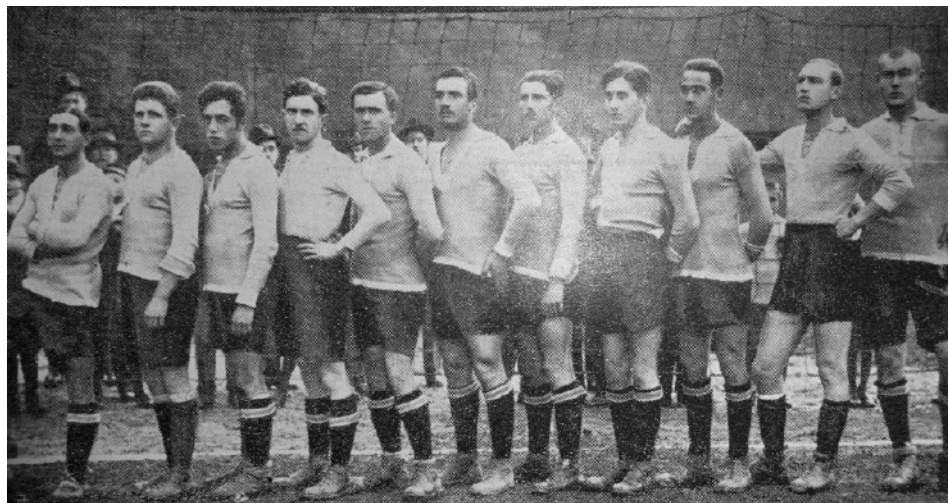
²⁵ Prav tam.

²⁶ »Športni klub«, *Slovenski narod*, št. 1, 1. 1. 1920, str. 4.

²⁷ Jasna Marinček, »80 let nogometa v Celju«, v: *80 let nogometa v Celju*, ur. Jože Volfand (Celje, 1999), str. 16–18 (v nadaljevanju: Marinček, »80 let nogometa v Celju«).

²⁸ »Občni zbor sportnega kluba Celje«, *Sport*, št. 8, 18. 2. 1921, str. 64; »Športni klub Celje«, *Nova doba*, št. 113, 21. 9. 1921, str. 2.

bila potrebna za delovanje kluba, so prispevali predvsem slovenski mecen – ljubitelji nogometa, med katerimi velja omeniti Ljubljansko kreditno banko, Zvezo slovenskih trgovcev Celje, češko Union banko in celjskega lekarnarja Vojka Arka.²⁹

Slika 3: Moštvo S. K. Celja iz leta 1920. Vir: *Sport*.

Celjski SSK je bil tudi eden izmed sedmerice klubov, ki so bili soustanovitelji Ljubljanske nogometne podzveze, njegov predstavnik dr. Franc Kloar pa je bil izvoljen v prvi upravni odbor novoustanovljene podzveze. Celjani v prvem prvenstvu podzveze sicer niso nastopili – kljub temu so Celjani tudi v prvem letu delovanja igrali različne prijateljske tekme – nato pa so bili v obdobju 1921–1941 ob nemškem Athletiku stalni celjski predstavnik v tekmovalnih sistemih Ljubljanske nogometne podzveze.³⁰ Celjani so prvič na uradnih tekmah pod pokroviteljstvom Ljubljanske nogometne podzveze nastopili 24. oktobra 1920 proti mestnemu tekmeču Athletiku in presenetljivo zmagali z 2:0, začetno obdobje klubske zgodovine pa je najbolj zaznamoval osrednji branilec SSK Celja Janko Cizej.³¹

Vsa leta je imel SSK Celje velike težave z igriščem. Celjski mestni magistrat je sicer ugodil prošnji SSK-ja za dodelitev primerne prostora za igrišče in

²⁹ Marinček, »80 let nogometa v Celju«, str. 18; Arhiv Jugoslavije, fond FSJ, škatla K-110 (Slovenija), Fudbalski savez Jugoslavije, Nogometna podzveza Celje, str. 1–2.

³⁰ »Deset let ljubljanskega nogometnega podsava 1920–1930«, *Sportni list*, št. 16, 31. 5. 1930, str. 2.

³¹ »Celje : Atletiksportklub 2 : 0 (0 : 0)«, *Sport*, št. 19, 1. 11. 1920, str. 6; »Športni klub Celje – prvak Celja«, *Nova doba*, št. 128, 26. 10. 1920, str. 2; »Nogometna tekma«, *Nova doba*, št. 129, 28. 10. 1920, str. 2–3.

mu dodelil travnik na Glaziji (tega je pred vojno uporabljalo nemško moštvo Atletik SK), a težav SSK-ja s tem še ni bilo konec. Dejstvo je, da klub ni dobil tega, kar je pričakoval; SSK je od mestnega magistrata pričakoval sprejetje odloka, s katerim bi trajno razpolagali z igriščem na Glaziji, prav tako pa jim mestne oblasti niso namenile nobenih finančnih pomoči, kar so po tihem vseskozi pričakovali. Prvotni načrt o preureditvi Glazije v moderno urejen športni prostor zaradi pomanjkanja finančnih sredstev tako ni bil uresničljiv. Še več, SSK je bil nenehno na udaru nekaterih mestnih odbornikov, med katerimi je izstopal predvsem Maks Janič, ki so se zavzemali za to, da se na Glaziji ne bi izvajale športne dejavnosti.³² Šele leta 1934 je bil sklenjen sporazum, da bosta na Glaziji domovala Sokolsko društvo in Športni klub Celje, izdano pa je bilo tudi dovoljenje za gradnjo garderobe in vodovoda. SSK je tako končno vsaj za silo uredil svoje igrišče, ki ga je nato uporabljal vse do začetka druge svetovne vojne.³³ Toda strah pred izgubo igrišča na Glaziji je bil vseskozi prisoten; tako lahko še leta 1940 v časniku *Jutro* zasledimo podatek, da klubu grozi izguba igrišča, na kar sta na 21. letni skupščini kluba opozarjala tudi takratni predsednik Božidar Ravnikar in vodja nogometne sekcije Stanko Pertot.³⁴

Slika 4: Nogometaši Športnega kluba Celje med leti 1930 in 1940. Z leve proti desni stojijo: Klaučer, Herman, Thalčič, Vili Čater, Grosek, Uršič, Andrej Svetek, Nac Kohne, Leskovšek, Regner, Maks Vouk; čepi vratar Stanič. Vir: Volfand in Šuster, *125 let športa v Celju*.

³² »Glazija in športni klub«, *Nova doba*, št. 40, 8. 4. 1924, str. 3.

³³ Marinček, »80 let nogometa v Celju«, str. 18–30.

³⁴ »Uspešno delovanje SK Celje«, *Jutro: ponedeljska izdaja*, št. 80a, 8. 4. 1940, str. 7.

DRUGI CELJSKI NOGOMETNI KLUBI

Med obema vojnama so poleg osrednjega nemškega in slovenskega kluba, Atletik SK-ja in SSK Celja, v raznih oblikah tekmoval sodelovali še naslednji celjski klubi, registrirani pri Ljubljanski nogometni podzvezi: Atletik SK Vojnik (ustanovljen leta 1920), SK Svoboda (1920), SK Redstar (1920), SK Slavija (1920), SK Olimp (1928) in SK Jugoslavija (1932), klerikalno obarvan klub, ki je svoje tekme igral na Glaziji.³⁵

Slika 5: Moštvo klerikalno obarvane SK Jugoslavije iz leta 1930.

Vir: Kuzma in Kramer, *100 let športa v Celju*.

Najbolj sporen med njimi je bil vsekakor Atletik SK iz Vojnika, ki je bil avgusta leta 1920 ustanovljen kot podružnica celjskega Atletik SK-ja.³⁶ Klub, katerega igralski kader so sestavljali Ivan Anditsch, Ivan Beuc, Anton Breuc, Hermann Hrastnigg, Franc Jekl, Franc Kališnik, Ivan Kemmetmüller, Ferdo

³⁵ Jože Kuzma in Franček Kramer, *100 let športa v Celju*, ZTKO Celje (Celje, 1990), str. 88 (v nadaljevanju: Kuzma in Kramer, *100 let športa v Celju*); Mario Rieger, *Album nogometnih klubova Jugoslavije*, Pučki nakladni i tiskovni zavod »Zvono« (Zagreb, 1925), str. 116; »Spisak klubova J. N. S.-a«, *Sportista: službeni organ JNS-a*, št. 634, 4. 12. 1930, str. 5; Arhiv Jugoslavije, fond FSJ, škatla K-110 (Slovenija), Fudbalski savez Jugoslavije, Nogometna podzveza Celje, str. 17–18; »Celjska Jugoslavija prvak II. razreda«, *Jutro: ponedeljska izdaja*, št. 115, 20. 5. 1940, str. 7.

³⁶ »Athletiksportklub Vojnik pri Celju«, *Sport*, št. 11, 4. 9. 1920, str. 8.

Kukovec, Makso Kovač, Oton Ojstreš, Leopold Possnig, Vili Possnig, Oskar Punčer, Albin Ribizl, Ferdo Rossman, Franc Senitza, Fritz Schoster, Franc Schweiger, Franc Skoflek, Franc Soster, Viktor Spes in Holdi Uratarič,³⁷ je kmalu dokazal, da pregovor *Poturčenec je hujši od Turka* v njegovem primeru še kako drži; klub je bil leglo nemškega nacionalizma, ki je v svoji nemško-nacionalni propagandni aktivnosti kmalu prekosil tudi svojega starejšega brata iz Celja. Kmalu je zaradi tega razumljivo padel v nemilost lokalnih oblasti in se v zgodovino zapisal kot prvi in obenem edini uradno registriran nemški nogometni klub na Slovenskem, ki so ga zaradi nemško-nacionalne politično-propagandne aktivnosti oblasti razpustile. V uradni objavi Ljubljanske nogometne podzveze v tedniku *Sport* z dne 6. maja 1921 lahko zasledimo zapis: »Athletiksportklub v Vojniku pri Celju je vsled prekoračenja društvenega delokroga (politična propaganda) oblastveno razpuščen in se črta iz imenika članov L. N. S.«, potem pa za klubom izgine vsaka sled.³⁸

Že na začetku leta 1920 je svoj klub, SK Svoboda, ustanovila tudi celjska podružnica Delavsko-izobraževalne zveze Svoboda. Celjska Svoboda je svojo prvo tekmo odigrala 25. marca 1920 na tezenskem nogometnem igrišču v Mariboru proti SK Herthi in zmagala z 2:1.³⁹ Prvi klubski kader, potrjen pri Ljubljanski nogometni podzvezi, so sestavljali Ivan Škorjanc, Rudolf Supanc, Franjo Sirše, Franc Seidl, Joško Ratajc, Andrej Regner, Franc Rojnik, Herbert Rupsch, Juro Rebernak, Vinko Papov, Franc Pillich, Ludvik Palier, Leopold Leban, Adolf Kokalj, Franc Kager, Franc Katsch, Štefan Hojnik, Franjo Hojnik, Gustav Hojnik, Ciril Bohm, Anton Besenscheg, Nenad Alojzij, Miroslav Bulatovič, Ivan Schrangl, Anton Stožir in Amand Popernik.⁴⁰ Klub je – podobno kot njegovi ljubljanski in mariborski kolegi – deloval do julija 1935, ko so ga oblasti prepovedale.⁴¹

Na začetku jesenske sezone 1929–1930 dobi Celje še nov klub s sedežem v Gaberju, SK Olimp. Športne dejavnosti so se v Gaberju začele že leta 1923, ko so mladi delavci ustanovili »divji« športni klub Mars. Pobudnika ustanovitve sta bila Ciril Trebičnik in Silvester Dečman, soustanovitelji pa Jože in Edi Končan, Jaka in Ludvik Kalč, Albert Flis, Janez Koželj, Jože Lavrinc, Franc Koštomaj, Tone Holzinger, Valter Haberl, Tone Pinter, France in Simon Lešek, Avgust Kaučič in Ludvik Kukovič. Skoraj vsi so bili zaposleni v Tovarni emajlirane posode. Športni klub ni bil registriran, a je kljub temu igral z vsemi klubi v Celju. Razvoj kluba so močno ovirale takratne materialne razmere.

³⁷ »Athletik SK Vojnik«, *Sport*, 1. 4. 1921, str. 112.

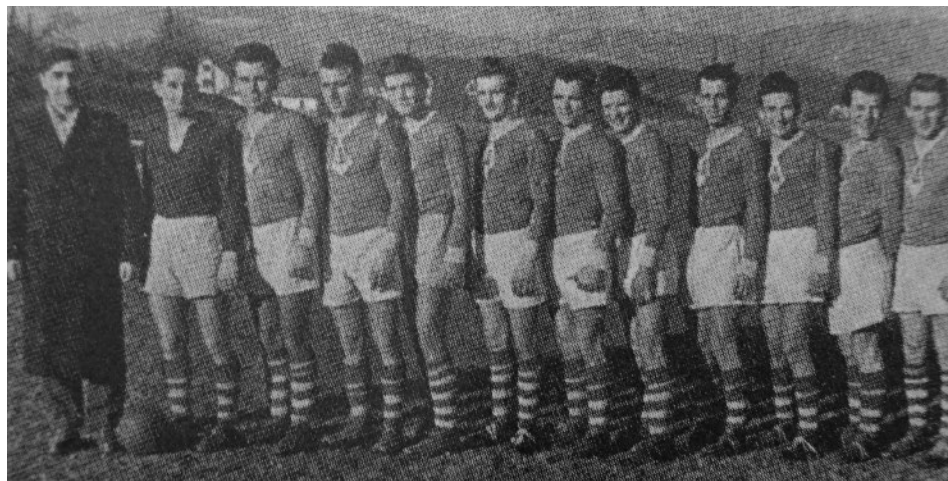
³⁸ »Službene objave«, *Sport*, št. 19, 6. 5. 1921, str. 152.

³⁹ »Prvo nogometno tekmo«, *Nova doba*, št. 38, 27. 3. 1920, str. 2.

⁴⁰ »SK Svoboda Celje«, *Sport*, št. 6, 5. 2. 1921, str. 48.

⁴¹ »Zakaj razpust Svobode«, *Slovenec*, št. 161a, 19. 7. 1935, str. 2.

Leta 1928 so športniki sklenili postaviti delovanje kluba na trdnejše temelje. Sklicali so občni zbor v gostilni *Kancijan* in na njem preimenovali svoj športni klub v Športno društvo Olimp ter se registrirali.

Slika 6: Prvo moštvo gabrskega Olimpa iz sezone 1929–1930.

Vir: Kuzma in Kramer, *100 let športa v Celju*.

Prvo uradno tekmo je SK Olimp odigral 29. septembra 1929 proti mestnemu tekmečku Athletik SK-ju.⁴² SK Olimp je v tekmovalnih sistemih Ljubljanske nogometne podzveze sodeloval vse do leta 1941, za najuspešnejšo sezono po rezultatih pa lahko štejemo 1936–1937, v kateri je na koncu osvojil zelo solidno četrto mesto.⁴³

VIRI IN LITERATURA:

Arhivski viri

Arhiv Jugoslavije, fond FSJ, škatla K-110 (Slovenija), Fudbalski savez Jugoslavije, Nogometna podzveza Celje.

Časniki

Cillier Zeitung, 1921

Deutsche Wacht, Celje 1901

⁴² Marinček, *80 let nogometa v Celju*, str. 25; Kuzma in Kramer, *100 let športa v Celju*, str. 52–53; »Celjski sport«, *Nova doba*, št. 77, 29. 9. 1929, str. 25.

⁴³ »Sport«, *Nova doba*, št. 23, 4. 6. 1937, str. 4.

Deutsche Zeitung, Celje 1936
Jutro, Ljubljana 1921
Jutro: ponedeljska izdaja, Ljubljana 1937, 1940
Mariborski večernik Jutra, Maribor 1937
Nova doba, Celje 1920, 1921, 1924, 1929, 1936, 1937
Slovenec, Ljubljana 1935
Slovenski narod, Ljubljana 1920
Sport, Ljubljana 1920, 1921
Sportista: službeni organ JNS-a, Beograd, 1930
Sportni list, Ljubljana, 1930

Literatura

Kuzma, Jože in Franček Kramer, *100 let športa v Celju*. ZTKO Celje, Celje, 1990.

Marinček, Jasna, »80 let nogometa v Celju«, v: *80 let nogometa v Celju*. Ur. Jože Volfand. Celje, 1999, str. 16–18.

Ratej, Mateja, »Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v letih 1918–1941 – Politični položaj nemške narodne manjšine v mestnih občinah Maribor, Celje in Ptuj«. *Studia Historica Slovenica* 6, št. 2–3 (2006), str. 445–466.

Rieger, Mario, *Album nogometnih klubova Jugoslavije*. Pučki nakladni i tiskovni zavod »Zvono«, Zagreb, 1925.

Stepišnik, Drago, *50 let ustanovitve vodstvene nogometne organizacije na Slovenskem*. Nogometna zveza Slovenije, Ljubljana, 1970.

Turk, Rudi, *VEČ kot igra: 80 let nogometa na območju Maribora*. Medobčinska nogometna zveza Maribor, Maribor, 2008.

Volfand, Jože in Dejan Šuster, *125 let športa v Celju*. Športna zveza Celje, Celje, 2015.

THE INTRODUCTORY CHAPTER IN CELJE FOOTBALL HISTORY (1900–1941)

Summary

When the Slovene countries first encountered the most important secondary thing in the world, as football is often called, is unfortunately not known. It most definitely happened towards the end of the 19th century. Football was firstly popular among students and soon after everybody started playing it. In spring 1901 – according to the newspaper of the Celje Germans *Deutsche Wacht* already in 1900 – the first football club, the Cillier Deutsche Sportverein, was established in Celje. On 2nd September 1904 the second milestone in the Celje football history happened. The first official football match, the Celje derby, between two Celje football clubs was organised. These clubs were the Cillier Deutsche Sportverein and the Cillier Deutsche Fußballvereinigung, and the match was played on the Glazija football field. After World War I, the football matches were in Celje again organised in September 1919 with the first match between Ilirija from Ljubljana and the German football

club Athletik SK Celje, which was established in 1906. The idea to establish a Slovene sports club in the city by the Savinja River was very much alive among the conscious Celje population, who desired to do so right after World War II. The long-time German hegemony left its obvious marks also in the concepts of sports clubs that had not only sport, but also national-political character. The Celje Slovenes, now in their new state, were therefore determined to establish their own sports club, where football would also be played. In a year's time the first Slovene football club in Celje (SSK Celje) was established. The funding assembly took place on 27th December 1919 in the then Celje hotel *Pri kroni* (today this is on Ljubljanska Street 10 near Gledališki trg). Next to the central German club Athletik SK and the central Slovene club SSK Celje, other Celje football clubs that were registered by the Ljubljana football subdivision competed in different kinds of matches, like Athletik SK Vojnik (established in 1920), SK Svoboda (1920), SK Redstar (1920), SK Slavija (1920), SK Olimp (1928) and SK Jugoslavija (1932), a clerical club, which played its matches on Glazija.

DAS EINFÜHRUNGSKAPITEL DER CELJE/CILLI FUSSBALLGESCHICHTE (1900–1941)

Zusammenfassung

Wann die slowenischen Länder das erste Mal in Berührung mit der wichtigsten Nebensache der Welt, wie man Fußball oft nennt, kamen, wissen wir leider nicht. Sicher ist es, es war schon gegen Ende des 19. Jahrhunderts. Der Fußball war zuerst unter den Mittelschüler beliebt, bald fingen auch andere ihn zu spielen. So wurde in Celje/Cilli im Frühling 1901, nach den Angaben der Zeitung der Celje/Cilli Deutschen *Deutsche Wacht* sollte es schon 1900 geschehen, der erste Fußballverein mit dem Namen Cillier Deutsche Sportverein gegründet. Am 2. September 1904 folgte der nächste Meilenstein in der Geschichte des Celje/Cilli Fußballs: es wurde das erste Fußballspiel zwischen zwei Celje/Cilli Fußballmannschaften organisiert. Das war das Celje/Cilli Derby zwischen dem Cillier Deutsche Sportverein und der Cillier Deutsche Fußballvereinigung. Dieses Spiel wurde auf dem Glazija Fußballplatz gespielt.

Nach der Spielpause wegen des Ersten Weltkrieges spielten im Jahr 1919 der in 1906 gegründete Fußballverein der Celje/Cilli Deutschen Athletik SK Celje/Cilli das erste Spiel gegen Ilirija aus Ljubljana/Laibach. Die Idee, einen slowenischen Sportverein in der Stadt am Savinja Fluss zu errichten, entstand unter den nationalbewussten Celjaner/Cillianer gleich nach dem Ersten Weltkrieg. Die langjährige deutsche Oberherrschaft in dieser Stadt ließ eindeutige Spuren auch in der Auffassung der Sportvereine, die neben dem sportlichen auch einen nationalpolitischen Charakter hatten. Deswegen waren die Celje/Cilli Slowenen, jetzt schon in einem neuen Staat lebend, fest entschlossen, ihren eigenen Sportverein, der auch Fußball pflegen sollte, zu gründen. Es dauerte jedoch noch fast ein Jahr, bevor der erste slowenische Fußballverein in Celje/Cilli (SSK Celje/Cilli) gegründet wurde. Dies geschah am 27. Dezember 1919 in dem damaligen Celje/Cilli Hotel *Pri kroni* (heute Ljubljanska cesta 10 in der unmittelbaren Nähe des Gledališki trg). Zwischen beiden Kriegen spielten neben des zentralen deutschen Klubs SSK Celje/Cilli auch noch andere Klubs mit, die auch bei der Ljubljanaer/Laibacher Fußball Subdivision registriert waren: Athletik SK Vojnik (gegründet 1920), SK Svoboda (1920), SK Redstar (1920), SK Slavija (1920), SK Olimp (1928) und SK Jugoslavija (1932), klerikal bestimmter Klub, der seine Spiele auf dem Glazija Fußballplatz spielte.

Življenje bogojinskega duhovnika Jožefa Hauka (1890–1968) v primežu kolesja svetovnih vojn

Klaudija Sedar*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(497.4):929Hauko J.

Klaudija Sedar: Življenje bogojinskega duhovnika Jožefa Hauka (1890–1968) v primežu kolesja svetovnih vojn. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 1, str. 21–42

Prispevek obravnava življenje bogojinskega duhovnika Jožefa Hauka, ki je svojo vlogo odigral tudi v povojnem odporništvu. V Sloveniji so namreč tedaj nastale in delovale številne ilegalne skupine, med katerimi so izstopali zlasti križarji, ki so bili najbolj aktivni na Štajerskem in v Prekmurju. Med sodelavci tega gibanja so se pogosto znašli tudi mnogi duhovniki, ki so zaradi tega pristali v zaporih, pa čeprav so bile obtožbe proti njim morda neutemeljene. V Prekmurju je tako zaradi domnevnega sodelovanja v Matjaževem gibanju poleg turniškega in murskosoboškega duhovnika bil obtožen tudi bogojinski duhovnik Jožef Hauko, ki so ga tudi sicer v življenju doletele številne druge preizkušnje.

Ključne besede: Jožef Hauko, duhovniki, Prekmurje, povojni čas, Matjaževa vojska

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(497.4):929Hauko J.

Klaudija Sedar: The Life of Jožef Hauko (1890–1968), a Priest from Bogojina, in the Grip of the World Wars. Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 1, pp. 21–42

The treatise discusses the life of Jožef Hauko, a priest from Bogojina, who played an important role in the post-war resistance. Numerous illegal groups emerged and were active in Slovenia back then, among which the Crusaders stood out. The Crusader were the most active in Styria and Prekmurje. Many priest were part of this movement and

* dr. Klaudija Sedar, Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, Zvezna ulica 10, 9000 Murska Sobota, Slovenija, klaudija.sedar@guest.arnes.si

some of them were sentenced to prison, even though the accusations against them were false. Jožef Hauko, a priest from Bogojina, was, next to the priests from Turnišče and Murska Sobota, the one in Prekmurje, who was prosecuted because of supposed collaboration with the so-called "Matjaž Movement". Besides these prosecutions Jožef Hauko also suffered many other ordeals.

Key words: Jožef Hauko, priests, Prekmurje, post-war times, "Matjaž movement"

UVOD

Prispevek se osredotoča na posledice poveljnih razmer na območju Prekmurja, ko naj bi se oboroženi spopadi končali in naj bi nastopilo mirno življenje pod novo oblastjo v Jugoslaviji, toda to se ni zgodilo. Zaradi nezadovoljstva z ukrepi nove oblasti je namreč vse bolj prihajalo do odpora med ljudmi, ki si niso še povsem opomogli od vojnega dogajanja. Poleg raznih političnih gibanj, vojaških formacij in nestrpnosti do Katoliške cerkve je v poveljnem času na ozemlju Slovenije postalo zelo intenzivno tudi oblikovanje in delovanje ilegalnih skupin in organizacij, ki so pogosto oborožene na različne načine nastopale proti novi oblasti in tako izražale gonjo proti komunističnemu režimu. Tudi tem ni ušla pokrajina ob Muri, še posebej pa so bili izpostavljeni duhovniki, ki so že tako ali drugače imeli težave z oblastmi, saj so jih obtoževali domnevnih vojnih zločinov ter protiljudskega in protidržavnega delovanja. Poudariti je namreč treba, da je bil po koncu vojne pritisk oblasti na Katoliško cerkev zelo močan. Na obtožni klopi so se tako znašli številni duhovniki, vsak s svojo zgodbo in s svojimi bremenami. Tako tudi bogojinski duhovnik Jožef Hauko, o katerem je bilo doslej le malo znanega, in tudi zato želimo osvetliti njegovo vlogo in delovanje.

ŽIVLJENJU NAPROTI (1890–1931)

Na prelomu stoletja je bila za prekmursko ljudstvo značilna zlasti izrazita socialna ogroženost in narodna zavednost, kar je še dodatno poglobila nova nastajajoča liberalna oblast s svojim programom madžarizacije. Prekmursko ljudstvo je seveda v veliki večini govorilo slovensko in tako tudi čutilo, in na to stran so se odločno postavili redki izobraženci, predvsem duhovniki, pod vodstvom dr. Franca Ivanocyja.¹ Na prelomu 19. v 20. stoletje je tako imel od-

¹ Franc Ivanocy (1857–1913) je bil posvečen v duhovnika 11. julija 1882, zatem pa kaplanoval v Murski Soboti. Nato je bil prefekt v sombotelskem bogoslovnem semenišču in profesor bogoslovja na Visoki bogoslovni šoli v Szombathelyu. V času 1889–1913 je deloval kot župnik, dekan soboške dekanije in častni kanonik v Tišini (Smej, Prekmurski duhovniki, ..., str. 111).

ločilno vlogo za ohranjanje slovenstva in katoliške vere prav Ivanocyjev krog. V njem so bili zbrani slovensko zavedni mladi duhovniki² in ti so odločno posegali v neugodne družbene razmere, ki so prekmurkim Slovencem grozile na narodnostnem, jezikovnem in verskem področju.³ V tem času je deloval tudi Jožef Hauko, rojen 7. februarja 1890 v Rankovcih, v župniji Tišina, očetu Jožefu in materi Katarini, roj. Cipot. Na njegovo izbiro duhovniškega poklica po končani osnovni šoli je med drugim vplival tudi Franc Ivanocy, tedaj tišinski župnik, prav tako pa sta ga spodbujala tamkajšnji kaplan Jožef Klekl st. in njegov stric Andrej Hauko.⁴ Tako je bil sprejet v frančiškanski samostan v Veliki Kaniži, kjer je končal srednjo šolo. Veselja do redovniškega poklica ni imel, zato je leta 1911 stopil v sombotelsko bogoslovje in tam ostal štiri leta. V duhovnika je bil posvečen v Szombathelyu 12. junija 1915 skupaj s sošolcem Jožefom Pehmom Mindszentyjem,⁵ zatem pa se je vrnil v rodno domovino in v njej ostal vse življenje. Pred nastopom duhovniške službe v Bogojini je bil kaplan v več mestih in v funkciji kaplana v Črenšovcih je doživel in preživel prvo svetovno vojno.

Kaplanske službe:⁶

- Črenšovci (1. 7. 1915–30. 6. 1916);
- Grad (1. 7. 1916–31. 1. 1917);
- Črenšovci (1. 2. 1917–31. 7. 1924);
- Murska Sobota (1. 8. 1924–30. 4. 1926);
- Beltinci (1. 5. 1926–31. 12. 1926);
- Grad (1. 1. 1927–31. 8. 1927);
- Lendava (1. 9. 1927–30. 8. 1931).

Po trianonski pogodbi, s katero je Prekmurje pripadlo Kraljevini SHS oziroma Jugoslaviji, se je v tej pokrajini slovenska narodna zavest začela krepiti in tudi zato na svojem ozemlju niso marali vnetih madžaronov. Temu so bili še najbolj izpostavljeni duhovniki, kajti madžarsko naravnanim duhovnikom mariborska apostolska administratura ni zaupala in jih je zaradi tega zapostavljala. Med temi se je znašel tudi Jožef Hauko, čeprav ne moremo trditi,

² Jožef Klekl st. (1874–1948), Ivan Baša (1875–1931), Jožef Klekl ml. (1879–1936), Jožef Sakovič (1874–1930), Peter Kolar (1855–1907), Franc Rogač (1880–1961), Mirko Lenaršič (1882–1966) in drugi (Zver, Nekaj zgodovinskih silhuet ..., str. 80).

³ Zver, Nekaj zgodovinskih silhuet ..., str. 80.

⁴ Andrej Hauko (1861–1921) iz Murskih Črncev je bil posvečen za duhovnika 5. aprila 1884 kot član frančiškanskega reda. Leta 1900 je bil sprejet v vespremsko škofijo, bil tri leta katehet v Veliki Kaniži, potem eno leto kaplan v Zalaptendu, nato pa župnijski upravitelj in župnik v kraju Zalagyömrő (Smej, Bogojanski župniki in njihove kronike, str. 131).

⁵ Smej, Bogojanski župniki in njihove kronike, str. 131; NŠAM, Sporočila Škofijskega ordinariata v Mariboru, str. 40.

⁶ NŠAM, Sporočila Škofijskega ordinariata v Mariboru, VI, 1968.

da je bil naklonjen Madžarom, in to ga je spremljalo skorajda vse življenje. Sprva se je to odražalo pri prijavih na župnijske razpise, na katerih je bil vselej zavrnen z neutemeljenimi razlogi, pozneje pa so sledile tudi obtožbe, da simpatizira z Madžari. Po smrti župnika Alojzija Kūharja 25. decembra 1926 se je Hauko najprej prijavil na razpis za gornjepetrovsko župnijo. Ker ni priložil krstnega lista, je bil zavrnen z besedami: »*Vir oboediens loquetur victorias!*«⁷ Prav tako je bil zavrnen pri naslednjem razpisu za turniško župnijo po odhodu in odpovedi Jožefa Sakoviča v času njegovega kaplanovanja⁸ v Lendavi. Za to službo se je potegovalo še pet drugih kandidatov, a le Hauka je predlagala sama grofica Marija Zichy. Toda ne dolgo zatem je na škofijski ordinariat prispelo pismo iz Lendave, ki je nasprotovalo njegovemu imenovanju za turniškega župnika. Na podlagi tega pisma je Hauko 26. julija 1929 prejel po škofijskem ordinariatu ugovor velikega župana v Mariboru zoper nastavitev za turniškega župnika, saj naj »*njegovo državljansko zadržanje ne bi bilo brezprikorno*«. Ni pomagala njegova pritožba na pravnem ministrstvu, ne spodbudna izjava upokojenega župnika in bivšega narodnega poslanca Jožefa Klekla st., niti pritožba grofice Marije Zichy pri Sv stolici v Rimu.⁹ Grofica je še naprej vztrajala pri umestitvi Jožefa Hauka za turniškega župnika, škof pa pri dotedanjem župnijskem upravitelju Ivanu Greifu, zato ni bil nihče nameščen za tamkajšnjega župnika. Nadaljšnjih pet let (do 30. novembra 1934) je tako v Turnišču kot župnijski upravitelj ostal Ivan Greif, Hauko pa je uspel pri tretjem razpisu za bogojinsko župnijo po smrti Ivana Baše (13. februar 1931). Nedvomno je k temu pripomogla pisna izjava pooblaščenca patrona kneza Pavla Eszterházyja in spremno pismo, ki ga je k Haukovi prošnji dodal Ivan Jerič: »*Z imenovanjem g. Hauka za bogojinskega župnika bo turniški problem sam od sebe rešen, ker bo en prosilec odpadel*«. ¹⁰

PO POTI ŽIVLJENJSKIH PREIZKUŠENJ (1931–1950)

Po škofovem imenovanju Hauka za bogojinskega duhovnika je sledila slovesna namestitev v župnijo. To nalogo je na angelsko nedeljo 1931 opravil dekan Ivan Jerič, ki je Jožefa Hauka kot svojega dotedanjega kaplana v Lendavi vpeľjal v bogojinsko župnijo. Novega duhovnika je ob tem dogodku z neizmernim

⁷ Jerič, *Moji spomini*, str. 142–143.

⁸ V Lendavi je deloval kot drugi kaplan od 1. septembra 1927 do 30. avgusta 1931. Kot prvi tamkajšnji kaplan je deloval Ferdinand Herman, ki je nastopil kaplansko službo 1. septembra 1925 (NŠAM, Šematizem lavantinske knezoškofije za leto 1928, str. 101).

⁹ Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 131–132; Jerič, *Moji spomini*, str. 143–144.

¹⁰ Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 133–134; Jerič, *Moji spomini*, str. 144.

veseljem počastila množica več tisoč ljudi, ki so prišli iz vseh krajev.¹¹ Bogojnska župnija, v kateri je Hauko nastopil svojo prvo in tudi zadnjo duhovniško službo, je v tistem času imela 2717 duš.¹² Hauko je novo službo vzel zelo resno in je zato vestno opravljal vse svoje obveznosti. Opremil je notranjost nove Plečnikove cerkve, kupil orgle, nove klopi in drugo cerkveno opremo ter postavil novo gospodarsko poslopje.¹³

Hauko je v času svojega službovanja v Bogojini pisal kroniko,¹⁴ in sicer od leta 1931 do 1944. Jezik zapisa je do leta 1941 slovenski, vojna leta pa so zapisana v madžarskem jeziku, kar je bilo v skladu s škofovim odlokom. S 1. junijem 1941 je namreč znova prevladala apostolska administratura somboteljskega škofa Jožefa Grószsa, kot je to bilo že pred prvo svetovno vojno.¹⁵ Madžarskim oblastem je to omogočalo uporabo bolj pretanjenih metod za onemogočanje vpliva zavednih slovenskih duhovnikov med domačim prebivalstvom. Sombotelski škof pa je imel pravico razmeščati njemu podrejene duhovnike v Prekmurju po celotnem ozemlju škofije. Mladi prekmurski duhovniki, ki so bili postavljeni kot kaplani po raznih župnijah, so bili s tem premeščeni na popolnoma madžarske župnije in se tako bili prisiljeni učiti madžarskega jezika.¹⁶

V kroniko je Hauko zapisoval predvsem aktualno politično dogajanje, pisal je o cerkvenih delih in cerkvenih dolgovih, ki jih je le stežka reševal, saj so se mu župljani upirali, češ da nimajo dovolj niti zase. Marsikdaj mu je bilo izredno težko in v takih trenutkih se je pogosto spraševal: *»O zakaj sem prišel sem? Drugače sem mislil takrat. Z navdušenjem sem prišel, da izpolnim prazno cerkev, ali sedaj vidim, da ne bom to dosegel.«* Kljub temu se je še naprej trudil po najboljših močeh. V trenutkih obupa se je zatekal k Bogu in njemu je bil tudi nadvse hvaležen za lepe trenutke, ki se jih je neizmerno veselil.¹⁷

Iz zapisov v kroniki je razvidno, da je velik poudarek dajal tudi vremen-skim razmeram. To je povsem razumljivo, saj so bili od tega nenazadnje odvisni poljski pridelki, od le-teh pa preživetje ljudi. O dušnopastirskem delu in o sebi pa je pisal zelo malo, morda še največ o svojem zdravstvenem stanju.

¹¹ Vpeljanje g. Hauko Jožefa, str. 15.

¹² NŠAM, Šematizem lavantinske knezoškofije za leto 1932, str. 119.

¹³ Škafar, Župnija Gospodovega vnebohoda v Bogojini, str. 45; Smej, Bogojanski župniki in njihove kronike, str. 145–164.

¹⁴ Kronika je na voljo tudi v prepisu in prevodu Jožefa Smeja (Bogojanski župniki in njihove kronike. Maribor, 1976 (tipkopis)). Po le-tej smo posegli pri pripravi pričujočega prispevka, saj nam izvirnik ni bil dostopen.

¹⁵ Smej, Bogojanski župniki in njihove kronike, str. 159. Med tem časom, in sicer od 1. decembra 1923 do 1. junija 1941, je Prekmurje spadalo pod apostolsko administraturo lavantinske škofije (Zver, Nekaj zgodovinskih silhuet ..., str. 81–83).

¹⁶ Godeša, Madžarski okupator v Prekmurju ..., str. 197.

¹⁷ Smej, Bogojanski župniki in njihove kronike, str. 151.

Vseskozi je namreč bolehal, zato je tudi obiskoval toplice, ki so mu vedno dobro dele, kot je sam zapisal v kroniki.

Hauko pa je zelo pozorno spremljal tudi potek druge svetovne vojne. Ta čas je preživel dokaj mirno v Bogojini, kjer je kot tamkajšnji župnik služboval od 1. septembra 1931 pa uradno do 15. julija 1951, ko je šel v pokoj.¹⁸ Nova južnoslovanska državna tvorba SHS, nastala leta 1918, nikakor ni bila pogodu madžarskim revizionistom kot tudi ne nemškemu nacističnemu gibanju. Obe državi namreč, poraženki v prvi svetovni vojni, nista bili zadovoljni s povojno ureditvijo niti se nista z njo nikoli sprijaznili. Med značilnostmi madžarske politike med obema vojnama sta izstopali vztrajna težnja po reviziji mirovne pogodbe ter stalna prisotnost idej o ponovni vzpostavitvi tisočletne Madžarske v njenih »zgodovinskih« mejah. Sem je spadalo tudi Prekmurje, ki je do nastanka jugoslovanske države za razliko od velike večine slovenskega ozemlja spadalo v ogrsko polovico habsburške monarhije. Zaradi tega ne nemški okupator ne madžarski nista priznavala domačemu prebivalstvu v Prekmurju, da je del slovenskega narodovega telesa.¹⁹ 12. decembra 1940 je bila sicer podpisana pogodba o večnem prijateljstvu med kraljevino Jugoslavijo in kraljevino Madžarsko, a je nehala veljati skoraj istočasno, kot je bila objavljena. Ker pa si je Madžarska želela nekdanje meje z izhodom na Jadransko morje, ji je to ponujala Nemčija pod pogojem, da nemoteno uporablja madžarsko državno ozemlje za napad na Jugoslavijo. Ta sporazum je bil podpisan med poveljnikom nemškega generalštaba Friedrichom von Paulusom in madžarskim Henrikom Werthom 30. marca 1941 v Budimpešti, kjer sta se dogovorila tudi o podrobnostih napada na Jugoslavijo. Le nekaj dni zatem, 6. aprila 1941, so nemška letala preletavala Prekmurje. 101. in 125. divizija iz sestava 2. armade z zbirnim mestom v okolici Radgone pa sta vdrli čez Kučnico pri Gederovcih in Cankovi, pri čemer je bil odpor jugoslovanske vojne neznaten.²⁰ V prvih dneh meseca aprila tega leta je bil Hauko tudi poklican v Maribor k vojakom kot »redova«, da bi pomagal v prvih vrstah braniti ogroženo jugoslovansko državo.²¹ 5. aprila se je z velikim strahom vračal iz Maribora prek mosta na Muri, drugo jutro pa so Srbi spustili v zrak

¹⁸ Škafar, *Župnija Gospodovega vnebohoda v Bogojini*, str. 45.

¹⁹ Godeša, *Madžarski okupator v Prekmurju ...*, str. 193.

²⁰ Fujs, *Okupacija ali osvoboditev ...*, str. 297–298.

²¹ K temu vpoklicu je zagotovo pripomogla nedavna ovadba zoper Hauka, da ta v Bogojini simpatizira z Madžari, zaradi česar so bili tudi ogroženi odnosi med njim in župljani (Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 134–135).

most,²² ki so ga le slabo leto prej izročili splošnemu namenu.²³ Nemška vojska je odločno z vsakim dnem prodirala vse globlje v notranjost Slovenije in v posamezne kraje Prekmurja nasproti zadanemu cilju. Ko se je premaknila na Hrvaško in naprej v osrčje Jugoslavije, pa ni bilo več nobenih zadržkov za izročitev Prekmurja madžarski vojski, saj tega ozemlja ni več potrebovala za svoje zveze med fronto in zaledjem. Enote 3. madžarske armade so tako 11. aprila zasedle severne predele Jugoslavije, 16. aprila pa so Nemci na slavnostni prireditvi v Murski Soboti predali upravo nad pokrajino Madžarom. Tako je namreč v svojih smernicah za razdelitev Slovenije 3. in 12. aprila 1941 določil Hitler. Nemškemu rajhu so pripadli le obmejni kraji z nemškim prebivalstvom (Fikšinci, Kramarovci, Ocinje in Serdica). Madžarski okupator je v Prekmurju uvedel najprej vojaško upravo in jo obdržal do 15. avgusta, ko je bila uvedena civilna uprava. Prekmurje ni ostalo celovita upravna enota, temveč je bilo razdeljeno na dva okraja v smislu županijske razdelitve Madžarske z okraji (murskosoboški in dolnjelendavski) in notariati. Zamenjani so bili vsi dotedanji uradniki, slovenski učitelji in uvedeni novi učni programi. Slovenski napisi so bili zamenjani z madžarskimi, v šolah pa so takoj začeli poučevati madžarsko, kar utemeljuje tudi že omenjeno Haukovo spremembo jezika v kroniki. Prav tako so bila ukinjena določila jugoslovanske agrarne reforme ter pravice do tako pridobljene zemlje prenesene na madžarsko državo.²⁴ Formalno-pravno je bilo nato Prekmurje kot del Južnih pokrajin (Delvidek, tj. Prekmurje, Međimurje, Bačka in Baranja) priključeno k Madžarski 16. decembra 1941, kar je bilo v državnem uradnem listu objavljeno 31. decembra 1941. S tem se je tudi zaključilo neko obdobje vzporednega razvoja različnih narodnih, verskih in političnih skupin, katerih medsebojna toleranca je bila le navidezna in je z okupacijo pokazala svojo pravo podobo.²⁵

Hauko je čas druge svetovne vojne torej preživel v domači župniji, le v maju leta 1943 je bil 6 dni na letalsko obrambnem tečaju, da bi si pridobil potrebno izobrazbo in pojasnila v primeru zračnega napada na cerkev.²⁶ Pri tem je

²² Gre za most pri Petanjcih, ki je bil zgrajen zaradi dotrajanosti broda čez Muro med Radenci in Petanjci ter veržejškega mostu, edine takratne cestne povezave preko Mure. Otvoritev petanjskega mostu je bila 22. septembra 1940, a svojemu namenu ni služil dolgo. Ob izbruhu vojne v Prekmurju 6. aprila 1941, ko so nemški letalci preletavali Prekmurje proti Hrvaški, so oddelki jugoslovanske vojske pred umikom Nemcev mostova v Petanjcih in pri Dokležovju razrušili (Kokolj, *Prekmurski Slovenci* ..., str. 457; 466).

²³ Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 159.

²⁴ Fujs, *Okupacija ali osvoboditev* ..., str. 297–298; Fujs, *Izhodišča madžarske okupacijske politike* ..., str. 177–178; Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*, 1, str. 109–119; Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*, 2, str. 72.

²⁵ Godeša, *Madžarski okupator v Prekmurju* ..., str. 193–194; Fujs, *Izhodišča madžarske okupacijske politike* ..., str. 179.

²⁶ Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 163.

zanimivo, da je pred uvedbo madžarščine učil katekizem v prekmurščini, v obednici naproti škofovega sedeža pa je imel obešeno sliko sombotelskega škofa Janoša Mikesa de Zabolai. Ne eno ne drugo ni bilo pogodu tedanjemu škofu dr. Ivanu Tomažiču, saj je nakazovalo Haukovo naklonjenost Madžarski. Čeprav je bilo Hauku naročeno, naj priskrbi šolarjem katekizme v knjižni slovenščini, se je vseeno posluževal onih v narečju. Ogromno takih je namreč izdal in pustil na župniji prejšnji župnik Ivan Baša.²⁷

Kot poroča Jerič, so tudi med vojno na Dolinskem obdržali molitve pri božji službi v knjižni slovenščini. Sam je za župnije, ki tega še niso storile, sestavil in dal tiskati knjižice »Molitve pri javni službi božjii«. Sicer pa so uporabljali slovenski obrednik »Zbirko svetih obredov«, ki ga je za duhovnike slovenskega jezika 23. novembra 1932 potrdil in odobril papež Pij XI.²⁸

Duhovniki Haukove generacije kot njegovo osnovno lastnost navajajo dobroto, kajti še posebej rad je pomagal ljudem v stiski in svoje znanje prenašal na mlajše. Tako je bogoslovce, preden so v septembru leta 1941 šli na nadaljnji študij v Szombathely na Madžarsko, poučeval v madžarskem jeziku.²⁹ V času vojne, »za časa Madžarov«, je tudi predlagal za župana Jožefa Smeja,³⁰ ki pa te službe kljub dobremu znanju madžarščine ni hotel sprejeti. Kot drugega kandidata je nato Hauko predlagal znanega madžarskega mojstra Evgena Kutassyja, ki je v Plečnikovi cerkvi naredil leseni strop. Kutassy je privolil in tudi zadovoljil Haukova pričakovanja. Hauko je namreč omenjena kandidata predlagal, ker sta bila razumna in se nista mešala v madžarizacijo mladih. Kutassy je kot župan med drugo svetovno vojno po najboljših močeh pomagal primorski učiteljici Justini Malič,³¹ za katero se je v času okupacije močno zavzel tudi župnik Hauko. Njen brat Jože Malič³² je namreč kot duhovnik večkrat nadomeščal Hauka, ko je bil ta zaradi bolezni na zdravljenju. Tako je Hauko po bogojinskem županu Evgenu Kutassyju med vojno posredoval, da

²⁷ Šolarje pa naj bi se učilo katekizme v knjižni slovenščini in ne v prekmurščini, kot je bilo to župnikom naročeno s strani takratnega dekana Ivana Jeriča (Jerič, *Moji spomini*, str. 175–176).

²⁸ Jerič, *Moji spomini*, str. 247.

²⁹ Bogoslovci so bili Martin Puhan, Ivan Pucko, Janez Eljaš in Jožef Smej (Smej, Intervju, 2011).

³⁰ Oče dr. msgr. Jožefa Smeja.

³¹ Ker ni bila Prekmurka, je v času vojne ostala brez službe (Smej, Intervju, 2011).

³² Jože Malič (rojen. 18. marca 1884 v Peči pri Sovodnjah, umrl. 13. januarja 1972 v Este pri Padovi, Italija), duhovnik, ki je velik del življenja preživel daleč od doma. Po mašniškem posvečenju 18. septembra 1909 je služboval na več krajih po Sloveniji, med leti 1923–1935 v Južni Ameriki, potem do leta 1950 na slovenskih tleh, od 1950 do smrti v letu 1972 pa v Italiji. Zaradi podobnosti z don Boskom so ga v Sloveniji poimenovali tudi »slovenski don Bosko«. V Murski Soboti je kot pevovodja in spovednik služboval med leti 1936 in 1938, nato pa odšel v Veržej, kjer je bil učitelj v zavodu in pomočnik v župnijskem delu (Kolar, *Njih spomin ostaja*, str. 222–223).

bi madžarski nacisti pustili predvojno učiteljico Justino v Bogojini. Kutassy ji je tudi ves čas pomagal tako psihično kot fizično, vendar ni uspel. Madžarski nacisti so jo odvedli v taborišče, od koder se ni nikoli vrnila. Kutassyja, ki je bil eden od dveh evangeličanov v bogojnski župniji, pa je rešila izjava: »*Moja vest je čista, delal sem za Slovence*«. ³³

Poleg učiteljice Justine Malič je v tistem času Haukovo podporo imel tudi Franc Novak, ³⁴ ki se je želel izogniti odhodu v vojsko na Madžarsko. Hauko mu je ponudil zatočišče in skrivališče, čeprav bi to lahko imelo zanj usodne posledice. ³⁵ Med okupacijo je bilo namreč skrajno nevarno podpirati ljudi in posredovati za internirance, ki so se pregrešili oziroma bili nestrpni proti domači oblasti. ³⁶

Leta 1944 pa se je nemško bojišče preselilo na Madžarsko, katere velik del so Rusi hitro zasedli. Madžari so sicer poosttrili policijski nadzor, zaprli mejo na Muri ter v zapore poslali še nekaj deset »nezanesljivih« Slovencev, in čeprav je nemška zasedba dala več moči različnim fašističnim organizacijam, se je tudi v Prekmurju ponovno začelo oživljati odporniško gibanje. ³⁷ V tem času je mnogo moških odšlo k vojakom in med njimi sta bila tudi Haukov mlajši brat in nečak. Vojne strahote so se torej vedno bolj bližale Prekmurju, tako da je bila ta pokrajina zaradi razbojnikov in mnogih hujskačev vse bolj izpostavljena mnogim nevarnostim in preganjanju. To je občutil tudi sam Hauko, saj so mu zgolj za majhno plačilo odvzeli konje skupaj z opravo in vozom. Prišel je torej čas, ko je bilo treba oddajati živino, krmo, gospodarstvo pa se je ustavilo. Ničesar več ni bilo mogoče dobiti, ne obleke ne čevljev, ceno sta imela le še vino in žganje, cena žita in živine pa je bila izredno nizka. V upanju in z molitvijo, da bi bilo leto 1945 zadnje vojno leto, se Haukova kronika končuje: »*Naše ustnice so šepetale vročo molitev, da bi leto 1945 bilo zadnje vojno leto, z drugo besedo, da bi nam to leto prineslo tako zelo zaželeni mir!*« ³⁸ Vrhunec nasilja med partizani in njihovimi simpatizerji so bili oktobrski dogodki leta 1944 v Murski Soboti in na Vaneči, čemur je sledila madžarska kapitulacija.

³³ Smej, Intervju, 2011; Kokolj, Horvat (*Prekmursko šolstvo ...*, str. 425) poroča, da sta bili drugi dve učiteljici Alojzija Maučec in Božena Zakrajšek premeščeni v Medžimurje, medtem ko je Justino Malič čakala veliko hujša usoda.

³⁴ Brat etnologa in slavista Vilka Novaka.

³⁵ Smej, Intervju, 2011.

³⁶ V taki situaciji se je znašel na primer Franc Kolenc, ki je zbiral denar od prekmurskih duhovnikov in ga pošiljal slovenskim internirancem v Nagy Kanizsi, ki naj bi bili sovražno razporejeni proti slovenski oblasti in so še drugim dajali potuho. Prav tako ga je obtožnica bremenila, da je podpiral ljudi, ki so se pregrešili zoper domačo oblast oziroma bili skrajno nestrpni proti njej. Zaradi tega je bil kaznovan kakor tudi drugi duhovniki (gl. Kolenc, Zaslivanje v senci vešal. *Nova pot*, VII, 1/3, 1955, str. 6–11).

³⁷ Fujs, *Okupacija ali osvoboditev ...*, str. 304.

³⁸ Smej, Bogojnski župniki in njihove kronike, str. 164–165.

Preko Mure so prihajali vedno novi organizatorji odpora in nove oblasti, ki so po vaseh ustanavljali odbore OF. Januarja 1945 je bila tako ustanovljena edina prekmurska partizanska vojaška formacija Prekmurska četa. Ti borci so tako skupaj z borci Rdeče armade sodelovali pri zaključnih operacijah osvoboditve Prekmurja in pri vzpostavljanju nove t. i. ljudske oblasti v začetku aprila 1945.³⁹

Po dolgih in težkih štirih letih se je vojna maja 1945 naposled končala in ljudstvo je zadihalo nekoliko lažje. Toda Hauka je v prvem letu svobode čakala nova in težka preizkušnja. Zanj so se pravzaprav šele tedaj pričela vojna leta. Pojavila se je namreč nova in nepričakovana nevarnost, ki je postajala čedalje številčnejša in bolj delavna. Prišli so križarji, kot so se sami imenovali protikomunistični ilegalci v povojnem času. Poslani so bili kot »kraljeva vojska v domovini« ali t. i. Matjaževa vojska⁴⁰ od emigrantskih organizacij v tujini, vzdrževani pa od angloameriških obveščevalnih služb v Avstriji. Nastala ilegalna organizacija je bila poimenovana »Matjažev pokret« (MOP), vojaške grupe pa »Matjaževa«⁴¹ vojska« oziroma Slovenska armija Kraljeve jugoslovanske vojske. Ustanovljena je bila leta 1945 pod imenom »Nacionalni komite kraljevine Jugoslavije« OC 101 s sedežem najprej v Salzburgu potem pa v Spittal, ki ga je vodil major Andrej Glušič.⁴² Ta je skušal s svojimi sodelavci izvajati direktive ameriške obveščevalne službe, torej organizirati v domovini obveščevalno mrežo v vojski, na gospodarskem sektorju kakor tudi v državnem aparatu.⁴³

³⁹ Fujs, *Okupacija ali osvoboditev ...*, str. 305.

⁴⁰ Druga imena za to organizacijo so bila še Matjažev osvobodilni pokret, Jugoslovanski osvobodilni pokret – JOP, najbolj pa se je uveljavilo ime Matjaževa vojska (Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, str. 433; Zavadlav, *Križarji*, str. 20–24). Poleg teh imen so bile v rabi tudi »Kraljeva jugoslovanska vojska«, »Matjaževa slovenska vojska«, »križarji« in tudi »banda« po oznovskem izrazoslovju, privzetem kar po nacističnem Gestapu (Zavadlav, *Križarji*, str. 40). Drugi emigrantski obveščevalni center OC 400 je bil najprej v Gradcu in nato v Lipnici in ga je vodil srbski četniški oficir Miloš Glišić – Zlatibor. V Prekmurje je segala predvsem dejavnost slednjega, t.j. OC 400 (prav tam, str. 24).

⁴¹ Kralja Matjaža, ki spi pod Peco skupaj s svojo vojsko, so uporabljali v raznih propagandnih letakih Matjaževe vojske in tudi v »uradnem« časopisu Matjaževega pokreta Matjažev glas. Kralj Matjaž je tako kot v legendah igral vlogo »odrešenika«, ki se bo zbudil in bo s svojo vojsko rešil zatirano ljudstvo (Premk, *Matjaževa vojska 1945–1950*, str. 120, op. 206).

⁴² Vodstvo v GOC je prevzel decembra 1945. Pred vojno je bil geodetski kapetan Vojske kraljevine Jugoslavije, leta 1943 pa imenovan za komandanta vseh četniških odredov v vzhodni Sloveniji. Junija 1944 ga je aretiral gestapo in ga poslal v Dachau (Premk, *Matjaževa vojska 1945–1950*, str. 108; op. 189).

⁴³ Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, str. 433–434; Premk, *Matjaževa vojska 1945–1950*, str. 120.

Po ocenah Udbe je največ ilegalnih skupin delovalo na Štajerskem in v Prekmurju, saj to področje zaradi trdega okupacijskega sistema »*skoraj ni bilo vključeno v narodnoosvobodilni boj*«. To območje je bilo tudi sicer ugodno zaradi geografskih značilnosti (kmetijsko območje), predvsem pa zaradi bližine meje, kar je omogočalo lažje ilegalno prehajanje jugoslovansko-avstrijske meje v obe smeri. Poleg tega Čoh izpostavlja še dva pomembna vzroka, zakaj je bilo delovanje ilegalnih skupin najboljšežnejše prav na tem območju: 1. nasprotovanje tedanji oblasti kot posledica predvojne politične situacije na tem območju in 2. nezadostna aktivnost partijskih in drugih aktivistov, ki so bili na terenu zadolženi za popularizacijo nove oblasti in njenih ukrepov.⁴⁴

Na območju Prekmurja in Pomurja sta poleg Šajnovičeve in Markojeve⁴⁵ ilegalne skupine ilegalno delovanje zaznamovali še Jeričeva skupina oziroma organizacija v Murski Soboti in Turnišču ter Tajna antikomunistična organizacija (TAKO) v Murski Soboti. V zvezi z ilegalnim delovanjem v Prekmurju, predvsem pa z Jeričevo skupino, je bil med najpomembnejšimi Štefan Horvat – Ratimir⁴⁶ iz Murske Sobote. Ta je v glavnem sodeloval z dvema kurirjema iz Prekmurja, z Jožefom Hegedešem in Miškom Mikolo. Prek njiju je tako skušal pridobiti čim več ljudi za ilegalno delovanje in jima naročil, naj za Matjaževo gibanje agitirata med vplivnimi duhovniki. Sam je večkrat obiskal murskosoboškega župnika Jožefa Vojkoviča, ki mu je pripovedoval o razmerah v državi, še posebej pa o dogajanju v Prekmurju. Jeriča pa je preko posrednika, soimenjaka Štefana Horvata iz Ivancev, zaprosil za predloge za predsednika in tajnika načrtovanega prekmurskega podokrožja kot osnovne terenske organizacije Matjaževega gibanja v Prekmurju.⁴⁷

Sicer pa so v letih 1946 in 1947 nasploh kot kurirji prihajale čez mejo ilegalne skupine ljudi z namenom, da pripravijo teren in povežejo skrivače oziroma nasprotnike režima. Postavljali so svojo obveščevalno mrežo in terensko organizacijo ter organizirali vojaške skupine, s katerimi so napadali

⁴⁴ Čoh, »*Za svobodo, kralja in domovino*«, str. 106; 269.

⁴⁵ Šajnovičeva skupina je delovala v ljutomerskem in lendavskem okraju, svoje delovanje pa je razširila tudi na Hrvaško v okraj Čakovec. V lendavskem okraju pa je od konca leta 1946 delovala še Markojeva skupina, in sicer na območju Hotize ter Gornje, Srednje in Dolnje Bistrice (Čoh, »*Za svobodo, kralja in domovino*«, str. 134–146).

⁴⁶ Bivši mornariški podoficir kraljeve vojske in eden najpomembnejših kurirjev, ki so povezovali delovanje centrov z Glavnim obveščevalnim centrom (GOC). V Prekmurju, kamor je bil leta 1943 demobiliziran, je organiziral četniško obveščevalno službo. Po krajši zaporni kazni je nadaljeval obveščevalno delo za kraljevo vojsko. Znano je, da je septembra 1945 za duhovnika Vojkoviča iz Prekmurja odnesel pismo nadškofu Alojziju Stepincu v Zagreb, čez mesec dni odšel v Avstrijo, kjer je začel delati za GOC in Andreja Glušiča, aprila 1946 pa prinesel navodila župniku Ivanu Jeriču v Turnišče (Premk, *Matjaževa vojska 1945–1950*, str. 112).

⁴⁷ Čoh, »*Za svobodo, kralja in domovino*«, str. 202–203.

in plenili krajevne urade, kmečke zadruge, postaje narodne zaščite ali milice, pa tudi partizanske prvake in družine. Proti tovrstnim pravam ali domnevnim članom oboroženih skupin oziroma njihovim resničnim ali domnevnim podpornikom pa se je bojevala Udba (sr. Uprava državne bezbednosti; slov. Uprava državne varnosti), ki je idejnim nasprotnikom pod krinko »Matjaževe vojske« podtikala emigrantsko literaturo,⁴⁸ npr. Matjažev glas in na njihove domove pošiljala tudi svoje uslužbence, ki so se izdajali za člane emigrantskih skupin. Na ta način jih je kompromitirala ter jih na podlagi obiskov zaprla in uprizorila sodne razprave ali pa jih pridobila za sodelovanje. Proti članom teh skupin oziroma proti tistim, ki so jih kakorkoli podpirali, skrivali, jim dajali hrano in prenočišče, so se kaj kmalu začeli izvajati procesi.⁴⁹

Ozna je torej zato (Oddelek za zaščito naroda), da bi odkrila prave skupine križarjev, na teren pošiljala udbovce pod pretvezo, da so križarji, saj je tako najlažje odkrila, kdo so križarji in kateri so tisti, ki so jim naklonjeni. V Prekmurju sta se na ta način lotila dela »matjaževca« Peter kot prostovoljec in kraljevi podporočnik Miodrag Mihajlovič kot prisiljeni. Iz Avstrije sta dobila radijsko navodilo, naj se skušata povezati z dekanom Ivanom Jeričem in soboškim župnikom Jožefom Vojkovičem. Prav tako so jima priskrbeli podatke in povezavo z župnikom Jožefom Haukom v Bogojini. Toda duhovniki so bili zelo previdni in so se izogibali kakršnimkoli direktnim razgovorom o sodelovanju v Matjaževem gibanju. Dajali niso nobenih informacij, pravzaprav so se z duhovniškim poklicem izgovarjali, da zaradi tega niti ne morejo sodelovati v kakšnem gibanju. Njihov slogan je bil: »*Daj bogu, kar je božjega, in cesarju, kar je cesarjevega!*«. ⁵⁰

Usodni dan je napočil 20. avgusta 1946, ko je Udba zaradi stikov oziroma organiziranja križarstva v Prekmurju zaprla 17 oseb. Vse aretacije so potekale ponoči. Glavni osumljenci so bili Ivan Jerič, dekan lendavske dekanije, Jožef Vojkovič, soboški župnik, in Jožef Hauko, bogojinski župnik.⁵¹ Hauko je bil v tem času v Radencih, kamor je odšel 15. avgusta na zdravljenje. Da župnija ne bi ostala prazna, ga je v času odsotnosti nadomeščal Jožef Smej, tedaj kaplan v župniji Turnišče. In prav v tem času so v noči na 16. avgust prišli uslužbenci javne varnosti v Bogojino, da bi aretirali Jožefa Hauka, a iskali so ga zaman.

⁴⁸ Pri širjenju tovrstne propagande med ljudmi naj bi bili posebej »agilni« nekateri duhovniki, ki naj bi imeli pri propagandnem delu prednost, da »izrabljajo pri kmečkem ljudstvu vero v svoje propagandistične namene« (Čoh, »*Za svobodo, kralja in domovino*«, str. 102–105).

⁴⁹ Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, str. 433–434; Zavadlav, *Križarji*, str. 20.

⁵⁰ Zavadlav, *Križarji*, str. 75–77.

⁵¹ Zavadlav, *Križarji*, str. 82–84; Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, str. 438.

Slika 1: Matjažev glas D III 700014
(NUK, Zbirka tiskov Slovencev zunaj RS; nekdajni D fond)

Po pogovoru s Smejem so se odpeljali v Radence, a so se vrnili še tisto popoldne, saj tudi tam Hauka niso našli. Zahtevali so njegovo sliko, si jo ogledali ter se znova odpeljali. Končno so ga zasledili na cesti Petanjci-Radenci, ga vljudno povabili v avto in ga odpeljali naravnost v mariborski zapor.⁵²

Ljudje so bili zaradi aretacij, predvsem Jeričeve, zelo razdraženi. Pri političnih aktivistih se je to pokazalo z javnim shodom v Turnišču, ki pa se je končal povsem nepričakovano, saj so ljudje napadli pisatelja Miška Kranjca, ki jih je želel v nagovoru pomiriti. Murskosoboška Udba in policija sta ob tej priložnosti aretirali čez trideset »revolucionarnih« moških in žensk in jih poslali v mariborske zapore. Po snidenju z Jeričem, ki jih je pomiril in blagoslovil, so krajanke izpustili, Jerič pa je ostal v zaporu. Pred sojenjem so bile določene skupine za pripadnike in podpornike Matjaževega gibanja, na podlagi katerih so bile zatem dane prijave javnemu tožilstvu. Jerič in Vojkovič sta bila tako uvrščena v tretji proces oziroma v glavno skupino, Hauko pa v drugi proces, kjer so bili obsojeni organizatorji, sodelujoči v oboroženih skupinah, v obveščevalni službi in v terenskih skupinah v Prekmurju. Skupaj z ostalimi obtoženci je čakal na obsodbo, s katero so mu prisodili deset let zaporne kazni s prisilnim delom in tri leta izgube državljanskih pravic, Ivanu Jeriču štiri leta zaporne kazni s prisilnim delom in dve leti izgube državljanskih pravic, in Jožefu Vojkoviču petnajst let zaporne kazni s prisilnim delom in štiri leta izgube državljanskih pravic.⁵³ Čoh sklepa, da je oblast s tem procesom pred vojaškim sodiščem, ki ga je označila kot proces proti »*protiljudski duhovščini na čelu z Jeričem*« želela prikazati duhovnike kot dejavne sodelavce Matjaževega gibanja ter s tem očrtni katoliško vero in Cerkev kot ustanovo. Poleg omenjenih duhovnikov je mariborsko okrožno sodišče pred vojaškim sodiščem obsodilo še osemnajst sodelavcev in podpornikov Jeričeve organizacije v Prekmurju, med katerimi so prevladovali večinoma mali kmetje. Obsodbe so bile izvedene v prvi polovici oktobra 1946 in s tem je bila prekmurska organizacija Matjaževega gibanja uničena.⁵⁴

Hauku je Udba očitala, da je sodeloval v veleizdajski monarhični organizaciji v Prekmurju in na svojem domu sprejel odposlanca kraljevega komiteja, majorja Ratimirja, kateremu je dal materialno in moralno pomoč. Nadalje ga je obtožnica bremenila povezanosti z Vincencem Nemešem glede propagandne literature »Istina« in »kraljevi koledarček« in tudi povezanosti z Ivanom Jeričem, idejnim in dejanskim vodjem te veleizdajske organizacije.⁵⁵ Hauko in Jerič naj bi se tudi večkrat sestala in se pogovarjala o ukrepih nove

⁵² Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 136–137.

⁵³ Zavadlav, *Križarji*, str. 82–87; Premk, *Matjaževa vojska 1945–1950*, str. 136–137.

⁵⁴ Čoh, »*Za svobodo, kralja in domovino*«, str. 206–207.

⁵⁵ Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, str. 438.

oblasti, predvsem o agrarni reformi in nacionalizaciji cerkvene posesti ter se dogovorila o odnosu cerkve do ilegalnega delovanja oziroma do Matjaževega gibanja v Prekmurju. Sklenila naj bi, da se cerkev ne bo neposredno vezala na ilegalno delovanje, da pa naj duhovniki oblast prikazujejo kot ateistično, sovražno cerkvi in protiljudsko. Na ta način bi torej posredno usmerjala ljudi v ilegalno delovanje in Matjaževo gibanje.⁵⁶

Za svojega župnika so se močno zavzeli farani, kar so tudi pisno sporočili javnemu tožilcu z besedami: »/.../ Se je zadržal med okupacijo vsestransko kot Slovenec in se ni niti najmanj družil z okupatorjem. Skozi vso to dobo je imel pred očmi le dobrobit svojih faranov kot zaveden Slovenec. /.../«, a tudi to ni pomagalo, kot tudi ne izjave faranov, da so pripravljeni pričati. V obtožnici z dne 2. oktobra 1946 so bili očitki še razširjeni. Po novih obtožbah naj bi imel Hauko tesne stike s kraljevim komitejem v Salzburgu, sprejemal naj bi njegove kurirje, generalnemu vikarju Jeriču pa poročal o stanju in razvoju bele garde kot glavnemu organizatorju le-te v Prekmurju. Župnik Hauko je obtožbo glede bele garde oziroma o širjenju propagande zavrnil. Res pa ga je obiskal major Ratimir in ga prosil, naj mu pomaga organizirati ljudstvo proti oblasti. Ker pa Hauko ni želel delati proti oblasti in je bil poleg tega še bolan, je sodelovanje odklonil. V svojem zagovoru je Hauko izpostavil tudi bolehanje na živcih in srcu, če bi to lahko prištevali med olajševalne okoliščine. Sodišče je zatem kljub temu, da na razpravi niso bili predloženi dokazi, razsodilo, da je bil Hauko eden izmed organizatorjev bele garde za Prekmurje in širil tovrstno propagando. Bil je obsojen na deset let odvzema prostosti s prisilnim delom in na izgubo političnih in državljskih pravic za dobo treh let. Sledila je sicer pritožba s strani mariborskega odvetnika dr. Antona Žnideršiča na Vrhovno sodišče v Ljubljani, a je bila zavrnjena. Hauku, ki je ostal v zaporu, je vrhovno sodišče očitalo tudi zlorabo spovednice, kljub temu da se je s so-obtoženim Ivanom Poredošem pogovarjal po opravljeni spovedi v zakristiji. Hauka je namreč zanimalo, kako je z domačo vojsko v inozemstvu, saj je bil tam njegov brat. Ni pa se pogovarjal oziroma se tega ni spominjal o nujnosti povratka kralja Petra, kot je bilo to navedeno v obtožnici.⁵⁷ Glede tega so, da bi ga rešili, na sodišču vprašali Hauka: »Kaj neda, vi ste za Tita in ne za kralja Petra?« Hauko pa je odločno odgovoril: »Ne ne, jaz sem za kralja Petra. Tito nam je odvzel cerkveno zemljo, Peter pa ne!«.⁵⁸

O Haukovi nedolžnosti je bil nadvse prepričan tudi dekan lendavske dekanije Ivan Jerič. Potem ko je na hodniku mariborskega zapora srečal Hauka in mu je ta prišepnil, da je dobil deset let, je spoznal, da to sojenje niso mačje

⁵⁶ Čoh, »Za svobodo, kralja in domovino«, str. 204.

⁵⁷ Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, str. 438–440.

⁵⁸ Smej, Intervju, 2011.

solze in šala: »Če je Hauko, ki še menda nikdar ni pritisnil muhe na smrt, dobil deset let, kaj potem jaz, ki sem bil urednik Novin in sem včasih kaj ošvrknil komuniste in bil SLS poslanec?«. ⁵⁹ Jeričeve prepričanosti o nedolžnosti Hauka se spominja tudi Smej: »Da ste zaprli mene, razumem, ker sem bil tudi politik, madžarska oblast me je preganjala 1941–1945, domačim aktivistom sem bil trn v peti, zato so mene poleg Halasa v gomiliški šoli februarja 1945 obsodili na likvidacijo. Da pa ste zaprli Hauka, ko nobenemu ni las skrivil, tega pa ne razumem.« ⁶⁰

Po Haukovi aretaciji so sprva hodili v Bogojino maševat kaplani iz Beltincev in Turnišča, vendar le do 1. oktobra 1946. Tedaj je bil za vikarja namestnika imenovan Jožef Gjuran, ⁶¹ ki je v Bogojini v tej funkciji služboval vse do Haukove vrnitve iz zapore, 27. oktobra 1950. ⁶² Hauko pa je v tem času kot večina zapornikov trpel v ječi. Po Vojkovičevih besedah so zaporniki trpeli bolj kot tisti, ki so jih takoj umorili, saj so morali celo stati na vročem soncu brez kaplje vode. Kot se spominja msgr. dr. Smej, je imel Hauko tudi strašno domotožje, pri čemer ga je tolažil duhovnik Petrič. Hauko je baje rad dejal: »Pridite me potolažit duhovnik Petrič!« Petrič pa mu je odgovoril: »Saj Vam Johana Štesl ⁶³ že peče potice...«. Sicer pa je bil v zaporu miren in nekonflikten, zato so ga imeli zelo radi. ⁶⁴

V ječi

V nespečni noči slišim uro vsako:

»Plebanuš Hauko si, iz Bogojine,
uklešččen v smrad jetniške drobovine,
galjót pripet na vlažno to barako.«

Skušnjavca slišim kot brbljavo srako:

»Po krvavicah se cedé ti sline,
dobil boš bogojanske kòj kolone,
samó popravi svojo zdaj napako!
Priznaj, da bridko farbal si ljudi,
zavajal v pridigah in spovednici
za tisti ONSTRAN, ki ga ni!«

⁵⁹ Jerič, *Moji spomini*, str. 251.

⁶⁰ Smej, Intervju, 2011.

⁶¹ Rojen 25. januarja 1913 v Gomilici v župniji Turnišče. V mašnika je bil posvečen 9. decembra 1939 v Mariboru (NŠAM D25, 1941–1958, Dekanijsko upraviteljstvo Dolnje Lendave). Z upokojitvijo Jožefa Hauka leta 1950 je bil Gjuran imenovan za župnijskega upravitelja, nato pa od leta 1956 do 1986 opravljal službo tamkajšnjega župnika. Umrli je leta 1990 (gl. Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 170–171).

⁶² Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 140; 170–171.

⁶³ Kuharica Jožefa Hauka.

⁶⁴ Smej, Intervju, 2011.

»Četudi tisoč let bom tu v temlici,
razbičan kakor Kristus do kosti,
oltarju zvest ostanem in Resnici.«⁶⁵

ČAS UMIRITVE IN SPOKOJA (1950–1968)

Po vrnitvi iz zapora se je Hauko, potem ko mu je bila kazen znižana z 10 na 6 let, odpovedal župniji, vendar je še 10 let živel v župnišču kot upokojeni župnik. Po pogodnem izpustu, ki je trajal do 20. avgusta 1952, se je vrnil v Bogojino v župnišče, kot je to zahtevala civilna oblast. To ni škodovalo dotedanjemu vikarju Gjuranu, saj je ta ostal na svojem položaju kljub Haukovi vrnitvi. Slednji je namreč 17. novembra 1950 osebno pri škofu Držečniku zaprosil za dopust in tudi za predčasno stalno upokojitev, kar so mu odobrili na podlagi zdravniškega potrdila.⁶⁶

Kot upokojeni župnik je pomagal predvsem pri dušnopastirskem delu, redno pa je vodil tudi intencijske knjige, ki jih je ob dekanjskih vizitacijah vsakokrat predložil. Z župnijskim upraviteljem Gjuranom sta se dobro razumela in tudi ljudje so ga imeli radi. Prejemal je 3000 dinarjev državne podpore, od tega je 1000 dinarjev mesečno plačeval župnijskemu upravitelju za hrano. Gospodinjstvo v župniji je vodila mati župnijskega upravitelja, pomagala pa ji je tudi bivša gospodinja župnika Hauka.⁶⁷ 10. aprila 1961 se je vrnil na svoj rojstni dom v Rankovce, saj zaradi bolezni ni mogel več opravljati dušnopastirske službe. Kot pravi njegova sorodnica in tudi njegova skrbnica Marija,⁶⁸ je prišel v Rankovce brez vsega, naravnost iz mariborske bolnišnice. Prva leta je nato še pomagal v tišinski župnijski cerkvi, posebno ob nedeljah in praznikih, potem pa je opravljal daritev sv. maše doma v sobici, ki je bila poleg njegove spalnice.⁶⁹ Slovesnost zlate maše je obhajal v domači župniji v Tišini 20. junija 1965. Ker je bil že hudo bolan, ga je do tamkajšnje cerkve v vozičku peljala sorodnica Marija, v cerkev pa so ga nesli duhovniki. Pridigal je njegov nečak, turniški kaplan Alojzij Flegar. V zadnjih letih svojega življenja je bil nasploh vezan na posteljo in voziček, ki sta mu bila hkrati oltar in križ, žrtev na njem pa on sam. Njegovo dolgotrajno trpljenje se je končalo na binkoštni

⁶⁵ Smej, *Kaplja na vedru*, str. 52.

⁶⁶ Z zdravilišča Slatina Radenci, ki je dokazovalo, da je Hauko zaradi ugotovljenega bolezenskega stanja nesposoben za vsako službo (Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 138–139).

⁶⁷ NŠAM, F 61, fond škofijska pisarna, dekanija Lendava, dekanjske vizitacije 1951–1960.

⁶⁸ Marija Hauko iz Rankovcev, nečakova žena.

⁶⁹ Smej, *Bogojanski župniki in njihove kronike*, str. 140; NŠAM, Sporočila škofijskega ordinariata v Mariboru, VI.

ponedeljek 1. junija 1968 v Rankovcih, pokopan pa je na rankovskem pokopališču v Tropovcih, nedaleč od tišinske župnijske cerkve.⁷⁰

Jožef Hauko o svojem življenju in o letih, ki jih je preživel v zaporu, ni rad govoril, niti s svojimi sorodniki ne. Skrbnica Marija se ga spominja kot izredno mirnega, redkobesednega, morda nekoliko samosvojega človeka, ki je večino časa razmišljal in molil brevire. Da so bili za njim težki časi, dovolj zgovorno priča njegov stavek ob vrnitvi na svoj dom v Rankovce: »*Svoje san pretrpo*«. ⁷¹ V Rankovcih je tako po vseh hudih in neljubih dogodkih, dolgotrajnemu trpljenju in življenjskih preizkušnjah bogojinski duhovnik Jožef Hauko le našel svoj mir.

ZAKLJUČEK

Po koncu druge svetovne vojne so v Sloveniji nastale in delovale številne ilegalne skupine, katerih cilj je zaradi nasprotovanja novi oblasti bil predvsem rušenje tedanjega komunističnega sistema. Največ ilegalnih skupin, najpogostejše imenovanih križarji ali Matjaževo gibanje/vojska, je bilo na Štajerskem in v Prekmurju. Med sodelavci tega gibanja pa so se, čeprav morda le naključno, znašli tudi mnogi duhovniki, zaradi česar so slej ko prej pristali na vojaških sodiščih in v zaporih. Duhovniki so bili sicer zelo previdni in so se izogibali kakršnimkoli direktnim razgovorom o sodelovanju v Matjaževem gibanju. Dejansko so se z duhovniškim poklicem izgovarjali, da zaradi tega poslanstva niti ne morejo sodelovati v kakšnem gibanju. A so kljub temu postali sumljivi in so zato bili odgovorni za svoja dejanja. Takšna usoda je v Prekmurju poleg turniškega in murskosoboškega duhovnika doletela tudi bogojinskega duhovnika Jožefa Hauka.

Jožef Hauko (1890–1968) iz Rankovcev se je po izobraževanju na Madžarskem vrnil nazaj v rodno Prekmurje, kjer je tudi vse življenje služboval, najprej kot kaplan po raznih župnijah, nato pa kot župnik v Bogojini. Čas prve svetovne vojne je preživel kot kaplan v Črenšovcih, čas druge pa kot župnik v Bogojini, kjer je služboval skoraj dvajset let (1931–1950). Kot večina je tudi sam občutil vojne strahote in vsesplošno pomanjkanje, ki ga je povzročila druga svetovna vojna. Svoje delo je sicer vseskozi opravljal vestno in odgovorno, toda po drugi svetovni vojni se je znašel med člani ilegalnih skupin, kar je plačal s štirimi leti zapore. Mnogi so verjeli v njegovo nedolžnost in kot nedolžen se je zagovarjal tudi sam, toda roka pravice je bila močnejša in neomajna. Po pogojnem izpustu iz zapore se je vrnil v svojo župnijo, deloval

⁷⁰ NŠAM, Sporočila škofijskega ordinariata v Mariboru, VI; Hauko, Intervju, 2011.

⁷¹ Hauko, Intervju, 2011.

tam še 10 let kot upokojeni župnik, zatem pa se je preselil v domače Rankovce, kjer je umirjeno preživel preostanek svoje življenjske poti.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM):

NŠAM, Šematizmi Lavant-Maribor, 3:

Šematizem lavantinske knezoškofije za leto 1928;

Šematizem lavantinske knezoškofije za leto 1932.

NŠAM, D 25, 1941–1958, Dekanijsko upraviteljstvo Dolnje Lendave: Konduitni seznam 1950.

NŠAM, F 61, fond škofijska pisarna, dekanija Lendava, dekanijske vizitacije 1951–1960.

NŠAM, Sporočila Škofijskega ordinariata v Mariboru, VI, 1968.

Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK):

NUK, D III 700014, Matjažev glas (Zbirka tiskov Slovencev zunaj RS; nekdanji D fond).

Tiskani viri

Smej, Jožef, *Bogojanski župniki in njihove kronike*. Maribor (tipkopis), 1976.

Pisni dopis dr. msgr. Jožefa Smeja, 14. 4. 2011, Nadškofija Maribor.

Spomini

Ivan Jerič, *Moji spomini*. Murska Sobota: Zavod sv. Miklavža.

Ustni viri

Jožef Smej (1922), Maribor, 14. 4. in 28. 7. 2011.

Marija Hauko (1924), Rankovci, 20. 6. 2011.

Monografije

Mateja Čoh, *»Za svobodo, kralja in domovino«: ilegalne skupine v Sloveniji med letoma 1945 in 1952*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2010.

Tone Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*. 1, Razkosanje in aneksionizem; uredil Mitja Ferenc. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.

Tone Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*. 2, Raznarodovanje; uredil Mitja Ferenc. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010.

Tamara Griesser Pečar, *Cerkev na zatožni klopi: sodni procesi, administrativne kazni, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, 2005.

Miroslav Kokolj, Bela Horvat, *Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1977.

Miroslav Kokolj, *Prekmurški Slovenci od narodne osvoboditve do nacistične okupacije: 1919–1941*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1984.

Bogdan Kolar, *Njih spomin ostaja: in memoriam III: rajni salezijanci v prvih sto letih salezijanskega dela med Slovenci*. Ljubljana: Salve, 2002.

Martin Premk, *Matjaževa vojska 1945–1950*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2005.

Jožef Smej, *Kaplja na vedru*. Maribor [i. e.] Stranice: Oznanjenje, 1992.

Zdenko Zavadlav, *Križarji – Matjaževa vojska na Slovenskem: po zapiskih iz dnevnika mariborskega oznovca leta 1946*. Ljubljana: Horvat MgM, 1994.

Članki

Metka Fujs, Okupacija ali osvoboditev, Madžari, Vendi ali Slovenci? V: Balažic, Janez (ur.) in Kerman, Branko (ur.), *Pokrajinski muzej Murska Sobota, Katalog stalne razstave*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej, 1997, str. 297–306.

Metka Fujs, Izhodišča madžarske okupacijske politike v Prekmurju. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 37, 1997, 2, str. 175–186.

Bojan Godeša, Madžarski okupator v Prekmurju in slovenski izobraženci. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 34, 1994, 2, str. 193–202.

Franc Kolenc, Zasliševanje v senci vešal. *Nova pot*, VII, 1955, 1/3, str. 6–11.

Jožef Smej, Prekmurški duhovniki, povezani z nastajanjem murskosoboške škofije. V: Zver, Stanislav (ur.) in Kuzmič, Franc (ur.), *Škofija Murska Sobota: zgodovinski oris krščanstva v Pomurju: almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota*. Murska sobota: Župnijski zavod sv. Miklavža, 2006, str. 108–117.

Ivan Škafar, Župnija Gospodovega vnebohoda v Bogojini. *Stopinje* 9, 1980, str. 36–46.

Vpeljanje g. Hauko Jožefa. *Marijin list: pobožen mesečni list* 27, 1931, št. 9, str. 15–16.

Stanislav Zver, Nekaj zgodovinskih silhuet iz življenja Katoliške Cerkve skozi 20. stoletje v Slovenski krajini. V: Zver, Stanislav (ur.) in Kuzmič, Franc (ur.), *Škofija Murska Sobota: zgodovinski oris krščanstva v Pomurju: almanah ob ustanovitvi škofije Murska Sobota*. Murska sobota: Župnijski zavod sv. Miklavža, 2006, str. 78–87.

THE LIFE OF JOŽEF HAUKO (1890–1968), A PRIEST FROM BOGOJINA, IN THE GRIP OF THE WORLD WARS

Summary

Jožef Hauko (1890–1968) from Rankovci, returned to his home Prekmurje after his studies in Hungary. He spent his whole life working in Prekmurje, firstly as chaplain in different parishes, then as priest in Bogojina. During World War I he was a chaplain in Črenšovci and during World War II he was a priest in Bogojina, where he was active for almost 20 years (1931–1950). During World War II he lived quite peacefully in his home parish, even though the war was happening very close. His “wartime years” actually began in the first year after the liberation, when the so-called Crusaders, as the anti-communist illegals called themselves, evolved. According to UDBA (The State Security Administration) the majority of the illegal groups were active in Styria and Prekmurje, for this region was not only suitable because of its geographical characteristics (farming region), but mostly because of the close border that enabled simple illegal passing of the Yugoslav-Austrian border in both directions. UDBA fought against these real and supposed members of the armed groups and against their real and supposed supporters. UDBA used its undercover members pretending to be Crusaders, for this was the easiest way to find out who the Crusaders and their supporters really were. In Prekmurje UDBA in this way tried to contact the dean Ivan Jerič, the priest from Murska Sobota Jožef Vojkovič, as well as Jožef Hauko, who were all prime suspects, even though they avoided every direct communication about their involvement in the so-called “Matjaž Movement”. On 20th August 1946, all three of them and many others were nevertheless sent to the Maribor prison. Hauko was placed in the second process, where the organisers of the Prekmurje armed groups, intelligence and field groups were prosecuted. He was sentenced to ten years in prison with forced labour and to three years without civil rights, but was conditionally released after four years. As demanded by the civil authorities, he returned to the Bogojina presbytery, where he was as retired priest active for ten years, helping the parish manager with pastoral work. After that he, due to his illness, went back to his home Rankovci, where he finally found his peace after a life full of heavy ordeals.

DAS LEBEN VON JOŽEF HAUKO (1890–1968), DEM PRIESTER AUS BOGOJINA/BAGOLIN, IN DER ZWICKMÜHLE DER WELTKRIEGE

Zusammenfassung

Jožef Hauko (1890–1968) aus Rankovci/Frankendorf kam nach seinem Studium in Ungarn nach Prekmurje/Übermurgebiet zurück, wo er sein ganzes Leben lang im Dienst war; zuerst als Kaplan in verschiedenen Pfarren, dann als Pfarrer in Bogojina/Bagolin. Während des Ersten Weltkrieges war er Kaplan in Črenšovci/Cserföld, während des Zweiten Weltkrieges war er Pfarrer in Bogojina/Bagolin, wo er fast zwanzig Jahre (1931–1950) tätig war. Den Zweiten Weltkrieg erlebte er in seiner heimischen Pfarre und das relativ ruhig, obwohl sich das wirkliche Kriegsgeschehen nicht weit entfernt abspielte. Für ihn fingen die eigentlichen „Kriegsjahre“ im ersten Jahr nach der Befreiung mit dem Beginn der Kreuzfahrer, wie die antikommunistische Illegalen nach dem Krieg sich nannten, an. Laut UDBA (Behörde der staatlichen Sicherheit) waren die meisten illegalen Gruppen in der Steiermark und in Prekmurje/Übermurgebiet aktiv, da dieses Gebiet nicht nur wegen geographischen Charakteristika (landwirtschaftliches Gebiet), sondern vor allem wegen der naheliegenden Grenze günstig war. Die naheliegende jugoslawisch-österreichische Grenze ermöglichte ganz leichte illegale Grenzüberschreitungen in beiden Richtungen.

UDBA kämpfte gegen die wahren und mutmaßlichen Mitglieder der bewaffneten Gruppen bzw. ihre wahren und mutmaßlichen Förderer, indem sie ihre eigenen Mitglieder unter dem Vorwand, sie seien Kreuzfahrer, ausschickte. So entdeckten sie am leichtesten, wer die Kreuzfahrer waren und wer ihnen wohlgesinnt war. In Prekmurje/Übermurgebiet versuchten sie es, auf diese Weise mit dem Dekan Ivan Jerič, Jožef Vojkovič, dem Pfarrer aus Murska Sobota/Olsnitz, sowie Jožef Hauko Kontakt aufzunehmen. Alle drei waren Hauptverdächtige, obwohl sie jegliche direkten Besprechungen über ihre Teilnahme in der „Matjaž-Bewegung“ vermieden. Trotz allem wurden sie mit vielen anderen am 20. August 1946 ins Mariborer/Marburger Gefängnis gebracht. Hauko wurde dem zweiten Prozess zugeteilt, in dem Organisatoren und Aktivisten der bewaffneten Gruppen, des Geheimdienstes und der Feldgruppen in Prekmurje/Übermurgebiet verurteilt wurden. Jožef Hauko wurde zu zehn Jahre Haft und Zwangsarbeit, sowie auf drei Jahre ohne Bürgerrechte verurteilt. Nach vier Jahren wurde er auf Bewährung freigelassen. Er ging nach Bogojina/Bagoin zurück, wie die Zivilbehörde von ihm verlangte, und dort half er als pensionierter Pfarrer gute zehn Jahre dem Pfarrverwalter bei pastoraler Arbeit. Danach zog er sich wegen seiner Krankheit nach Rankovci/Frankendorf zurück, wo er nach allen schweren Herausforderungen des Lebens endlich seinen Seelenfrieden fand.

Iskanje alternativ. Reševanje Judov v Gorici pred holokavstom

Renato Podbersič*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94(450.367=411.16), 94(497.473=411.16)

Renato Podbersič: Iskanje alternativ. Reševanje Judov v Gorici pred holokavstom. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 1, str. 43–60

Prispevek** obravnava iskanje alternativ pri Judih na Goriškem, ki so se po kapitulaciji Italije znašli na udaru nacistov. Posamezni Judje in tudi cele judovske družine so se že do septembra 1943 uspeli umakniti iz Gorice, odšli so predvsem v druge italijanske dežele. Nekateri so po skrivnih kanalih zbežali v Švico, spet drugi so se uspeli skriti na podeželju. Navadno so potovali ali se skrivali pod lažnimi imeni in z dokumenti, ki so jih priskrbele protifašistične organizacije. Po drugi strani se je za odhod v partizanske enote na Primorskem odločil le manjši delež goriških Judov. Goriški Judje so bili namreč tradicionalno bolj vpeti v italijanski kulturno-gospodarski prostor in oddaljeni od slovenske stvarnosti v deželi.

Holokavst je dejansko pomenil uničenje judovske skupnosti na Goriškem, ki si po vojni praktično ni več opomogla in je bila dokončno ukinjena leta 1969.

Ključne besede: Judje, holokavst, reševanje, preganjanje, Goriška, Primorska

1.01 Original Scientific Article
UDC 94(450.367=411.16), 94(497.473=411.16)

Renato Podbersič: Searching for Alternatives – Saving the Gorizia Jews From Holocaust. Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 1, pp. 43–60

The treatise discusses searching for alternatives with the Gorizia Jews, who were exposed to the Nazis after the capitulation of Italy. Individual Jews and also whole Jewish families managed to escape from Gorizia before September 1943; most of them went

* Renato Podbersič, dr. zgodovine, znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno pravo, Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija, renato.podbersic@guest.arnes.si

** Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

to other Italian countries. Some of them escaped to Switzerland by way of clandestine channels, the others managed to find refuge in the countryside. They usually travelled or hid under false names and with identification papers, which were provided by antifascist organisations. On the other hand only a small number of the Gorizia Jews decided to join the Primorje Partisan units. The Gorizia Jews were traditionally more involved in the Italian cultural-historic milieu and were more distanced from the Slovene reality. Holocaust actually meant the end of the Gorizia Jewish community, which after World War II could not be re-established and was finally abolished in 1969.

Key words: Jews, holocaust, saving, persecution, Goriška, Primorska

ITALIJA IN PREGANJANJE JUDOV

Ob začetku druge svetovne vojne in s skoraj popolno zaustavitvijo judovske emigracije se je pojavil nov način razmišljanja pri »reševanju judovskega vprašanja«. Nacisti so predstavili načrte za biološko uničenje Judov in drugih »nižjih« ras (Romi, Slovani), kar so potem v več fazah izvajali po vsej zasedeni Evropi. Najprej so Jude »ustrezno« zaznamovali, in sicer z rumeno Davidovo zvezdo, kar je spominjalo na srednjeveško označevanje gobavcev. S to prakso so Nemci začeli novembra 1939 na okupiranem Poljskem, kjer je pred drugo svetovno vojno živel največja judovska skupnost v Evropi. Organizirano izseljevanje Judov je postalo zaradi začetka druge svetovne vojne praktično nemogoče, oktobra 1941 pa so ga nacisti tudi dokončno prepovedali.¹

Italijanska družba tudi po nastopu fašizma jeseni 1922 ni bila dovzetna za rastoči antisemitizem, ki je divjal po srednji in vzhodni Evropi. Položaj za Jude se je začel v fašistični Italiji slabšati ob sprejemanju protijudovske zakonodaje leta 1938. Ob italijanskem vstopu v drugo svetovno vojno 10. junija 1940 pa se je tudi zanje začelo novo obdobje. Zaradi ekonomskih pritiskov so številni italijanski Judje obubožali. Notranje ministrstvo je obenem naročilo, da pomoč revnim Judom ni naloga države, ampak morajo zanje poskrbeti judovske skupnosti same.²

Izdani so bili novi predpisi, ki naj bi z njihove strani preprečevali širjenje malodušja in protifašizma. Že ob slutnji bližajočega se vojnega spopada, ki je kmalu »posrkal« tudi Italijo, je državni podsekretar na notranjem ministrstvu Guido Buffarini Guidi konec maja 1940 prenesel poveljniku policije Arturu

¹ Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, Yale University Press Hilberg, New Haven 2003, str. 1018–1021; Oto Luthar, *Po robovih spomina: antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti*, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2012, str. 39–41.

² Renzo De Felice, *Storia degli Ebrei italiani sotto il fascismo*, Einaudi (dalje: De Felice, *Storia degli Ebrei italiani*), Torino 1993, str. 356–357; Michele Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista. Vicende, identità, persecuzione*, Einaudi (dalje: Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista*), Torino 2000, str. 198–201.

Bocchiniju željo, ki naj bi izvirala od samega Mussolinija, da naj pripravijo koncentracijska taborišča tudi za Jude. O pripravah je moral policijski poveljnik poročati naravnost Mussoliniju. Iz dokumentov sicer ni jasno, katere kategorije Judov naj bi internirali v taborišča. Poveljnik policije Bocchini je že čez nekaj dni izdal okrožnico, s katero je naročil, da je treba v primeru nuje internirati tiste italijanske Jude, ki so predstavljali nevarnost. Hkrati je zahteval, da se do 10. junija 1940 pripravijo ustrezni sezname. Tuji Judje, ki Italije še niso zapustili, so bili aretirani, zaprti in potem internirani v koncentracijska taborišča na jugu Italije, večinoma v Ferramonti di Tarsia pri Cosenzi in Campagna pri Salerno.³

Vseeno fašistične oblasti niso internirale vseh Judov kljub njihovi »nevarnosti«, ki naj bi jo predstavljali za družbo v skladu z rasnimi zakoni iz leta 1938. Vendar so postopoma odpravljali razne kategorije Judov, ki naj bi bili izvzeti iz preganjanja. Hkrati so oblasti nameravale opraviti dokončno rešitev judovskega vprašanja, ko naj bi vse Jude odstranili iz Italije še pred vstopom v vojno. Predvidevali so izjemo za pripadnike mešanih družin, ki so prestopili v katoliško vero. Sporočilo o nameravanem izgonu je poveljnik policije že 9. februarja 1940 sporočil Danteju Almansiju, novemu predsedniku italijanske Zveze judovskih skupnosti.⁴

Med avgustom in oktobrom 1940 je državni organ »Demorazza« pripravlil podroben načrt, ki je predvideval postopen in popoln izgon Judov z ozemlja Kraljevine Italije v roku petih let. Hkrati so se nameravali lotiti tudi problema mešanih družin. Fašistični namen je sicer predstavljal izgon Judov, ne pa tudi njihovega kapitala, ki naj bi ostal v državi, vendar pod nadzorom Nejudov. Z razmahom vojne so se ukrepi proti Judom samo še stopnjevali. Leta 1942 so še bolj omejili dejavnosti, ki naj bi jih smeli Judje opravljati. Ponovno so pregledali razne sezname izjem med Judi, ki so jih v preteklosti že priznali, hkrati pa so tudi prekinili vse postopke preverjanja za primere, ki so še ostali nerešeni. Na novo so označili tiste iz mešanih zakonov, ki so jih potem stalno nadzorovali. Različni državni organi so tudi poskrbeli za nadzor Judov in zbiranje podatkov o njih.⁵

Kljub vojnemu času stopnjevanje pritiska na Jude v državi ni ponehalo, pravzaprav je vojna samo še okrepila njegov brezkompromisni del. Ministrstvo

³ Carlo Spartaco Capogreco, *Fašistična taborišča. Internacije civilistov v fašistični Italiji (1940–1943)*, Publicistično društvo ZAK (dalje: Capogreco, *Fašistična taborišča*), Ljubljana 2011, str. 96.

⁴ De Felice, *Storia degli Ebrei italiani*, str. 353–354; Capogreco, *Fašistična taborišča*, str. 94–95.

⁵ De Felice, *Storia degli Ebrei italiani*, str. 353–357; Joshua D. Zimmerman, *Jews in Italy under Fascist and Nazi rule, 1922–1945*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, str. 114–117; Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, str. 169–172.

za ljudsko kulturo je podpiralo ustanavljanje »Študijskih centrov za judovsko problematiko«. Do junija 1942 so ustanovili štiri: Milano, Firenze, Ancona in Trst. Glavna dejavnost omenjenega tržaškega centra je pravzaprav konkretno antisemitsko preganjanje, ki je združevalo tako naciste kot fašiste. V Trstu so raziskovali in preiskovali judovsko problematiko in tako pravzaprav vzpostavili sistem tudi sistem povsem osebne narave, ki je dočakal nacistično vkorakanje septembra 1943 in tlakoval pot v taborišča smrti za tukajšnje Jude. Njihovo delo je 23. novembra 1942 v pismu pohvalil tudi Paul Ernst von Druffel, nemški konzul v Trstu, ko je poročal svojemu veleposlaništvu v Rimu.⁶

Velik del italijanske javnosti, vključno z delom zgodovinarjev, je po končani vojni fašistična taborišča bolj primerjal z nemškimi uničevalnimi taborišči, z Judi in holokavstom, kot pa z Mussolinijevo diktaturo, fašističnim totalitarnim načrtom in njegovimi specifičnimi oblikami represije. V študijah o fašizmu, ki so se izvajale v zadnjih tridesetih letih, je zelo razširjena in tudi zavajajoča težnja, da se fašistična antisemitska politika zreducira zgolj »na položaj, s katerega je mogoče videti Auschwitz in nacistični uničujoči načrt holokavsta«.⁷

GORIŠKI JUDJE OB ZAČETKU VOJNE

Junija 1940 so se tudi za preostale goriške Jude začeli težki časi. Njihove kartoteke so dopolnjevali, podatke so pošiljali v Rim. Nekaj dni po vstopu Italije v drugo svetovno vojno sta bili zaukazani internacija in konfinacija za vse tuje Jude, ki »[P]ripadajo državam, ki izvajajo rasno politiko«. Med 21.–25. junijem 1940 je goriška prefektura poslala na ministrstvo za notranje zadeve dva seznama dvajsetih tujih Judov iz Gorice, ki bi morali zapustiti mesto in oditi v konfinacijo.⁸

Število Judov v Gorici se je zelo zmanjšalo, ob vstopu Italije v vojno jih je v mestu vztrajalo manj kot sto. Leta 1941 je prispevke za judovsko skupnost redno plačevalo zgolj 27 Judov, od tega samo Giuseppe Pincherle iz Krmina (Cormons) ni živel v mestu. Dokler so dopuščale možnosti, se je življenje v goriški judovski skupnosti skoraj nemoteno nadaljevalo. Vrstili so se verske slovesnosti, sestanki vodstva in praznovanja za otroke, posebej za Purim.⁹ Ob

⁶ Silva Bon Gherardi, »La politica antisemita a Trieste negli anni 1940–1943«. *Qualestoria* 17 (1), 1989 (dalje: Bon Gherardi, *La politica antisemita*), str. 93–97.

⁷ Francesco Germinario, *Fascismo e antisemitismo, Progetto razziale e ideologia totalitaria*, Laterza, Roma–Bari 2009, str. 87.

⁸ ACS, Direzione generale PS, A 16, Ebrei stranieri, b. 11, fasc. 36, Gorizia, 21. junij 1940.

⁹ Purim – judovski praznik, praznuje se v spomin na rešitev Judov, ki jim je grozilo uničenje v Perziji.

sinagogi je obstajala knjižnica, kjer so bile shranjene stare judovske knjige. Sionistična skupina pa je imela svojo knjižnico z modernejšimi knjigami o judovstvu, ki jih je izposojala zainteresiranim. Praktično do nemške okupacije jeseni 1943 so se mladi družili in organizirali skupne izlete v okoliške hribe. Tudi stiki z osrednjim vodstvom Zveze judovskih skupnosti Italije v Rimu so se redno ohranjali, občasno je tja odpotoval tudi predsednik skupnosti iz Gorice. Prav tako so se ohranjali stiki s sionističnimi organizacijami in zbiral se je denar za judovske otroke v Palestini. Kljub vojnemu času so v vodstvu skupnosti razmišljali, da bi odobrili uporabo dela zemljišča v lasti skupnosti ob pokopališču v Rožni dolini pri Gorici. Tam so želeli organizirati pripravljalni kamp (hebr. *Haksharah*) za judovske mladostnike tudi iz drugih krajev, ki so se pripravljali na preselitev v Palestino. Gino Armani in Gaddo Morpurgo, dva mlada goriška Juda, sta se udeleževala sionističnih kampov v Orcianu pri Pisi.¹⁰

Slika 1: Sinagoga v nekdanjem goriškem getu, tik pred drugo svetovno vojno. Hrani muzej sinagoga v Gorici.

Krajevne oblasti in goriška kvestura so si tudi v času vojne vzele pravico odločati o judovskem rasnem statusu posameznih oseb. V Gorici je bilo več

¹⁰ Marcello Morpurgo, *Valdirose – Memorie della comunità ebraica di Gorizia*, Del Bianco Editore (dalje: Morpurgo, *Valdirose*), Udine 1986, str. 204; Renato Podbersič, *Judovska skupnost na Goriškem 1900–1950*. Doktorska disertacija. Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije (dalje: Podbersič, *Judovska skupnost na Goriškem*), Koper 2016, str. 178.

primerov, ki nazorno kažejo vso kaotičnost in različno razlaganje zakonov. Giuseppe De Ferri, ki je judovstvo zapustil leta 1938, čeprav je bil do tega leta vpisan v judovsko skupnost, ni bil prištet med Jude na podlagi odločitve ministrstva za notranje zadeve. Po drugi strani je bil Arrigo Dörfles prištet med Jude, ker jeseni 1938 ni pripadal nobeni veri. Enaka usoda je doletela tudi Bruna Luzzatto, ki je iz judovstva uradno izstopil že leta 1911. Bruno Donati je bil na podlagi ministrske odločbe spoznan za Juda, medtem ko njegova sestra Bianca v skladu z zakonskimi določbami ni bila prišteta med Jude.¹¹

RAZMERE SE ZAOSTRIJO

Začetek leta 1943 je predstavljal pravo nočno moro za fašistični režim v Italiji, saj se je vojna vedno bolj vlekla. Ljudje so bili siti vojne, razočarani in malodušni. Neuspehi na Balkanu (Grčija, Jugoslavija), predvsem pa uničenje italijanske ekspedicijske armade ARMIR na bojiščih v Sovjetski zvezi, so vodili k oddaljevanju državljanov od režima in hkrati povzročili nepopravljiv prelom s fašizmom.¹²

Nemški protijudovski ukrepi so se začeli takoj po kapitulaciji Kraljevine Italije 8. septembra 1943. Okupatorji so izvajali aretacije, deportacije in umore. To se je dogajalo, še predno je nova, fašistična RSI (*Repubblica Sociale Italiana*) oziroma Salojska republika s sedežem v mestecu Salò ob Gardskem jezeru prevzela uradna stališča, ideološke smernice in zakonodajne predpise. Njihove namere so se javno pokazale 14. novembra 1943 ob prvem zasedanju nove, republikanske fašistične stranke v Veroni. V 7. točki manifesta je bilo jasno določeno: »Pripadniki judovskega rodu so tujci. V obdobju trajanja vojne pripadajo sovražnemu narodu«.¹³

Po vseh italijanskih deželah, ki jih je septembra 1943 zasedla nemška vojska, se je začel pravi lov na Jude, v italijanskem zgodovinopisju poznan tudi kot »La caccia all' ebreo«.¹⁴

Takrat je bilo v Gorici le še okrog 80 Judov. Nekateri so zaslutili prihajajoče preganjanje in so se že do septembra 1943 uspeli umakniti iz mesta, odšli so v druge italijanske dežele. Nekateri so po skrivnih kanalih preko Milana zbežali v Švico, spet drugi so se uspeli skriti na podeželju. Navadno so potovali ali

¹¹ ASG, Regia Prefettura di Gorizia, Ufficio di Gabinetto, busta G/104 bis, fasc. 17.2.3. Difesa della razza. Giudei in provincia di Gorizia. Disposizioni di massima, 1942.

¹² Bon Gherardi, *La politica antisemita*, str. 91–93; De Felice, *Storia degli Ebrei italiani*, str. 440–441.

¹³ Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, str. 268–270.

¹⁴ De Felice, *Storia degli Ebrei italiani*, str. 453–454; Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, str. 220–222.

se skrivali pod lažnimi imeni in z dokumenti, ki so jim jih priskrbele protifašistične organizacije. Približno dvajsetim Judom (družine Farber, Fink in Steinmann) je uspelo zapustiti mesto in se zateči v srednjo Italijo (Emilia Romagna, Marche), kjer so upali, da bodo prešli frontno črto in se umaknili na območje pod nadzorom zaveznikov. Nekateri so se uspeli varno umakniti v tujino, med njimi tudi nekdanji goriški rabin Abraham Shreiber, ki je od leta 1936 služboval na Reki. Skupaj z družino so odšli v Palestino.¹⁵

Že od nemškega vkorakanja dalje se je med goriškimi Judi širil strah. Prihodnost jim je prinašala negotovost, hkrati so se zbal za svojo usodo. V Gorici so ostali v glavnem samo še pripadniki srednjega in nižjega družbenega sloja, bogati Judje so se že prej umaknili iz mesta. Adolfo Jacoboni razmere opisuje kot precej negotove, večina preostalih Judov v mestu je živela v pomanjkanju informacij in negotovo čakala, kaj se bo zgodilo.¹⁶

Prihodu Nemcev septembra 1943 so sledile prve aretacije tudi med goriškimi Judi, vendar so večino kasneje izpustili. Morda je prav to dejstvo pri marsikom vzbudilo občutek lažne varnosti v domačem mestu. Prva aretirana, ki ju niso izpustili, sta bila 18. septembra 1943 Umberto Armani, oče (roj. 1881), in Gino, sin (roj. 1922), takoj po nemškem vkorakanju v Gorico. Gino, prepričan sionist, se je udeleževal sionističnih taborov že pred drugo svetovno vojno. Imel je namen naselitve v Palestini, a mu je načrte prekrizala druga svetovna vojna. Odpeljana sta bila v Trst. Kasneje sta se znašla na prvem transportu, poslanem v Auschwitz, kjer so ju ubili. Potem so Nemci 9. novembra 1943 aretirali tudi Eldo Tova Rachel Michelstaedter, por. Morpurgo. Njena hiša v ulici Cadorna, znana kot Villa Elda, je postala sedež nemškega štaba med okupacijo Gorice.¹⁷

Večina goriških Judov verjetno ni slutila, da se že pripravlja pravi pekel za celo goriško skupnost. Začelo se je zvečer 23. novembra 1943. Nemci so skupaj s svojimi pomočniki začeli racije po posameznih mestnih predelih in judovske meščane s silo zganjali na pripravljene tovarnjake. Dela so se lotili sistematično, saj so si pri mestnih in policijskih oblasteh pridobili ustrezne sezname in pregledali občinske matične knjige. Aretirance so najprej odpeljali v goriške zapore, čez nekaj dni pa v tržaški zapor Coroneo. V tej novembrski raciji so v Gorici aretirali 24 Judov. Med septembrom in novembrom 1943

¹⁵ Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 137–138; Morpurgo, *Valdirose*, str. 127–131.

¹⁶ Silva Bon, *Testimoni della Shoah. La memoria dei salvati*, Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale (dalje: Bon, *Testimoni della Shoah*), Gradisca d'Isonzo 2005, str. 100.

¹⁷ Antonella Gallarotti in Elisabetta M. Loricchio, ur., *Le-Zikkaron – In memoria : per non dimenticare i deportati della comunità ebraica di Gorizia nel cinquantesimo anniversario, 23 novembre 1943*, Edizioni della Laguna (dalje: *Le-Zikkaron – In memoria*), Monfalcone 1994, str. 32–33.

je bilo tako skupaj aretiranih 29 oseb (11 moških in 18 žensk). V začetku decembra 1943 so prve goriške Jude preko Trsta odpeljali v Auschwitz. Vseh aretiranih goriških Judov je bilo 48. Nekaterim se je le uspelo skriti s pomočjo ponarejenih dokumentov ali se umakniti v tujino. Žalosten je primer Emme Ester Luzzatto Coen, poročene Michelstaedter (1854–1943), matere znane-ga goriškega filozofa Carla Michelstaedterja (1887–1910). Njena hčerka Paula Michelstaedter, poročena Winteler, ki je od poroke živela v Švici, jo je večkrat povabila, naj pride živeti k njej na nevtrarno ozemlje. Mati Emma jo je vztrajno zavračala, češ da je prestara, da bi se ji lahko v Gorici karkoli zgodilo. Toda nacisti so jo vseeno aretirali v veliki raciji goriških Judov 23. novembra 1943 in jo odpeljali v tržaški zapor Coroneo. Od tam so jo 7. decembra 1943 poslali v uničevalno taborišče Auschwitz, kamor pa ni prišla živa. Umrli je namreč na poti in velja za najstarejšo žrtev holokavsta med goriškimi Judi.¹⁸

Slika 2: Skupina mladih goriških sionistov na izletu, pred drugo svetovno vojno. Hrani muzej sinagoga v Gorici.

Osvoboditev iz taborišč sta dočakala samo dva goriška Juda: Giacomo Iacoboni (rojen 1928) in Iris Steinmann (rojena 1923), oba zaprta v taborišču Bergen Belsen. Drugih 45 je umrlo v taboriščih, enega pa so Nemci ustrelili v zaporu. Mladi Gaddo Morpurgo je bil sin predsednika goriških Judov. Družina Morpurgo se je sicer že 9. septembra 1943, torej še pred nemškim vkorakanjem v Gorico, umaknila iz mesta. Z vlakom so se preko Vidma in

¹⁸ *Le-Zikkaron – In memoria*, str. 32–33.

Benetk odpeljali v kraj Ostra Vetere blizu Ancone v pokrajini Marche, kjer so želeli počakati prihod zavezniške vojske. Nastanili so se v apartmaju, ki jim ga je oddajala Maria Manoni. Tam so italijanski karabinjerji 7. decembra 1943 aretirali Gadda Morpurga in ga internirali v taborišče Unes pri mestu Senigallia. Ostali člani družine so lahko ostali v Ostra Vetere. Gadda so februarja 1944 zaprli v sodne zapore v kraju Pesaro, kmalu pa so ga predstavili v Urbino. Poleti 1944 se je zdravil v tamkajšnji bolnišnici, kjer ga je 12. avgusta aretirala nemška policija. Odpeljali so ga v Forli skupaj s skupino 17 Judov, kjer so jih zaprli v prostorih na nekdanjem letališču. Deset Judov, med njimi tudi Gadda Morpurga, so 5. septembra 1944 ustrelili pripadniki SS.¹⁹

Preglednica 1: Goriški Judje, ki so uspeli preživeti drugo svetovno vojno.²⁰

Auerbach Giovanna	Levi Bruno	Rosenthal Alice
Basevi Silvia	Levi Umberto	Rotschild Elsa
Bolaffio Giorgio	Levi Giorgia	Schnabl Oscar
Bolaffio Giuseppina, por. Donati	Luzzatto Bruno	Steinmann Carlotta
Bolaffio Guido	Luzzatto Gerolamo	Steinmann Giuseppe
Bolaffio Livia	Luzzatto Gina	Traubner Simeone
Comel Nelly	Melamud Selde	Valobra Lucia
Donati Bruno	Michelstaedter Paula, por. Winteler	Valobra Nella
Donati Gemma	Morpurgo Benoit	Viterbo Gina
Donati Nives	Morpurgo Giorgio	Windspach Eleonora
Donati Silvia	Morpurgo Grazia	Windspach Gualtiero
Donati Steno	Oppieri Livio	Windspach Lina
Donati Umberto	Oppieri Renato	Windspach Vera
Jacoboni Adolfo	Gentilli Gina	Farber Lina
Farber Isacco	Luzzatti Alfredo	Jacoboni Adolfo
Farber Giacomo		

¹⁹ Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 149; Morpurgo, *Valdirose*, str. 204; CDEC 2016.

²⁰ *Le-Zikkaron – In memoria*, str. 11–68; Adonella Cedarmas, *La comunità israelitica di Gorizia 1900–1945*, Istituto Friulano per la storia del movimento di liberazione (dalje: Cedarmas, *La comunità israelitica*), Pasian di Prato 1999, str. 150–151; Morpurgo, *Valdirose*, str. 205; CDEC 2016.

Drugo svetovno vojno je vsega skupaj preživel 46 Judov iz Gorice, oziroma tistih, ki so v mestu bivali dalj časa. Ob tem je treba poudariti, da se je približno tretjina odpovedala judovstvu že pred drugo svetovno vojno. Tisti, ki so se rešili pred nacističnim preganjanjem, so se poskrili na bližnjem furlanskem podeželju (Budoia, Cervignano), bodisi v drugih italijanskih mestih (Benetke, Videm) in jih preganjanci niso uspeli odkriti. Pri skrivanju so uporabljali ponarejene dokumente z nejudovskimi imeni, ki so jim jih priskrbeli protifašisti oziroma pripadniki partizanskega gibanja.²¹

PRIMER SKRIVANJA NA PODEŽELJU

Marcello Morpurgo,²² ki je diplomiral iz italijanske književnosti, se je decembra 1943 z materjo Gildo skril na furlanskem podeželju. V vasi Loncon pri Portogruaru jima je najprej pomagal duhovnik Lino Zovatto. Kasneje sta za kratek čas našla zatočišče v kraju Caorle, končno sta ju na svojem posestvu v kraju Quartarezza di Meduna skrivala Alessandro in grofica Luisa Wiel, kjer je Marcello delal kot domači učitelj za njuni dve hčeri. Sredi decembra 1943 je italijanska policija aretirala Gildo Luzzatto Morpurgo, a so jo kmalu izpustili z naročilom, naj se vrne v Gorico po dokumente. Grofje Wiel so jima brez razmišljanja ponudili zatočišče ter jima priskrbeli lažne dokumente, ki naj bi izvirali iz kraja Mola pri Bariju v južni Italije, tedaj že pod zavezniško zasedbo, zato jih je bilo težko preveriti. Tako je Marcello (začasno) postal Mario Martino. Njuni zaščitniki so ju tudi poučili o osnovah katoliške vere in obnašanja ter ju pošiljali ob nedeljah v krajevno cerkev, da sta bila manj sumljiva. S pomočjo lažnih dokumentov so mater in sina Morpurgo kasneje odpeljali v opremljeno stanovanje v kraju Azzanello di Pasiano pri Pordenonu, od koder se je Marcello vsak dan s kolesom vozil na posestvo grofov Wiel. V Gorico sta se vrnila po koncu vojne. Marcello Morpurgo je svoj položaj v tem žalostnem obdobju označil za »begunce brez lastne krivde«.²³ Grofa Wiel sta tudi sicer sodelovala pri skrivanju Judov pred nacisti, zato sta bila januarja 1997 vpisana med pravičnike med narodi.²⁴

²¹ Morpurgo, *Valdirose*, str. 205.

²² Marcello Aronne Morpurgo (1919–2012), pripadnik ugledne goriške judovske družine. Iz književnosti je diplomiral na univerzi v Padovi. Med vojno se je skrival, po vojni se je odselil v Izrael, kjer se je poročil z Miriam Bolaffio in živel v mestu Berševa.

²³ Morpurgo, *Valdirose*, str. 142–155; Martin Gilbert, *The Righteous: The unsung heroes of the Holocaust*, Black Swan Book, London 2003, str. 451; Podbersič, *Judovska skupnost na Goriškem*, str. 202.

²⁴ Naziv podeljuje ustanova *Yad Vashem* iz Jeruzalema. Gre za spominski, muzejski in dokumentacijski center, ki ohranja spomin na okrog šest milijonov Judov, pobitih med

GORIŠKI JUDJE V ODPORNIŠKEM GIBANJU

Nekaterim goriškim Judom se je le uspelo skriti s pomočjo ponarejenih dokumentov ali se umakniti na varno. Za odhod med člane odporniškega gibanja,²⁵ na Goriškem je to večinoma pomenilo priključitev partizanskim

holokavstom. Pobuda za nastanek take ustanove je prišla že na zasedanju Sionističnega generalnega sveta v Londonu sredi avgusta 1945, od februarja 1946 je njen sedež v Jeruzalemu. Delovanje Yad Vashema sicer uradno sloni na zakonu, ki ga je sprejel kneset, izraelski parlament, avgusta 1953. Z Yad Vashemom je tesno povezan izraz *Pravičniki med narodi* (ang. Righteous Among the Nations), ki označuje Nejude, ki so med holokavstom pomagali reševati Jude. Pri tem so tvegali svoje življenje, ne da bi za svoje početje zahtevali plačilo. Trenutno je status pravičnika priznan 26.513 osebam iz 51. držav. Verjetno je najbolj znan med njimi nemški industrialec Oskar Schindler (1908–1974), o katerem je ameriški režiser Steven Spielberg posnel odlični hollywoodski film *Schindlerjev seznam*. Postopek za priznanje *pravičnika* se vodi na pobudo in ob pisnem pričevanju rešenca ali prič. Odlok o priznanju izda posebna komisija pri ustanovi Yad Vashem, ki jo sestavljajo pravniki, nekdanji diplomati, zgodovinarji in druge pomembne osebnosti iz družbenega življenja v Izraelu, predseduje pa ji sodnik izraelskega vrhovnega sodišča. Na tem seznamu je trenutno dvanajst Slovencev in tudi 682 Italijanov.

²⁵ Po direktivi Vrhovnega štaba partizanske vojske je slovensko Glavno partizansko poveljstvo konec decembra 1942 ustanovilo III. operativno cono, imenovano tudi Alpska operativna cona. Ukinjena je bila 21. februarja 1943, ko se je formiral štab Primorske operativne cone. Ta je bil ukinjen 6. oktobra 1943, ko je bil ustanovljen Operativni štab za zapadno Slovenijo. Po kapitulaciji Italije se je Operativni štab za zapadno Slovenijo 22. decembra 1943 preimenoval v IX. korpus NOV in POJ. Operacijsko območje korpusa je obsegalo Primorsko, Gorenjsko, Polhograjske dolomite ter nekaj časa tudi del Koroške. V svojem sestavu je imel 30. divizijo (Gregorčičeva, Bazoviška, Kosovelova in italijanska 20. Tržaška udarna brigada) in 31. divizijo (Gradnikova, Prešernova in Vojkova brigada) ter italijansko garibaldinsko divizijo Natisone (december 1944–april 1945). Poleg tega je sem spadal še Operativni štab za zahodno Primorsko, imenovan 5. novembra 1944, z Beneškim in Rezijskim bataljonom. Korpusu je bila podrejena vojna oblast z vojnimi področji in komandami mest.

Njegovo operativno področje je obsegalo zahodni del Slovenije s Slovenskim primorjem in Trstom, Beneško Slovenijo in Rezijsko, del Gorenjske in Polhograjsko hribovje. Korpus je obstajal do 16. maja 1945 (Klanjšček 1999).

Italijansko odporniško gibanje na Goriškem se je razvijalo postopoma v krajih z italijanskim prebivalstvom. V začetku je potekalo v organizaciji Komunistične partije Italije (KPI), ki se je naslanjala na delavski protifašizem, prisoten zlasti v Trstu in Trzinu, deloma pa tudi med kmečkim prebivalstvom na goriškem podeželju. Govorimo lahko o tesni povezanosti tega gibanja s slovenskim partizanskim odporištvom. Precejšni del italijanskih protifašistov iz tega gibanja se je tako v duhu internacionalizma priključil slovenskim partizanom pod komunističnim vodstvom. Drugo gibanje, sestavljano iz meščanskih političnih skupin iz predfašističnega obdobja, se je naslanjalo na ideje italijanskega Risorgimenta in se je prav tako povezovalo s KPI in od oktobra 1943 dalje združevalo v Komite za narodno osvoboditev (Comitato di Liberazione Nazionale – CLN) v Gorici. Tako sta hkrati delovali dve odporniški skupini z različnimi političnimi cilji, med katerima je prihajalo tako do nasprotovanj kot tudi do poskusov (političnega) sodelovanja.

enotam pod slovenskim poveljstvom, se je odločil le manjši delež Judov. Bili so namreč tradicionalno bolj vpeti v italijanski kulturno-gospodarski prostor in oddaljeni od slovenske stvarnosti v deželi. V partizane so odšli: bratje Tullio, Giacomo in Steno Donati, A. Farber, odvetnik Bruno Moshe Luzzatto, Adolfo Jacoboni, Rubino Rotstein in neki poljski Jud Jlason. Bruno Luzzatto je leta 1944 sodeloval pri ustanavljanju italijanske partizanske brigade Piave pri kraju Conegliano Veneto. Adolfo Jacoboni je v začetku decembra 1943 poiskal stik s partizani v Kozani v Goriških Brdih. Skoraj leto dni se je boril v italijanskem bataljonu Mazzini, ki je deloval v okviru divizije Garibaldi. Zaradi bolezni je zapustil partizanske enote in se bolan skrival v Gradišču ob Soči pri neki družini, ki je podpirala partizane. Omenjena družina mu je tudi priskrbela zdravnico Benco Gruber, ki ga je pozdravila. Uredili so mu tudi ponarejene dokumente, predstavljal se je kot civilni delavec za nemško vojsko (Wehrmacht). Konec vojne je dočakal kot nemški prevajalec pri družbi Arrigoni v mestu Cesena.²⁶ Žal se več goriških Judov ni odločilo za odhod med partizane. Morda bi bila njihova usoda drugačna, če bi sledili besedam, ki jih je izrekel Steno Donati, partizanski borec in edini izmed preživelih bratov Donati: »Objeti puško v tistih dneh genocida nad mojim narodom, je pomenilo svobodo! Bil sem v partizanih, med slovenskimi partizani.«²⁷

Slika 3: Giacomo Donati (1909–1945), padel kot pripadnik partizanske divizije Garibaldi. Hrani muzej sinagoga v Gorici.

²⁶ Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 138; Bon, *Testimoni della Shoah*, str. 100–101; Nataša Prinčič, *Židje v Gorici med drugo svetovno vojno*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta (dalje: Prinčič, *Židje v Gorici*), Ljubljana 2001, str. 30.

²⁷ Dorica Makuc, *Primorska dekleta v Nemčijo gredo*, Goriška Mohorjeva družba, Gorizia/Gorica 2005, str. 83.

Treba je dodati, da se je med 1943–1945 proti nacistom in fašistom na italijanskih tleh borilo okrog 200.000 pripadnikov odporiškem gibanja. Od tega je bilo približno 2.000 Judov. V bojih je padlo okrog 70.000 italijanskih partizanov, med njimi okrog 700 Judov.²⁸

Izmed goriških Judov je prvi padel Tullio Donati s partizanskim imenom Giusto, poveljnik čete v bataljonu Mazzini. Življenje je izgubil v boju z Nemci 23. marca 1944 blizu kraja Manzano v Furlaniji. Njegov brat Giacomo Donati, s partizanskim imenom Urbino, se je boril v brigadi Tagliamento, ki je delovala v okviru divizije Garibaldi in priznavala poveljstvo IX. korpusa NOVJ. Njegova smrt ni popolnoma pojasnjena, padel je med 4. in 17. februarjem 1945, najverjetneje nekje blizu Spilimberga v Furlaniji. Kot povzročitelji smrti se omenjajo tako Nemci kot njihovi kolaboranti Kozaki.²⁹

KATOLIŠKA CERKEV V GORICI IN NEMŠKO PREGANJANJE JUDOV

O pogledu krajevne Katoliške cerkve na to temno obdobje v Gorici imamo zelo malo ohranjenih dokumentov. V tej smeri je zanimivo pričevanje Karla Bonuttija, v tistem času dijaka v Gorici, člana Katoliške akcije in ministranta pri dr. Francu Setničarju (1875–1945), škofijskem kanclerju v Gorici. Tako je spoznal tudi goriškega nadškofa Carla Margottija, ki je bil med 1934–1951 nadškof v Gorici. Dijak Bonutti je tudi nadškofu Margottiju pogosto ministriral, z njim zajtrkoval in mu pomagal v pisarni, največ je sprejemali goste. Spominja se, da mu je nadškof Margotti v letih 1942/43 trikrat ali štirikrat izročil debelejšje kuverte. Pričevalec sicer ne ve, kaj je bilo v njih, a domneva, da je šlo za denar. Te kuverte je moral pričevalec odnesti v nekdanji geto in ga vreči v nabiralnik pri sinagogi. Tam ga ni nihče sprejel, vendar domneva, da so nabiralnik izpraznili takoj po njegovem umiku.³⁰

Del goriške Cerkve se je vključil v akcijo reševanja Judov že pred kapitulacijo Italije. Tako so goriške uršulinke septembra 1942 nudile zatočišče Judinji iz Vidma. Žal njena poznejša usoda ni znana.³¹ Prav tako je Giovanni

²⁸ Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, str. 306–308.

²⁹ Cedarmas, *La comunità israelitica*, str. 138–139; Giovanni Padoan, *Abbiamo lottato insieme*, Del Bianco, Udine 1965, str. 55–58; Prinčič, *Židje v Gorici*, str. 37; Giampaolo Gallo, *La resistenza in Friuli, 1943–1945*, Istituto friulano per la storia del movimento di liberazione, Udine 1988, str. 29.

³⁰ Karel Bonutti, pričevanje avtorju, 2013.

³¹ AMOG, Annali, busta 212, dopis 15. september 1942.

Fabris, predstojnik salezijancev v Gorici, nudil zatočišče dunajskemu Judu Karlu Hynecku.³²

Po Gorici so se še pred novembrskimi aretacijami slišale vesti, ki jih je razširjala učiteljica Rina Luzzatto, sicer članica judovske skupnosti. Govorice so šle v smeri, da si nadškof Margotti zelo prizadeva, da bi zaščitil Jude v mestu.³³

Mesec dni po novembrskih aretacijah leta 1943 je Nadškofijski ordinariat v Gorici naslovil na goriškega prefekta grofa Marina Paceja prošnjo imenu pravičnosti in človekoljubnosti. V Goriški nadškofiji so želeli vplivati vsaj na to, da bi italijanske oblasti iz aretacije izvzele naslednje Judinje: Emmo Michelstaedter, Malvino Golberti, Liso Luzzatto, Prospero Bolaffio, Paolo Luzzatto, Edvigo Jona, Margherito Gentilli. Zadevalo je starejše od sedemdeset let in bolne osebe, ki so bile izvzete že z ministrskim ukazom, ki je bil poslan v Gorico v začetku decembra 1943.³⁴

Žal je bila intervencija neuspešna, kajti Nemci so že aretirali večino omenjenih oseb. Iz pisma lahko sklepamo, da goriški nadškof Margotti dejansko ni vedel za usodo aretiranih goriških Judov. Namreč, ob pismu iz Goriške nadškofije so bili ti Judje že pobiti v taboriščih. Prav tako je treba upoštevati njegovo naivnost, da imajo oblasti RSI sploh kakšen vpliv na nemško zasedbo in njihov odnos do Judov.

Nekoliko kasneje, 15. februarja 1944, je prišlo na Nadškofijski ordinariat v Gorici pismo iz Vatikana. Alessandro Evreino, škof iz kurije, je nadškofa Margottija v vljudnem pismu spraševal o usodi ljudi, odpeljanih konec novembra 1943 iz Gorice. Pismu je očitno priložil tudi seznam z imeni posameznikov, ki pa v arhivu ni ohranjen.³⁵

Glede verske pripadnosti in judovstva pove veliko tudi usoda mešanega Juda Bruna Levija, ki je bil rojen v Trstu leta 1907. Njegova mati Linda Micol, po veri katoličanka, ob Brunovem rojstvu še ni bila poročena z Judom Manliom Levijem. Zato je bil sin vpisan v register kot katoličan. Tri mesece kasneje sta se starša poročila in Bruno je pridobil priimek Levi. Zaposlil se je v vodstvu prevozniškega podjetja Ribi v Gorici. Vpisal se je tudi v PNF, toda decembra 1938 ga je pokrajinski tajnik Mario Macola izključil iz stranke, ker je pripadal judovski rasi. To je postalo odločilno jeseni 1943, ko je nemška vojska aretirala številne goriške Jude in jih poslala v koncentracijska taborišča. Tudi Bruna Levija so aretirali že 18. septembra 1943, takoj po nemškem

³² Luciano Spangher, *Gorizia 1943–'44 – '45. Seicento giorni di occupazione germanica e quaranta jugoslava*, Edizione »Friuli C.«, Gorizia/Gorica 1995, str. 25–26.

³³ Prav tam.

³⁴ ASG, Regia Prefettura di Gorizia, Ufficio di Gabinetto, busta G/104 bis, fasc. 17.6.3., Provvedimenti relativi agli Ebrei 1944–1945. Vario. Dopis 22. december 1943.

³⁵ ACAG, Archivio della Cancelleria, Curia Arcivescovile di Gorizia, cartella 1158/C, 2, anno 1944.

vkorakanju v Gorico, in ga zaprli v sodni zapor v ulici Barzellini. Niso ga deportirali, ampak so ga po skoraj štiridesetih dneh izpustili. Sicer so ga Nemci podrobno zasliševali, »izmazal« pa se je s ponarejenimi dokumenti, ki mu jih je priskrbel žena Alma Parini, in ki naj bi dokazovali, da je Bruno pravzaprav arijskega porekla, ker naj bi Manlio Levi ne bil njegov pravi oče. Pojasnilo za njegovo izpustitev lahko vidimo tudi v njegovem urejenem statusu in družinskih listinah. Zaradi protijudovske zakonodaje, ki so jo od leta 1938 izvajale tudi italijanske oblasti, je Bruno Levi marca prestopil v katoliško vero in se še enkrat poročil s katoliškim obredom. Že pred tem je bil namreč poročen po judovskem obredu. Hkrati s tem se je skupaj s hčerko Giorgio tudi krstil. Ponarejene listine so ga sicer obvarovale pred deportacijo v nacistično taborišče, ne pa pred zasegom vsega imetja v korist RSI aprila 1944.³⁶

ZAKLJUČEK

Druga svetovna vojna je nedvomno boleče zarezala v delovanje judovske skupnosti v Gorici, ki je stoletja dajala pečat mestu in deželi. Danes judovske skupnosti v mestu ni več. Ker je bila maloštevilna, se je leta 1969 združila s tržaško skupnostjo. Na nekdanj pomembno judovsko prisotnost na Goriškem tako danes spominjata sinagoga in judovski muzej ob njej ter dobro ohranjeno nekdanje judovsko pokopališče v Rožni dolini pri Gorici.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Archivio di Stato, Gorizia

ASG, Regia Prefettura di Gorizia, Ufficio di Gabinetto, busta G/104 bis, fasc. 17.6.3., Provvedimenti relativi agli Ebrei 1944–1945. Vario. Dopis 22. december 1943.

Archivio Centrale dello Stato, Roma

ACS, Direzione generale PS, A 16, Ebrei stranieri, b. 11, fasc. 36, Gorizia, 21. junij 1940.

Archivio della Curia Arcivescovile, Gorizia

ACAG, Archivio della Cancelleria, Curia Arcivescovile di Gorizia, cartella 1158/C, 2, anno 1944.

Archivio delle Madri Orsoline di Gorizia

AMOG, Annali, busta 212, dopis 15. september 1942.

³⁶ Italo Chiarion, »La storia di Bruno Levi. Gli effetti delle leggi razziali del 1938«. *Isonzo/Soča* 85, str. 30–31.

Elektronski vir

Fondazione Centro di Documentazione Ebraica Contemporanea. CDEC digital library. <http://digital-library.cdec.it/cdec-web/>, 2016.

Literatura

Silva Bon Gherardi, »La politica antisemita a Trieste negli anni 1940–1943«. *Qualestoria* 17 (1), 1989, str. 91–98.

Silva Bon, *Testimoni della Shoah. La memoria dei salvati*. Centro Isontino di Ricerca e Documentazione Storica e Sociale, Gradisca d'Isonzo 2005.

Carlo Spartaco Capogreco, *Fašistična taborišča. Internacije civilistov v fašistični Italiji (1940–1943)*. Publicistično društvo ZAK, Ljubljana 2011.

Adonella Cedarmas, *La comunità israelitica di Gorizia 1900–1945*. Istituto Friulano per la storia del movimento di liberazione, Pasian di Prato 1999.

Italico Chiarion, »La storia di Bruno Levi. Gli effetti delle leggi razziali del 1938«. *Isonzo/Soča* 85.

Renzo De Felice, *Storia degli Ebrei italiani sotto il fascismo*. Einaudi, Torino 1993.

Antonella Gallarotti in Elisabetta M. Loricchio, ur., *Le-Zikkaron – In memoria : per non dimenticare i deportati della comunità ebraica di Gorizia nel cinquantesimo anniversario, 23 novembre 1943*. Edizioni della Laguna, Monfalcone 1994.

Giampaolo Gallo, *La resistenza in Friuli, 1943–1945*. Istituto friulano per la storia del movimento di liberazione, Udine 1988.

Francesco Germinario, *Fascismo e antisemitismo, Progetto razziale e ideologia totalitaria*. Laterza, Roma–Bari 2009.

Martin Gilbert, *The Righteous : The unsung heroes of the Holocaust*. Black Swan Book, London 2003.

Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*. Yale University Press Hilberg, New Haven 2003.

Oto Luthar, *Po robovih spomina: antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti*. Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2012.

Dorica Makuc, *Primorska dekleta v Nemčijo gredo*, Goriška Mohorjeva družba, Gorizia/Gorica 2005.

Marcello Morpurgo, *Valdirose – Memorie della comunità ebraica di Gorizia*. Del Bianco Editore, Udine 1986.

Giovanni Padoan, *Abbiamo lottato insieme*. Del Bianco, Udine 1965.

Nataša Prinčič, *Židje v Gorici med drugo svetovno vojno*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana 2001.

Renato Podbersič, *Judovska skupnost na Goriškem 1900–1950*. Doktorska disertacija. Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper 2016.

Michele Sarfatti, *Gli ebrei nell'Italia fascista. Vicende, identità, persecuzione*. Einaudi, Torino 2000.

Luciano Spangher, *Gorizia 1943 – '44 – '45. Seicento giorni di occupazione germanica e quaranta jugoslava*. Edizione »Friuli C.«, Gorizia/Gorica 1995.

Joshua D. Zimmerman, *Jews in Italy under Fascist and Nazi rule, 1922–1945*. Cambridge University Press, Cambridge 2005.

Pričevanja

Karel Bonutti, r. 1928, upokojenec iz Nove Gorice. Ustno pričevanje avtorju 2013. Avdio-video zapis pri avtorju.

SEARCHING FOR ALTERNATIVES – SAVING THE GORIZIA JEWS FROM HOLOCAUST

Summary

The Jewish community of Gorizia shared the fate of the many ravaged by the holocaust of WW II. Following the German occupation of what is today littoral Slovenia and the creation of The Operational Zone of the Adriatic Littoral in 1943, the plight of Jews became even more severe. A number of Gorizian Jews managed to make their escape prior to September 1943, and many went into hiding in central and northern Italy. Others fled to Milan, and from there journeyed to Switzerland by way of clandestine channels. For the most part these Jews travelled under false names and counterfeit identity papers provided them by antifascist organizations.

Jewish student Marcello Morpurgo and his mother sought refuge in rural Friuli in December 1943, and remained there until the end of the war. According to his words they were “involuntary fugitives” during this sad period.

Jewry from Gorizia had long been integrated into the town's Italian cultural and commercial life, and were thus distanced from the ethnic Slovene social milieu; indeed, only a small proportion of Gorizia's Jews opted to join the (Slovene) Partizan movement. Most famous among these were the brothers Giacomo and Tullio Donati, who served in the Partizan's Garibaldi Division; both were killed before war's end, but, in the interim, their reputation for bravery earned them a deal of respect among comrades.

At the end of WW II, Gorizia's Jewish community totalled just 46 members. The majority of these decided not to seek a future in the town, choosing instead to emigrate to the United States or the newly created state of Israel.

AUF DER SUCHE NACH ALTERNATIVEN: DIE RETTUNG DER JUDEN IN GORICA/GÖRZ VOR DEM HOLOCAUST

Zusammenfassung

Die jüdische Gemeinde in Gorica/Görz teilte während des Holocaust das Schicksal ihrer vertriebenen Landsleute. Ihr Leiden vertiefte sich Mitte September 1943, nachdem die Deutschen nach Primorska (slowenisches Küstenland), damalige italienische Julisch Venetien, einmarschierten und nachdem die Operationszone Adriatisches Küstenland errichtet wurde. Einige Gorica/Görz Juden schafften es, bis September 1943 aus der Stadt zu fliehen. Sie gingen in andere nord- und zentralitalienische Länder. Einige fliehen durch geheime Kanäle über Mailand in die Schweiz, die anderen fanden Zuflucht auf dem Land. Meistens reisten oder versteckten sie sich unter falschen Namen und mit falschen Dokumenten, die von antifaschistischen Organisationen erstellt wurden.

Marcelo Morpurgo, ein Student, der in Dezember 1943 mit seiner Mutter auf dem friaulischen Land Zuflucht fand und das Ende des Krieges dort erwartete, beschrieb seine Lage in dieser traurigen Zeit als seien sie „Flüchtlinge ohne eigener Schuld“.

Nur ein geringer Teil der Gorica/Görz Juden entschied sich, zu den (slowenischen) Partisanen zu gehen. Die bekanntesten Kämpfer aus der Gorica/Görz jüdischer Gemeinde, die wegen ihres Heldentums auch unter anderen Partisanen bekannt waren, waren die Brüder Giacomo und Tullio Donati aus der Garibaldi Division. Die Gorica/Görz Juden waren traditionsbedingt mehr an den italienischen kulturwissenschaftlichen Raum gebunden und von der slowenischen Realität distanziert.

Das Ende des Zweiten Weltkrieges erlebten 46 Mitglieder der Gorica/Görz jüdischer Gemeinde, doch sie sahen ihre Zukunft nicht mehr in Gorica/Görz, sondern sie wanderten in die Vereinigten Staaten von Amerika oder in das neu entstandene Land Israel aus.

Šolstvo v lendavskem okraju v letih 1945–1952 in začetki izobraževanja za madžarsko manjšino

Jure Maček*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 323.15(497.4=511.141):37"1945/1952"

Jure Maček: Šolstvo v lendavskem okraju v letih 1945–1952 in začetki izobraževanja za madžarsko manjšino. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 1, str. 61–115

Avtor v svojem prispevku prikaže razvoj obveznega šolstva v lendavskem okraju po drugi svetovni vojni do začetka petdesetih let. Obnova šolstva na narodnostno mešanem območju je bila še težavnejša kot na drugih območjih Slovenije, saj je bilo treba najti ustrezen model izobraževanja za otroke madžarske narodnosti. Sprva so na osnovnih šolah delovali ločeni slovenski in madžarski oddelki. Pri tem so bile lokalne oblasti bolj ali manj prepuščene same sebi in svoji iznajdljivosti. Manjkalo je zlasti ustrezen kader za poučevanje v madžarskih oddelkih. Tudi s strokovno problematiko šolstva za madžarsko manjšino se v obravnavanem obdobju pedagoški delavci še niso ukvarjali. Zavedanje oblasti ponuditi otrokom madžarske narodnosti kakovostno izobraževanje v maternem jeziku je rastlo postopoma in tudi ideološko zakoreninjeni predsodki proti madžarski manjšini so počasi izginjali.

Ključne besede: obnova šolstva, dvojezično šolstvo, madžarska manjšina, sedemletke, organizacija šolskega sistema, okraj Lendava

* mag. Jure Maček, arhivski svetovalec, Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, 2000 Maribor, Slovenija, e-naslov: jure.macek@pokarh-mb.si

1.01 Original Scientific Article

UDC 323.15(497.4=511.141):37"1945/1952"

Jure Maček: The Educational System in Lendava District between 1945 and 1952 and the Beginnings of Education for the Hungarian Minority. Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 1, pp. 61–115

In this article, the author presents the development of compulsory education in Lendava district between the end of World War II and the beginning of 1950s. The restoration of the educational system was in ethnically mixed region even more difficult than in other parts of Slovenia, for a suitable educational system for children of Hungarian nationality had to be found. In the beginning, the primary schools had separate Slovene and Hungarian classes. The local authorities were more or less left alone and to their own inventiveness. There was also a shortage of staff for teaching in Hungarian classes. In the discussed period the pedagogical staff has not been dealing with the pedagogical issues regarding the Hungarian minority. The awareness to provide quality education for the children of the Hungarian minority in their mother tongue gradually developed through the years and the ideologically rooted prejudices against the Hungarian minority slowly vanished.

Key words: educational system renewal, bilingual education, Hungarian minority, seven-years school, organisation of the school system, Lendava district

UVOD

V prispevku bom poskušal prikazati razvoj obveznega šolstva v lendavskem okraju po drugi svetovni vojni do začetka petdesetih let. Obravnava lendavskega šolstva v tem obdobju se omejuje le na obvezno osnovno šolstvo, saj je bila v okraju le ena nižja gimnazija. Strokovno šolstvo je namreč sodilo v tem času pod pristojnost ministrstev posameznih gospodarskih panog. V primerjavi z drugimi okraji je bilo za oblasti vzpostavljanje šolskega sistema na lendavskem območju zaradi tam živeče madžarske manjšine še težavnejše in tudi politično občutljivo. S pedagoško problematiko šolstva za madžarsko manjšino se v obravnavanem obdobju pedagoški delavci še niso soočali. V tedanji pedagoški literaturi, to so revije *Popotnik*, *Sodobna pedagogika* in *Prosvetni delavec*, ne najdemo niti enega prispevka o manjšinskem šolstvu. K odrinjenosti te problematike je nedvomno prispevalo politično nezaupanje novih oblasti do madžarske manjšine, saj je ideološka preobrazba šolstva potekala z roko v roki z materialno in strokovno izgradnjo. Raziskava temelji skoraj v celoti na arhivskih virih, dostopnih v Pokrajinskem arhivu Maribor. Uporabil sem gradivo v fondu Okrajni ljudski odbor Dolnja Lendava in Okrajni komite KPS Dolnja Lendava ter za prvo leto tudi Okrožni ljudski odbor Maribor. Celovito in sistematično obravnavo otežuje nepopolno ohranjena in razdrobljena dokumentacija. Tako manjkajo statistični listi šol ob zaključku nekaterih šolskih let. Sicer uradne podatke in statistike, predvsem

tiste o otrocih madžarske narodnosti, je treba včasih brati in interpretirati z rezervo, saj so jih zbirali kar krajevni ljudski odbori sami. O šolstvu v Lendavi in okolici v letih po drugi svetovni vojni ni bilo do danes napisanega niti enega strokovnega članka. Redke razprave se začnejo ukvarjati z njim šele po letu 1959, ko je bil uradno uveden dvojezični pouk na vseh osnovnošolskih zavodih na narodnostno mešanem območju.¹ Lendavski okraj je bil zaradi svoje pretežno agrarne strukture in močne madžarske manjšine pri poveljnih oblasteh dolgo precej zapostavljen in je veljal za nekakšno »slovensko Sibirijo«. Prosvetni delavci so premestitev v ta del Prekmurja največkrat razumeli kot kazen in poklicno nazadovanje.²

RAZMERE V LENDAVSKEM ŠOLSTVU V PRVIH MESECIH PO OSVOBODITVI

Potem ko so Madžari 16. aprila 1941 prevzeli Prekmurje v upravo od nemške vojske, so si zadali nalogo pomadžariti prebivalstvo in napraviti pokrajino madžarsko. Temu cilju je med drugim služila organizacija madžarskega šolstva.³ Pouk je med okupacijo v lendavskem okraju glede na vojne razmere sicer potekal precej nemoteno, le v posameznih vaseh so ga slovenski otroci precej neredno obiskovali. Več težav pri organizaciji pouka je bilo od konca oktobra leta 1944, saj so nekatera šolska poslopja že zasedle umikajoče se nemške enote oziroma begunci, po novem letu 1945 pa je bilo zaradi zasedbe šol s strani vojaštva izvajanje pouka večinoma v celoti prekinjeno. Otroci so ostali doma vse do osvoboditve v začetku aprila 1945.⁴

8. aprila je iz Beograda prišla v Prekmurje delegacija Slovenskega narodno-osvobodilnega sveta, ki je začela vzpostavljati narodnoosvobodilne odbore kot organe novih oblasti. Ustanovljena sta bila okrajna komiteja Komunistične partije in okrajna odbora Osvobodilne fronte v Soboti in Lendavi. Že 18. aprila 1945 je bil v Soboti prvi informativni sestanek vseh prekmurskih prosvetnih delavcev, na katerem so dobili navodila za začetek novega političnega in šolskega dela. Od učiteljstva se je pričakovalo, da bodo ob šolskem delu opravljali tudi politične, upravne in druge posle, kot jih od njih terjali »novi čas«.⁵

¹ Več o dvojezičnosti glej: Nečak Lük, *Iz preteklosti za prihodnost: Pol stoletja dvojezičnega šolstva v Prekmurju*, str. 14–26.

² Ob tem je treba poudariti, da je podobno veljalo že v času Kraljevine Jugoslavije, saj je tudi tedaj vsakokratna oblast prosvetne delavce in druge javne uslužbence, ki ji niso politično ustrezali, pogosto premeščala v Prekmurje.

³ Več o šolstvu med okupacijo glej: Kokolj – Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 381–314.

⁴ Šolska kronika šole v Gaberju in Šolska kronika šole v Dolini.

⁵ Kokolj – Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 414.

V improviziranih razmerah se je na 38 osnovnih šolah v lendavskem okraju pouk ponovno začel že konec aprila 1945. V Dolnji Lendavi je pod vodstvom šolske sestre deloval tudi otroški vrtec, vrtca v Dobrovniku in Turnišču pa nista odprla svojih vrat. Na vseh šolah je poučevalo le 33 kvalificiranih učnih moči. Na veliko pomanjkanje učiteljev po osvoboditvi zgovorno opozarja podatek, da je bilo pred izbruhom vojne v lendavskem okraju 131 ustrezno izobraženih učiteljev.⁶ Zato je zgolj na osemnajstih šolah pouk potekal vsak dan, na preostalih dvajsetih pa vsak drugi dan, saj so morali učitelji zaradi pomanjkanja učnih moči svojo šolsko obveznost opravljati tudi na kakšni drugi šoli. Ob tem je bilo še sedemnajst učiteljev – pripravnikov na trimesečnem pedagoškem tečaju v Murski Soboti.⁷ Pouk je bil večkrat prekinjen, ker je med otroki razsajal tifus. Ob tem je bila izobrazba učiteljev zelo pomanjkljiva. Sedem učiteljev namreč ni imelo niti štirih razredov srednje šole in so bili premladi celo zato, da bi obiskovali pedagoški tečaj. Poleg tega so štirje učitelji končali sedem ali osem razredov gimnazije. Dva kvalificirana učitelja sta imela madžarsko diplomo, pridobljeno še pred I. svetovno vojno, dva sta imela delno slovensko in delno madžarsko izobrazbo, ena učiteljica je bila madžarske narodnosti. Začasni šolski referent je bil Davorin Tratnjek, šolska nadzornica pa Francka Varl. V Benici, Pincah, Renkovcih ni bilo primernih šolskih poslopij, zato je pouk potekal v zasebnih hišah. Šola v Turnišču je ob koncu vojne v celoti zgorela, v Dokležovju, Dolnji Lendavi in Petišovcih so bila šolska poslopja deloma poškodovana, drugod pa so bila kar dobro ohranjena in primerna za začetek pouka. Šolski inventar in učila so bili povsod pomanjkljivi, zlasti v šolah nastanjeno vojaštvo je povzročilo veliko škodo. Slovenskih učnih knjig ni bilo nikjer, šolske ter učiteljske knjižnice pa so bile v celoti uničene.⁸

V začetku julija 1945 so na sestanku vseh okrajnih prosvetnih referentov in šolskih nadzornikov mariborskega okrožja izdali splošna navodila za začetek pouka. Prva naloga je bila nuditi otrokom kljub nerednemu pouku čim bolj solidno znanje. Učiteljem so začasno odsvetovali prehitro uvajanje novosti in modernejše metode poučevanja. Na sestanku so si zadali, da je treba učiteljstvo najprej politično izobraževati, upoštevajoč politično in ideološko

⁶ PAM, fond Okrožni ljudski odbor Maribor (OKLO MB), Nadzorniško poročilo, 4. 7. 1945, AŠ 164.

⁷ Oblasti so organizirale posebne nekajmesečne pedagoške tečaje, s katerimi naj bi na hitro izobrazili manjkajoče učitelje, razen tega pa so želele z njihovo pomočjo vzgojiti ideološko in politično ustrezen učiteljski naraščaj. Na tečaje so sprejemali diplomante četrtil letnikov srednjih in meščanskih šol. Vsi so morali imeti primerno karakteristiko in oceno.

⁸ PAM, fond OKLO MB, Nadzorniško poročilo, 4. 7. 1945, AŠ 164.

orientacijo novih oblasti. S tem namenom so načrtovali med počitnicami obvezne politične in ideološke tečaje.⁹

Na petdnevnem izobraževalnem tečaju v Murski Soboti so učitelji lendavskega okraja ob političnih dobili tudi osnovne strokovne napotke za pouk. Glavni poudarek pri poučevanju bi morali nameniti branju in pisanju, celotno vzgojo pa bi moral prežemati duh narodnoosvobodilnega boja. Ob tem bi morala nova slovenska šola čimprej odstraniti posledice delovanja okupatorskih oblasti na šolskem področju in v znanju otrok. Po ocenah šolskih nadzornikov je učiteljstvo kljub številnim nedorečenostim v večini pristopilo k delu z razumevanjem in pogumom. V poletnih mesecih je delo v razredih najbolj oviralo delo otrok na poljih, saj je bil zaradi le-tega šolski obisk v višjih razredih zelo slab.¹⁰

Na edini meščanski šoli v Dolnji Lendavi s poukom še niso mogli začeti. Rdeča armada, ki se je vračala iz Avstrije na Madžarsko, je namreč sredi junija 1945 ponovno prevzela v uporabo njeno poslopje. V njem so napravili okrevališče za oslabele ruske vojake. Šolo so nameravali pod vodstvom začasnega upravitelja Štefana Rousa takoj potem, ko bi jo zapustili ruski vojaki, ponovno usposobiti za pouk ter vsaj za silo urediti uničeni fizikalni, kemični in prirodopisni kabinet.¹¹

Organizacija šolstva je bila še težavnejša v trinajstih šolskih okoliših z narodnostno mešanim prebivalstvom. Tudi na teh šolah se je začel pouk, vendar samo v slovenskem učnem jeziku, saj učiteljstva za manjšinske šole ni bilo na voljo. Tiste z znanjem madžarskega jezika, ki so bili v službi že za časa stare Jugoslavije, oblasti večinoma niso sprejele v službo. Po njihovem mnenju so to bili predvsem starejši ljudje z madžarskimi šolami in madžarsko vzgojo, ki so za časa okupacije »dali duška svojemu prepričanju« in zato niso bili primerni za službovanje. Šolski nadzornik je predlagal, da bi morali skrbno proučiti vprašanje manjšinskega šolstva v okraju in ga urediti na način, »ki bo umesten in koristen za prizadeto ljudstvo in slovensko narodno skupnost.« Ob tem je opozoril, da bi se morali izogniti vsakršnemu šovinizmu do madžarskega prebivalstva.¹²

Okrožni šolski nadzornik je v drugi polovici meseca julija 1945 pregledal šolstvo v okraju Dolnja Lendava. Število učiteljev se je sicer povečalo na 72, vendar je bilo pomanjkanje še naprej zaskrbljujoče. V okraju bi po ocenah za normalno delo potrebovali vsaj 131 učnih moči. Izmed učiteljev je bilo

⁹ PAM, fond OKLO MB, Zapisnik sestanka okrajnih prosvetnih referentov in šolskih nadzornikov mariborskega okrožja, 3. 7. 1946, AŠ 156.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ PAM, fond OKLO MB, Dopis Štefana Rousa okrožnemu prosvetnemu referentu za srednje in njim sorodne šole, 14. 6. 1945, AŠ 162.

¹² PAM, fond OLO Lendava, Manjšinsko šolstvo, 20. 6. 1945, AŠ 11.

41 kvalificiranih in kar 31 nekvalificiranih. Vpisanih učencev je bilo 5.872, z začetkom šolskega leta pa naj bi se število še povečalo. Kljub temu je pouk potekal na vseh šolah, vendar so bili zaradi pomanjkanja učnega kadra razredi združeni. Otroke so večinoma poučevali le v nižji ali višji skupini. Število oddelkov so sproti prilagajali razpoložljivemu učiteljstvu, prednost pa so dajali nižjim razredom. Otroci, ki so vstopili v šolo že pred okupacijo, so zelo slabo obvladali slovenski jezik, sploh v krajih, kjer se je prebivalstvo med okupacijo izreklo za popolno madžarsko šolo. Razlike v znanju med prvim in tretjim razredom praktično ni bilo. Boljše je bilo jezikovno stanje med otroki višjih razredov, ki so hodili v šolo že pred okupacijo. Šolskih knjižnic na nobeni šoli, razen v Žižkih, še niso imeli, saj akcija zbiranja knjig med prebivalstvom ni naletela na večji odziv. Tudi učil je bilo na šolah premalo. Ohranilo se je le nekaj stenskih slik. Šolski obisk je bil le polovičen. Ovirala ga je zaposlenost otrok na poljih in tudi sovražna propaganda, naperjena proti novi šoli. Pionirska organizacija kljub trudu učiteljev na šolah še ni bila organizirana, sveti staršev kot organ sodelovanja staršev pri šolskem delu pa naj bi bili vzpostavljeni šele po volitvah v narodnoosvobodilne odbore. Precejšen uspeh je pomenila ustanovitev sedemčlanskega pripravljalnega odbora prosvetne sindikalne organizacije pod vodstvom Francke Varl. Stanje šolstva v okraju je bilo po mnenju okrožnega šolskega nadzornika nasploh precej nezadovoljivo in tudi organizacija šolstva je med vsemi okraji najbolj šepala. Krivdo je pripisal predvojnim razmeram, ko je bila inteligenca večinoma katoliško usmerjena, in tudi po osvoboditvi velikih sprememb ni bilo. Ljudje še niso zaupali novi oblasti in so menili, da se bodo politične razmere še spremenile. Razen tega nova oblast ni imela srečne roke pri izbiri vodstvenega kadra. Na vodilna mesta so namreč prihajali ljudje, ki so prebivalstvo bolj odbijali, kot ga pritegnili. Vse to je ljudi odvrčalo od dela. Poleg tega so se med okupacijo številni učitelji zelo »slabo izkazali«, saj se jih je veliko opredelilo za Osvobodilno fronto (OF) šele takrat, ko izid vojne ni bil več vprašljiv. Taki seveda po mnenju oblasti niso mogli z vsem srcem podpirati nove prosvetne politike, ob tem pa je bilo močno razširjeno še medsebojno ovajanje. Tudi v upravnem pogledu je bilo po osvoboditvi storjenih veliko napak. Pokazale so se v pogosto nepremišljenih menjavah prosvetnih referentov in šolskih nadzornikov. V začetku julija 1945 je Okrajni odbor Osvobodilne fronte v Lendavi imenoval šolsko nadzornico Francko Varl za šolsko referentko, dotedanjega začasnega referenta Davorina Tratnjeka pa za novega nadzornika. Po njegovi aretaciji 15. julija je za nekaj časa vse posle na šolskem področju prevzela Francka Varl. Da bi vendarle uredili razmere v okraju, je okrožna prosvetna oblast v Mariboru postavila šolskega nadzornika iz Murske Sobote Milana Deškovića tudi za začasnega nadzornika v lendavskem okraju. Zaupali so mu nalogo, da pregleda vse šole in še posebej »umiri duhove« v okraju. Šolski nadzornik

je poskušal urediti razmere tako, da bi učiteljstvo iz Prekmurja premestili v notranjost, primanjkljaj kvalificiranih učnih moči pa bi morali nadomestiti predvsem z učitelji pripravniki. Ti sicer po njegovem mnenju, sledeč splošno razširjenemu prepričanju povojnih prosvetnih oblasti, »ne bodo imeli najboljše pedagoške in metodične prakse, prinesli pa bodo v Prekmurje velik elan, voljo do dela, po drugi strani pa bodo tudi politično mnogo zrelejši«. ¹³ Ob zaključku šolskega leta je postajalo pomanjkanje učiteljev vse bolj pereče, in to kljub temu, da so učitelje, ki so se udeležili tečaja v Murski Soboti, zadržali v okraju. Tako je v 128 oddelkih poučevalo le 66 učiteljev, od tega je bilo samo 38 kvalificiranih. ¹⁴

Na vseh šolah se je pouk končal 28. julija, naslednji dan pa so bile zaključne šolske proslave. Čeprav so bile avgusta šolske počitnice, je učiteljstvo v glavnem ostalo na svojih delovnih mestih. V okraju je ostalo le 55 učiteljev, saj jih je enajst zaradi politične neprimernosti izgubilo svoje delovno mesto. Učitelji so pomagali krajevnim odborom pri njihovem delu, vodili mitinge, zborovanja, pomagali pri volitvah in popisu vojne škode. Še posebej tesno so morali sodelovati z množičnimi organizacijami, zlasti z Zvezo mladine Slovenije (ZMS) in pionirsko organizacijo. Sredi avgusta so potekali dopolnilni tečaji za otroke, ki so se nameravali vpisati v nižjo srednjo šolo v Dolnji Lendavi in bi morali opravljati sprejemne izpite. Na vseh šolah so pod vodstvom odseka za gradnjo in obnovo v okraju opravili temeljita zidarska in mizarska popravila. V Turnišču, kjer je šola pogorela, naj bi pouk začasno potekal v zasebnih prostorih. Kljub vsem prizadevanjem se tako prosvetno kot tudi politično življenje v okraju ni posebej razživelo. Ljudje, ki že prej niso bili preveč politično dejavni, so stali bolj ob strani, ponekod so se pojavili znaki organiziranja »reakcije«. Po ocenah oblasti med učitelji z nekaj izjemami ni bilo pravih aktivistov OF, večinoma so bili »sredinci« ali celo »reakcionarji«. K slabši politični situaciji so prispevale svoje še skromne gospodarske razmere. Večina prebivalstva je imela le malo zemlje in ljudje so bili zato odvisni od sezonskega dela. Industrije v okraju, razen petrolejskih polj, ni bilo. Posebno težek je bil položaj Primorcev, ki so bili leta 1942 internirani in so se po osvoboditvi vrnili v prazne domove in na neobdelana polja. ¹⁵

Oblast je želela pritegniti učitelje in jih prevzgojiti skladno s svojimi političnimi in ideološkimi prepričanji z delom v novih sindikalnih organizacijah. Te naj bi vključile vse prosvetne delavce in naj bi imele značaj ene od

¹³ PAM, OKLO MB, Pregled stanja šolstva v okrajih Dolnja Lendava, Murska Sobota, Ljutomer, Ormož, Ptuj, Radgona, Sv. Lenart, 20. 7. 1945, AŠ 164.

¹⁴ PAM, fond OKLO MB, Nadzorniško poročilo za okraj Dolnja Lendava za julij 1945, AŠ 164.

¹⁵ PAM, fond OKLO MB, Nadzorniško poročilo za avgust, 5. 9. 1945, AŠ 164.

množičnih organizacij, v katerih je imela vodilno vlogo partija. Po ustanovitvi odbora podružnice Zveze prosvetnih delavcev Jugoslavije je 25. julija v Dolnji Lendavi potekal njen občni zbor. Celoten lendavski okraj so na zboru začasno razdelili na štiri podružnice. To so bile Dolnja Lendava, Črenšovci, Turnišče in Beltinci. V Dolnji Lendavi je bilo sedemnajst članov, v Črenšovcih dvanajst, Turnišču osem in v Beltincih deset. Vse podružnice razen lendavske so imele po ocenah oblasti premalo članov. Na terenu so prevzele celotno kulturno-prosvetno, pedagoško-didaktično delo in propagandno delo. Svoje delovanje naj bi še bolj okrepile z začetkom novega šolskega leta, saj so bili učitelji do takrat preveč zaposleni z drugim delom. V poletnih mesecih so se povsod organizirali tudi pionirji. Njihovo vodstvo je prevzela ZMS, pomagali pa so tudi učitelji. Pionirji so bili najbolj zaposleni pri čiščenju ruševin, v zbiralnih akcijah ter pri zakopavanju strelskih jarkov. Ponekod so imeli svoje pevske zборе, s katerimi so nastopali na mitingih in kulturnih prireditvah. Na prihajajoče šolsko leto so oblasti želele pripraviti učitelje še z organiziranjem različnih informativnih tečajev, vendar je v okraju močno primanjkovalo predavateljev zanje in brez pomoči okrožja jih ni bilo mogoče izpeljati.¹⁶

Po novi upravni razdelitvi mariborskega okrožja septembra 1945 so se iz okraja Dolnja Lendava tri vasi priključile okraju Murska Sobota. To so bili Lipovci, Bratonci in Dokležovje.¹⁷ S tem sta odpadli tudi dve šoli, in sicer v Dokležovju in Lipovcih. Od tedaj je bilo v okraju 36 šol. To so bile šole: Beltinci, Benica, Bogojina, Čentiba, Črenšovci, Dobrovnik, Dolga vas, Dolina, Dolnja Bistrica, Dolnja Lendava, Gaberje, Gančani, Genterovci, Gomilica, Gornji Lakoš, Hotiza, Ivanci, Ižakovci, Kapca, Kobilje, Lipa, Mala Polana, Melinci, Motvarjevci, Nedelica, Mostje, Odranci, Petišovci, Pince, Radmožanci, Renkovci, Trnje, Turnišče, Velika Polana, Srednja Bistrica in Žižki. V Dolnji Lendavi je bila še nižja gimnazija, ki je nastala iz nekdanje meščanske šole, v Turnišču in Dolnji Lendavi pa sta delovala tudi otroška vrtca.¹⁸

ŠOLSKO LETO 1945/46 – LETO OBNOVE

Redni pouk v šolskem letu 1945/46 se je začel 15. oktobra. V narodnostnih mešanih krajih je potekal s težavo, saj otroci madžarske narodnosti niso obvladali slovenskega jezika. Na nekaterih šolah, recimo v Petišovcih, so ob

¹⁶ PAM, fond OKLO MB, Nadzorniško poročilo za avgust, 5. 9. 1945, AŠ 164.

¹⁷ Ur. L. SNOS in Narodne vlade Slovenije, 8. 9. 1945, št. 33, Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije, člen 5, str. 139.

¹⁸ PAM, fond OLO Lendava, Seznam osnovnih šol po razdelitvi mariborskega okrožja v okraje, 31. 8. 1945, AŠ 1. V nižjo gimnazijo so učenci prehajali po končanem četrtem razredu osnovne šole.

slovenščini uporabljali tudi madžarščino kot pomožni učni jezik.¹⁹ Ob pomanjkanju učnih pripomočkov in knjig je pouk najbolj oviralo pogosto premeščanje učiteljev zaradi političnih razlogov. Na šoli v Dolini so tako ocenili, da so »smotrni« pouk lahko začeli šele v začetku januarja 1946. Kljub temu je bilo poučevanje bolj podobno eksperimentiranju, saj učitelji sami niso vedeli, kako naj bi poučevali v manjšinskih šolah, pa tudi primernih učnih načrtov zanje ni bilo. Zato so se učenci v prvem šolskem letu učili predvsem branja in računanja v slovenskem jeziku. Nove snovi se niso učili, utrjevali in ponavljali so le staro.²⁰

Tudi na lendavski nižji gimnaziji so imeli zaradi slabega znanja otrok velike težave. To ni niti v najmanjši možni meri zadoščalo, da bi pouk lahko sledil predpisanemu učnemu načrtu. Slovenski učenci gimnazije med okupacijo namreč niso bili deležni pouka v knjižni slovenščini. Obvladali so le prekmursko narečje, a še to zaradi vpliva madžarskega jezika zelo pomanjkljivo, otrokom madžarske narodnosti pa je bil slovenski jezik popolnoma tuj. Otroci so izgubili tudi delovne navade, saj je zadnje leto okupacije pouk potekal neredno, ob koncu šolskega leta pa ga sploh ni bilo. Napredek v znanju slovenskega jezika je najbolj zaviralo dejstvo, da je bil za večino otrok pogovorni jezik madžarski. Zato so zaostajali tudi pri vseh ostalih predmetih.²¹

V tem času je Prekmurje obiskal posebni referent za manjšinske šole pri ministrstvu za prosveto, da bi pripravil načrt odprtja manjšinskih oddelkov. 10. oktobra 1945 je ustno naročil okrajnim odborom, da morajo v desetih dneh predložiti ministrstvu izjave staršev in posredovati število šoloobveznih otrok madžarske narodnosti. Tako so v naslednjih dneh pod okriljem krajevnih narodnoosvobodilnih odborov in ZMS v dvojezičnih vaseh murskosoboškega in lendavskega okraja potekali sestanki staršev. Na njih so se izrekli o razmerju med uporabo madžarskega in slovenskega jezika v manjšinskih oddelkih, starši pa so morali podpisati tudi izjave glede narodnostne pripadnosti otrok. Te so kasneje dali v pregled prosvetnim oddelkom okrajnih narodnoosvobodilnih odborov v Lendavi in Murski Soboti.²²

Na podlagi tako zbranih podatkov je okrožni nadzornik predlagal ustanovitev manjšinskih šol v okraju Murska Sobota, in sicer na Hodošu, v Domanjševcih, Prosenjakovcih in v Čikečki vasi ter v okraju Dolnja Lendava. Tu bi prišli za manjšinske šole v poštevnih naslednjih krajih: Dolina, Petišovci, Mostje, Dolga vas, Dolnja Lendava, Dobrovniki, Čentiba, Radmožanci, Genterovci,

¹⁹ Šolska kronika šole v Dolnji Lendavi in Šolska kronika šole v Petišovcih.

²⁰ Šolska kronika šole v Dolini.

²¹ PAM, fond OLO Lendava, Anketa o stanju šolstva, AŠ 1.

²² PAM, fond OLO Lendava, Otvoritev madžarskih manjšinskih oddelkov v okraju Dolnja Lendava – urgencia, 7. 11. 1945, AŠ 1 in PAM, fond OKLO Maribor, Zapisnik sestanka staršev kraja Hodoš, 11. 10. 1945, AŠ 169.

Gaberje, Kapca, Pince in Motvarjevci. Vanje je bilo vpisanih 758 otrok. V obeh okrajih naj bi bilo skupaj 914 otrok madžarske narodnosti, od tega velika večina v lendavskem okraju. Na manjšinskih šolah so želele prosvetne oblasti po prvotnih načrtih namestiti zgolj preverjene slovenske učitelje z znanjem madžarskega jezika. Ti naj bi namreč edini ustrezali strogim kriterijem zaposlovanja v obeh okrajih, saj naj bi bilo treba v te po mnenju novih oblasti politično občutljive in ne dovolj »razgibane« kraje namestiti le najboljše in najbolj zanesljive učne moči. Takšno ravnanje je bilo seveda po drugi strani eden od razlogov za hudo pomanjkanje učiteljev v obeh okrajih.²³ Slab rezultat novembrskih volitev za novo oblast v lendavskem okraju je le še podkrepil takšno ravnanje prosvetnih oblasti. Zanje je namreč predstavljal velik madež, saj so bili zanj odgovorni tudi prosvetni delavci. Zato so oblasti želele poslati v okraj čim več pravih učiteljev – aktivistov, s pomočjo katerih bi tudi ljudje spoznali »svojo zablodo«.²⁴

Novembra 1945 so šolo na Benici združili z oddelkom v Pincah – koloniji. Tako je bila od tedaj ena šola v Pincah le za Madžare, vendar zaradi pomanjkanja ustreznega učiteljskega kadra ni redno delovala, in druga slovenska šola v Pincah – koloniji, kamor so hodili tudi otroci iz Benice. Pouk se je začel tudi v Filovcih kot podružnični šoli šole v Bogojini. Število učencev se je neprestano povečevalo. V okraj je prišlo tudi 228 osirotelih otrok iz Bosne. Izobrazbena struktura učiteljstva se tudi z novim šolskim letom ni bistveno popravila. V okraju je bilo 68 učiteljev, od tega štirideset kvalificiranih, 25 tečajnikov, dva učitelja z nepopolnim učiteljiščem in dva z gimnazijsko maturo. V oktobru in decembru je bilo z dekretom okrožnega odbora imenovanih še devet novih kvalificiranih učiteljev, ki so bili pod okupacijo v nemški službi, in enajst tečajnikov iz mariborskega tečaja. Zaradi nesistematičnega nameščanja učnih moči, zaradi česar je bilo na kakšni šoli kdaj preveč učiteljev, drugod pa premalo, je okrajni prosvetni odsek sam izvedel nekatere začasne razmestitve in tako omogočil, da je pouk redno potekal. Zaradi pomanjkanja učiteljev je potekal povsod ves dan. V okraju je delovalo štirinajst šol z mešanim prebivalstvom in na vseh naj bi v skladu s predlogom okrožnega nadzornika čim prej organizirali manjšinske oddelke. Za 892 šoloobveznih otrok madžarske narodnosti bi bilo treba po ocenah ustanoviti na teh šolah najmanj dvajset manjšinskih oddelkov.²⁵

Delo na šolah so ob vsem drugem oteževale še skromne socialne razmere. Otroci so bili slabo oblečeni. Več kot polovica otrok ni imela primerne obutve

²³ PAM, fond OKLO MB, Poročilo okrožnega šolskega nadzornika za oktober 1945, AŠ 167.

²⁴ Prav tam.

²⁵ PAM, fond OKLO MB, Nadzorniško poročilo prosvetnega odseka Okrajnega narodno-osvobodilnega odbora (NOO) Dolnja Lendava, 15. 11. 1945, AŠ 164.

in zato je obisk pouka v zimskih mesecih padel kar za polovico. V nekaterih krajih se je razpasla tudi ušivost. Do zime so bila šolska poslopja v glavnem popravljena, namestitve stekla in popravila okenskih okvirov pa so potekala še na šestih šolah.²⁶

Tabela 1: Šole z manjšinskimi oddelki v okraju Dolnja Lendava²⁷

ŠOLA		Št. otrok madžarske narodnosti	Št. oddelkov
1	ČENTIBA	72	2
2	DOBROVNIK	145	3
3	DOLINA	67	2
4	DOLGA VAS	53	1
5	DOLNJA LENDAVA	83	2
6	GABERJE	52	1
7	GENTEROVCI	46	1
8	GORNJI LAKOŠ	134	3
9	KAPCA	68	2
10	MOSTJE	24	1
11	MOTVARJEVCI	22	1
12	PETIŠOVCI	57	2
13	PINCE	51	1
14	RADMOŽANCI	61	2
SKUPAJ		935	24

V okraju Murska Sobota je ministrstvo za prosveto odobrilo pet madžarskih manjšinskih oddelkov že 30. oktobra 1945.²⁸ Konec novembra je načelno odobrilo tudi predlaganih dvaindvajset manjšinskih oddelkov v lendavskem okraju, vendar uradnega akta ustanovitve še ni izdalo. Po popisovanju ter zbiranju podatkov na terenu ter po sporazumu s starši otrok madžarske narodnosti v lendavskem okraju naj bi pouk v njih potekal tako, da bi imeli otroci v prvem in drugem razredu pouk v madžarščini s po eno uro slovenščine dnevno, v tretjem in četrtem razredu bi bil pouk razdeljen na polovico, od petega razreda naprej pa bi bil pouk v slovenščini s po eno uro madžar-

²⁶ PAM, fond OKLO MB, Nadzorniško poročilo prosvetnega odseka Okrajnega NOO Dolnja Lendava, 4. 12. 1945, AŠ 164.

²⁷ Prav tam.

²⁸ PAM, fond OLO Lendava, Postavitev učiteljstva v manjšinskih šolah, 8. 11. 1945, AŠ 1.

ščine dnevno. Potrebne učitelje naj bi priskrbeli v okraju samem, prav tako naj bi sami izdelali podroben učni načrt.²⁹ Na osnovi sklepa AVNOJ-a z dne 29. novembra 1943 o narodnih manjšinah in na osnovi statističnih podatkov Okrožnega odbora OF v Mariboru je ministrstvo za prosveto 8. decembra 1945 tudi uradno dovolilo odprtje 24 manjšinskih oddelkov na štirinajstih šolah okraja Dolnja Lendava.³⁰

Upoštevalo je navodila ministrstva, bi moral biti učni jezik v manjšinskih oddelkih madžarski, vendar naj bi natančno razmerje med uporabo slovenščine in madžarščine pri pouku kljub že doseženemu predhodnemu dogovoru s starši uredili naknadno na podlagi pisnih izjav staršev. V madžarskih manjšinskih oddelkih bi morali poučevati le učitelji, ki popolnoma obvladajo madžarski jezik. Ob tem je ministrstvo za prosveto posebej poudarilo, da bi morali otrokom slovenske narodnosti na manjšinskih šolah zagotoviti pouk v slovenščini v vseh razredih osnovne šole, in to ne glede na njihovo število v posamezni šoli.³¹ Ministrstvo za prosveto je 14. decembra 1945 tudi uradno predpisalo način uporabe državnega in manjšinskega jezika pri pouku v madžarskih manjšinskih osnovnošolskih oddelkih. Predpisano razmerje med obema jezikoma se je večinoma naslonilo na že omenjene predloge in na sestankih izražene »želje« staršev. Kako je v resnici potekal postopek izrekanja staršev za poučevanje v madžarskih oddelkih, žal ne vemo. Sklepamo lahko, da se zaradi prisotnosti uradnih organov oblasti na sestankih starši madžarske narodnosti niso mogli povsem neobremenjeno in po lastni volji odločati za vpis otrok v madžarske oddelke. Učenci naj bi tako imeli v prvem in drugem razredu pouk le v madžarščini s po eno učno uro slovenskega jezika kot predmet. V tretjem in četrtem razredu bi nato imeli polovico učnih ur v slovenščini in polovico v madžarščini, tako da bi poznali strokovne izraze vseh predmetov v obeh jezikih. Od petega razreda naprej bi moral pouk potekati samo v slovenščini, dnevno pa bi učenci imeli eno učno uro madžarščine kot predmet. Ministrstvo je znova jasno izpostavilo, da mora potekati pouk za učence slovenske narodnosti na šolah z manjšinskimi oddelki izključno v materinščini, učiteljem pa je naložilo, da morajo sestaviti posebne podrobne učne načrte za jezikovni pouk madžarščine in slovenščine ter zgodovine in zemljepisa v madžarskih manjšinskih oddelkih. Kot predlogo bi morali uporabiti »Nastavni program za manjšinske šole«, ki ga je izdalo zvezno ministrstvo za

²⁹ Prav tam.

³⁰ PAM, fond OLO Lendava, Otvoritev madžarskih manjšinskih oddelkov v okraju Dolnja Lendava, 8. 12. 1945, AŠ 1.

³¹ Prav tam.

prosveto. Pri predmetih zgodovine in zemljepisa bi morali v učni načrt vnesti tudi snov o matični državi madžarske narodne manjšine.³²

Prosvetna oblast si je načeloma, kot smo že ugotovili, od vsega začetka prizadevala, da bi zlasti za manjšinske šole pridobila učitelje, ki bi ustrezali politično in tudi pedagoško. Kljub temu kažejo podatki drugačno podobo. V manjšinskih oddelkih je poučevalo dvaindvajset učiteljev, samo dva sta bila madžarske narodnosti. Ob tem so v teh oddelkih prevladovali mlajši učitelji s pomanjkljivo strokovno izobrazbo. Večina jih je namreč opravila zgolj pedagoški tečaj. Prosvetna oblast je tako očitno dajala prednost boljši politični ustreznosti učiteljev – tečajnikov pred strokovno kvalifikacijo, saj je samo šest učiteljev imelo zadovoljivo pedagoško izobrazbo s končanim učiteljiščem in z opravljenim strokovnim izpitom.³³

Tabela 2: Učiteljstvo manjšinskih šol v okraju Dolnja Lendava, 17. 12. 1945³⁴

IZOBRAZBA	Poučuje v madžarskih manjšinskih oddelkih			Po narodnosti					
				slovenska			madžarska		
	M	Ž	VSI	M	Ž	VSI	M	Ž	VSI
Učitelji z učiteljiščem in učiteljskim izpitom	2	4	6	2	3	5		1	1
Učitelji z učiteljiščem in brez učiteljskega izpita	1	1	2	1		1		1	1
Učitelji – tečajniki	3	11	14	3	11	14			
VSI	6	16	22	6	14	20		2	2

Politična ustreznost učiteljskega kadra je bila v lendavskem okraju še pomembnejša kot drugod, saj tukaj ostalih prosvetnih delavcev skoraj ni bilo in še ti so bili premalo aktivni ter prepoznavni. Poleg tega je bila v okraju slabša tradicija društvenega življenja, še bolj pa je šepalo kulturno-prosvetno ter politično delo v madžarskih naseljih. V nobenem slovenskem okraju naj ne bi delovala tako močna in povezana duhovniška »reakcija« kot prav v lendavskem. Oblast od učiteljev ni zahtevala le predanega in vestnega šolskega dela, ampak bi si morali zaradi ugleda, ki ga uživajo med ljudmi, z vsemi močmi prizadevati tudi za kulturni in gospodarski dvig vasi in prebivalstva v

³² PAM, fond OLO Lendava, Ureditve pouka v madžarskih manjšinskih osnovnošolskih oddelkih v okraju Dolnja Lendava, 19. 12. 1945, AŠ 1.

³³ PAM, fond OKLO MB, Zapisnik konference šolskih nadzornikov mariborskega okrožja, 5. 12. 1945, AŠ 163.

³⁴ PAM, fond OLO Lendava, Učiteljstvo manjšinskih šol, 17. 12. 1945, AŠ 2.

okraju.³⁵ Posebej predane in oblastem naklonjene učitelje bi morali zaradi političnih razlogov poslati v najbolj problematične kraje. To so po ocenah oblasti bili Turnišče, Bogojina, Kobilje, Črenšovci, Velika Polana, Mala Polana, Žižki, Hotiza, Lipa, Gomilica in Dolnja Bistrica.³⁶

Nezadovoljive razmere na prosvetnem področju so se odražale tudi v tem, da okraj še vedno ni imel svojega prosvetnega referenta. Za vse delo je bil odgovoren nadzornik Vladimir Bračič, ki je bil politično sicer zelo aktiven, vendar ni znal pritegniti učiteljev. Ob prvih čiščenjih nezaželenega prosvetnega kadra takoj po osvoboditvi je v drugi polovici leta 1945 v času utrditve partijske oblasti nastopila druga faza. Prosvetni odseki vseh okrajev so bili zaposleni z zbiranjem najrazličnejših podatkov o učiteljih. Spiske so istočasno sestavljali tako oblastni organi kot tudi okrajni partijski komiteji. Meseca decembra so bili pripravljeni najrazličnejši poimenski sezname vseh učiteljev z oznako njihove politične pripadnosti.³⁷ V lendavskem okraju so postali zaradi slabih karakteristik nezaželeni naslednji učitelji: Alojzija Maučec iz Bogojine, Rozina Cigan iz Mostja, Marija in Matija Babič iz Črenšovcev, Julijana Balažic iz Dobrovnika, Cecilija Balažic iz Doline, Irena Balažic in Stanko Kaučič iz Kapce, Ivan in Marija Hribar iz Dolnje Lendave, Janez Ošljaj iz Gaberja, Marjeta Rous iz Gornjega Lakoša, Jožica Kotnjek s Hotize, Anton Časar iz Motvarjevcev, Jože Gruškovnjak iz Petišovcev in Franc Godina iz Srednje Bistrice. Na gimnaziji v Dolnji Lendavi nista bila primerna honorarna učiteljica ruščine Valentina Emri in župnik Štefan Zver, ki je honorarno poučeval tudi matematiko. Za vse so oblasti predlagale odpust oziroma premestitev iz okraja. Na njihovo mesto naj bi nato prišli bolj zanesljivi učitelji iz drugih okrajev mariborskega okrožja. V političnih ocenah, zapisanih na karakteristikah, so jim na splošno očitali zlasti reakcionarnost, neaktivnost, druženje z reakcijo oziroma župniki, madžarsko usmerjenost, politično nezanesljivost in potuhnjenost – karkoli naj bi to že pomenilo. Posebno skrb so predstavljale manjšinske šole, na katerih bi bilo treba še posebej preveriti »duh dela«. Zato bi morali zanje imenovati posebnega nadzornika z znanjem madžarskega jezika. Premestitve učiteljev so bile neodložljive, čeprav se je prosvetna oblast zavedala, da vzbujajo z njimi odpor med prebivalstvom in negotovost. Zato so jih poskušali izvajati postopoma in čim bolj neopaženo. Po drugi strani učitelji, premeščeni v Prekmurje, svojega novega delovnega mesta ne bi smeli

³⁵ PAM, fond OKLO MB, Poročilo o ljudskoprosvetnem delu od decembra 1945, AŠ 162.

³⁶ PAM, fond OKLO MB, Seznam krajev, kjer so iz političnih razlogov potrebni dobri učitelji, AŠ 167.

³⁷ Ocenjevanje učiteljev je bilo v tem času močno politično in ideološko obarvano, zato je treba karakteristike in ocene brati z veliko rezervo. Kljub temu jih navajam, saj je bilo zbiranje podatkov in ocenjevanje učiteljev v prvem šolskem letu ena od ključnih zadolžitvev prosvetnih in političnih oblasti v okraju.

razumeti kot kazen ali degradacijo, ampak kot izkazano jim zaupanje in posebej pomembno poslanstvo. Če takih učiteljev ne bi bilo dovolj, bi bilo po mnenju oblasti bolje, da ostanejo na svojih mestih nekateri stari, politično manj zanesljivi, kot da bi imeli na obmejnem območju nezadovoljne in premalo predane učitelje.³⁸

Vprašanje poučevanja in obiskovanja verouka je bilo eno ključnih ideoloških vprašanj v času vzpostavljanja novega šolskega sistema. V novem predmetniku je verouk dobil status neobveznega predmeta, poučevati pa so ga morali samo v šolskih prostorih. Vsi učitelji verouka z ustrežno karakteristiko so potrebovali za njegovo poučevanje še posebno dovoljenje ministrstva za prosveto. Šolski nadzornik Vladimir Bračič je ob prošnjah duhovnikov za poučevanje verouka in ocenah, ki so jih sestavljali krajevni ljudski odbori, menil, da je vsa duhovščina v okraju zelo reakcionarna. Izjema je bil le župnik Ivan Camplin iz Dobrovnika. Vsi naj bi bili pod vplivom dekana Ivana Jeriča iz Turnišča, znanega »klerikalnega« voditelja. Ocenil je, da so karakteristike ljudskih odborov v glavnem nepravilne, pisane pod vplivom duhovščine, in da prosilci ne bi smeli dobiti dovoljenja za poučevanje.³⁹ Prebivalstvo je vsaka daljša prekinitev poučevanja verouka zelo razburila. Prosvetne oblasti so namreč zamujale s podelitvijo dovoljenj za poučevanje. Nekateri duhovniki so zato verouk poučevali v skednjih, kapelicah in v zasebnih hišah. Šele pred koncem šolskega leta so vsi veroučitelji v lendavskem okraju pridobili dekrete za poučevanje.⁴⁰

Kljub premestitvam in nameščanju novih učiteljev oblasti niso bile zadovoljne z njihovim delom v šoli in zunaj nje. Očitali so jim, da niso odpravili neenotnosti med delavsko in kmečko mladino, da niso dovolj vzpodbujali učencev k tekmovanju v pridnosti ter da niso znali pripraviti mladine do bolj aktivnega dela. Tudi pionirske organizacije so bile bolj ali manj pasivne. Učitelji jih naj ne bi vodili na pravi način, saj niso dajali pobude, ampak so se do pionirjev obnašali vzvišeno in diktatorsko. Pri pouku po mnenju nadzornikov učencev niso dovolj pripravljali na življenje, še naprej so se raje oklepali starega, šablonskega načina poučevanja. Oblasti so sestavile nekaj predlogov, kako izboljšati in poživiti delo v šolah ter v vaseh. Za učitelje bi morali organizirati posebne tečaje, na katerih bi se naučili, kako bolj uspešno delovati na kulturno-prosvetnem področju in pri propagandnem delu. Delo bi morali obogatiti z debatami, študijem literature ter z bolj pogostimi sindikalnimi in učiteljskimi zborovanji. Na njih bi morali redno poročati o

³⁸ PAM, fond OKLO MB, Poročilo okrožnega šolskega nadzornika /december/januar 1945/46, AŠ 167.

³⁹ PAM, fond OLO Lendava, Prošnje duhovnikov za poučevanje verouka, 31. 1. 1946, AŠ 1.

⁴⁰ PAM, fond OLO Lendava, Kratek opis šolstva, AS 2.

političnem dogajanju, saj bi se vsak učitelj moral poglobiti tudi v vsakdanjo življenjsko problematiko. Sindikalne podružnice so se sicer sestajale vsaka dva tedna, vendar na sestankih niso obravnavali programov dela in pregleda opravljenega. Prosветni odsek v lendarvskem okraju si je zato zadal nalogo, da bodo čim prej vzpostavili pedagoški aktiv, vsakih štirinajst dni pa naj bi sklicali še prosvetni aktiv. Oba bi nato dajala smernice za pedagoško in kulturno-prosvetno delo. Z ustanovitvijo krajevnih prosvetnih in propagandnih svetov so nameravali izboljšati delo na terenu. Dotedanje prireditve so bile namreč slabo organizirane ter »plehke, ideološko zgrešene in prav nič vzgojne«. Potreben bi bil tudi premični kino, s pomočjo katerega bi med ljudmi lažje razširjali ideološko in politično vsebino. Z aktivnim delom sta se najbolj izkazala učitelja Julij Marolt in Zorislav Kralj. Oba sta aktivno sodelovala tudi pri delu OF.⁴¹

Učitelji, člani komunistične partije, so se organizirali v prosvetni celici. Njeni prvi člani so bili Anka Pernuš, načelnika prosvetnega odseka, Francka Varl, Franjo Šebart in Olga Vajda. Prvi sestanek so imeli aprila 1946. Na njem so si zadali nalogo usmerjati delo na osnovnih šolah, gimnaziji in v internatu in poskrbeti, da bodo vsaj na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi vsi učitelji in profesorji člani OF. Ob tem bi morali na gimnaziji in v internatu organizirati tudi SKOJ in poiskati primeren kader med učitelstvom osnovnih šol za simpatizerski krožek OF. Iz vseh razredov na gimnaziji so zato člani celice izbrali nekaj najboljši dijakov in po pogovoru z njimi odločili, kateri so najbolj primerni za članstvo v SKOJ. V ZMS je bila na nižji gimnaziji vpisana že večina dijakov, le dvaindvajset se še ni vključilo. Člani partijske celice so morali biti vsakodnevno prisotni tudi na terenu. Tu so zbirali podatke o ljudskih odborih in predlagali nove člane, ena izmed glavnih zadolžitev pa je bilo utrjevanje krajevnih organizacij OF. Menili so, da je treba ljudi preprosto postaviti pred dejstvo, »ali si zanj ali proti, ker srednje poti ni.«⁴² Posebno pozornost so člani celice posvečali profesorskemu zboru na gimnaziji. Ugotavljali so njegov odnos do nove družbene ureditve in mladine. Pri ocenah profesorjev so bili še posebej neprizanesljivi, saj so imeli ti še »čisto uradniški odnos do svojega poklica« in ob tem niso videli ničesar drugega kot svojo stroko. Pri delu na gimnaziji bi morali vsi upoštevati nove družbene razmere in biti zagovorniki idej OF. Skrb je vzbujala zlasti ugotovitev, da nekateri še vedno niso bili popolnoma prepričani v pravilnost njene politične usmeritve.⁴³ Na svojih sestankih

⁴¹ PAM, fond OKLO MB, Mesečno nadzorniško poročilo, 4. 2. 1946, AŠ 162.

⁴² PAM, fond Okrajni komite Komunistične partije Slovenije (OK KPS) Lendava, Zapisnik I. sestanka prosvetne celice, 6. 4. 1946, AŠ 1 in Zapisnik II. sestanka prosvetne celice, 12. 4. 1946, AŠ 1.

⁴³ PAM, fond OK KPS Lendava, Poročilo o delu prosvetne celice, pomlad 1946, AŠ 1 in Poročilo o delu prosvetne celice od 10. 5. do 20. 5. 1946, AŠ 1.

so se učitelji – partijci bolj malo ukvarjali s pedagoško prakso in delom v šolah. Predlagali so le, da bi bilo zaradi težav učencev s slovenskim jezikom ocenjevanje v šolah manj strogo, članice celice pa bi si morale prizadevati, da bi čim več otrok iz Dolnje Lendave obiskovalo otroški vrtec.⁴⁴

Med mladimi se je po ugotovitvah partijcev razširilo mišljenje, da je že dovolj, če so se včlanili v ZMS in tako izpolnili svojo dolžnost v novi družbi. Večina jih ni sodelovala aktivno, med mladino madžarske narodnosti na gimnaziji pa naj bi se pojavljalo tudi reakcionarno razmišljanje. Da bi jih politično ozavestili, so na nižji gimnaziji vsak četrtek potekale politične ure, ki so se jih dijaki morali obvezno udeležiti. Poleg tega so imeli v vseh razredih tedensko še po en organizacijski sestanek. Na njem so brali in razlagali direktivne članke iz Mladine. Prva naloga mladinske organizacije bi morala biti predvsem vzgoja mladine v dobre državljane, ki se bodo zavedali svojih obveznosti in jih izpolnjevali, pri tem pa ne bi smeli pozabiti, da je njihova glavna naloga kljub vsem ostalim zadolžitvam učenje.⁴⁵

Do konca prvega šolskega leta se je delo v šolah postopoma normaliziralo. V okraju je bilo tedaj 32 šol s 109 oddelki in 81 učitelji. Za povsem nemoteno delo je primanjkovalo vsaj trideset učiteljev. Izboljšal se je tudi šolski obisk. V zadnjem tromesečju je bil 78 odstoten, vendar je bilo meseca junija ponekod odsotnih spet več kot polovica otrok. Šolske zgradbe, ki so bile do osvoboditve last verskih občin, so bile podržavljene. Cerkevna je ostala samo še zgradba v Motvarjevcih, last reformistične cerkvene občine. Vse šole so po zakonu o agrarni reformi dobile hektar zemljišča za vrt in telovadišče. Po ugotovitvah oblasti se samo madžarska manjšina ni želela pridružiti ostalim v prizadevanju za obnovo, pa tudi prireditve in proslave je največkrat bojkotirala. Očitali so ji, da ima pomisleke, kadar je treba delovati v korist skupnosti. Strokovne nadaljevalne šole so bile v Turnišču, Dolnji Lendavi in Črenšovcih. Obiskovalo jih je 150 vajencev. Nasploh so tovrstne šole oblasti zanemarjale in tudi za primerno politično vzgojo v njih niso poskrbele. Vrata je odprl tudi internat v Lendavi z 39 gojenci. Internatu je gmotno pomagala zadruga, starši pa so ga oskrbovali z naravnimi prispevki.⁴⁶

Kot kažejo nadzorniška poročila s konca šolskega leta 1945/46, je manjšinsko šolstvo v prvem letu obstajalo zgolj na papirju. Skoraj povsod, kjer bi morali odpreti manjšinske oddelke, to je predvsem na šolah v Čentibi, Dobrovniku, Dolini, Dolgi vasi, v Genterovcih, Gornjem Lakošu, Kapci, Pincah,

⁴⁴ PAM, fond OK KPS Lendava, Zapisnik IX. organizacijskega sestanka prosvetne celice, 12. 6. 1946, AŠ 1.

⁴⁵ PAM, fond OK KPS Lendava, Poročilo o delu prosvetne celice, pomlad 1946, AŠ 1 in Poročilo o delu prosvetne celice od 10. 5. do 20. 5. 1946, AŠ 1.

⁴⁶ PAM, fond OLO Lendava, Kratek opis šolstva, AŠ 2.

Petišovcih in Radmožancih, so imeli učitelji težave, saj niso obvladali madžarskega jezika, otroci pa niso razumeli slovenskega. Zato ponekod še v tretjem razredu niso znali ne brati in ne pisati, pouk pa je potekal večinoma le z učenjem in ponavljanjem na pamet.⁴⁷

Slika 1: Učenci šole v Čentibi⁴⁸

NORMALIZACIJA RAZMER IN ISKANJE PRIMERNEGA SISTEMA OBVEZNEGA IZOBRAŽEVANJA V LETIH 1946–1950

Pred začetkom novega šolskega leta 1946/47 je bilo v Jugoslaviji uvedeno obvezno sedemletno šolanje. Za Slovenijo z uveljavljeno osemletno šolsko obveznostjo je to pomenilo korak nazaj.⁴⁹ Kakovost šolskega dela je bila v največji meri odvisna od materialnih možnosti in razvitosti posameznega kraja in šole. Pomanjkanje učiteljev in učilnic je namreč pomenilo, da je pouk potekal kombinirano. To pomeni, da so v enem oddelku združili učence različnih razredov. Vse je poučeval le en učitelj. Navadno so združevali učence nižjih razredov v en oddelek in učence višjih v drugega. Najtežje so bile seveda razmere na najmanjših šolah. Te so bile v lendavskem okraju v večini. V Motvarjevcih in Pincah učitelja sploh niso imeli, zato sta šoli ostali zaprti. V Benici je na primer edina učiteljica poučevala 39 otrok od prvega do sedmega razreda

⁴⁷ PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniška poročila ob koncu šolskega leta 1945/46, AŠ 2.

⁴⁸ PAM, Zbirka gradiva Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora, AŠ 48.

⁴⁹ Ur. l. FLRJ, 12. 7. 1946, št. 56, Splošni zakon o sedemletnem osnovnem šolanju, str. 648.

v enem oddelku. Podobno je bilo v Genterovcih, kjer je bilo v enem oddelku zbranih 44 otrok. Na šolah s po dvema učiteljema so navadno kombinirali prvi in drugi razred oziroma še tretji razred v enem oddelku, vse ostale pa v drugem oddelku. Takšne so bile šole v Dolgi vasi, Dolini, Kobilju, Lipi, Mostju, Nedelici, Petišovcih, Radmožancih, Renkovcih in Žižkih. Na nekaterih šolah s po tremi učitelji so združevali prvi in drugi razred v en oddelok, drugega in tretjega v drugega, vse preostale višje razrede pa v tretji oddelok. Take so bile šole v Čentibi, Filovcih in v Veliki Polani. Na preostalih šolah s po tremi učnimi močmi je prvi razred tvoril en oddelok, drugi do četrty razred drugega, vsi ostali pa tretjega. Takšna razporeditev je bila na šolah v Mali Polani in Gornjem Lakošu. Na vseh šolah lendavskega okraja, z izjemo šole v Dolnji Lendavi, na kateri je poučevalo šest učiteljev, je pouk torej potekal v kombinirani obliki in zato s skrčenim predmetnikom. Ob tem je treba ugotoviti, da je le malo otrok končalo vse višje razrede osnovne šole. Bolj sposobni so se namreč po končanih štirih razredih osnovne šole odločali za nižjo gimnazijo v Lendavi ali za strokovne šole. Ostali so svojo sedemletno šolsko obveznost poskušali opraviti v višjih razredih osnovne šole. To seveda ni pomenilo, da morajo končati vseh sedem razredov, ampak le, da sedem let obiskujejo šolo.⁵⁰ Uspešnost šolskega dela je kljub drugačnim zagotovitom oblasti nedvomno zmanjševala tudi neustrezna izobrazbena struktura učiteljstva v okraju. V primerjavi s prvim šolskim letom se ni prav nič izboljšala. To dokazuje, da so prosvetne oblasti pri zaposlovanju resnično postavljale v ospredje politično in ideološko primernost učiteljev in zanemarjale strokovno usposobljenost. Med 83 učitelji je bila skoraj polovica učiteljev – tečajnikov. Samo štiriindvajset učiteljev je imelo popolno strokovno izobrazbo.⁵¹

13. avgusta 1946 je ministrstvo za prosveto z odlokom odobrilo učni načrt za manjšinske šole oziroma za oddelke z madžarskim učnim jezikom za šolsko leto 1946/47. Učiteljem naj bi služil kot osnova pri izdelavi podrobnih učnih načrtov. Ob tem je ministrstvo želelo uvesti pouk slovenskega jezika že v prvem razredu, kar ni bilo v skladu z dotedanjimi usmeritvami in prakso. Zato tega so zadolžili šolska vodstva, da na roditeljskih sestankih pridobijo izjavo staršev, da se strinjajo s takim ukrepom, oziroma bi morala zadevo izpeljati tako, da bi bilo videti, kot da so starši otrok madžarske narodnosti sami zaprosili za spremembo.⁵²

V okraju Dolnja Lendava je v prvih mesecih šolskega leta 1946/47 na trinajstih manjšinskih šolah delovalo samo deset manjšinskih oddelkov, in sicer

⁵⁰ PAM, fond OLO Lendava, Poročilo ob pričetku šolskega leta 1946/47, AŠ 2.

⁵¹ Prav tam.

⁵² PAM, fond OLO Lendava, Učni načrt za manjšinske šole – oddelki z madžarskim učnim jezikom, 12. 9. 1946, AŠ 1.

po dva v Dobrovniku in Petišovcih, po en oddelek pa v Radmožancih, Genterovcih, Dolgi vasi, Gornjem Lakošu, Gaberju in Čentibi. Na šolah v Mostju, Dolnji Lendavi, Kapci in Dolini takih oddelkov niso odprli, saj niso imeli učiteljev z znanjem madžarskega jezika. Šola v Motvarjevcih je ostala v celoti zaprta, ker ni bilo učitelja. Prve štiri razrede osnovne šole je obiskovalo 640 otrok madžarske narodnosti, višjo osnovno šolo pa 250. Na roditeljskih sestankih so se starši v skladu z navodili ministrstva zavzeli za povečanje števila ur slovenskega jezika v manjšinskih oddelkih. Predlagali so, da bi se začeli otroci že v prvem razredu učiti slovenščino kot predmet vsaj dve do tri ure tedensko. V Radmožancih so celo izrazili željo, da bi imeli že v prvem razredu kar polovico pouka v slovenščini. Glede preostalih razredov so se na sestankih poenotili, da naj obstoječa razdelitev pouka v madžarskem in slovenskem jeziku ostane nespremenjena.⁵³ Po bolj natančnih navodilih ministrstva za prosveto so šole nato večinoma prilagodile pouk tako, da so v prvem in drugem razredu skrčile pouk madžarščine na šest ur tedensko, preostale tri ure pa so uporabili za pouk slovenskega jezika. Za tretji in četrti razred je ministrstvo le svetovalo, da naj na šolah povečajo število ur slovenskega jezika samo v primeru, če starši sami tako zahtevajo.⁵⁴

Tabela 3: Učitelji v manjšinskih oddelkih v okraju Dolnja Lendava⁵⁵

ŠOLA	Učitelj	Izobrazba
DOBROVNIK	Elizabeta Mršulja	Kval. učiteljica
ČENTIBA	Jožef Kolarič	Kval. učitelj
GABERJE	Gizela Šimonka	Učiteljica – pripravnica (z madžarsko matura)
GENTEROVCI	Marija Slavič	Učiteljica – pripravnica
GORNJI LAKOŠ	Marija Kramar	Učiteljica – pripravnica (slabo znanje madžarščine)
DOLGA VAS	Marija Černi	Učiteljica – pripravnica (slabo znanje madžarščine)
PETIŠOVCI	Franjo Barbarič	Kval. učitelj
	Anica Barbarič	Kval. učiteljica
RADMOŽANCI	Marija Ferjan	Učiteljica – tečajnica

Delo na manjšinskih šolah je v začetku šolskega leta znatno oviralo pomanjkanje madžarskih čitank. Zanje so šole že večkrat, a brez uspeha zaprosile

⁵³ PAM, fond OLO Lendava, Manjšinske šole – poročilo, 22. 11. 1946, AŠ 1.

⁵⁴ PAM, fond OLO Lendava, Dopis ministrstva za prosveto – Manjšinske šole (pouk slovenskega jezika), 9. 12. 1946, AŠ 1.

⁵⁵ PAM, fond OLO Lendava, Manjšinske šole – poročilo, 22. 11. 1946, AŠ 1.

ministrstvo. Povsod so sicer imeli učni načrt za poučevanje slovenskega in madžarskega jezika ter zemljepisa in zgodovine v manjšinskih oddelkih, vendar so ga brez čitank le s težavo izvajali. Zaradi perečega pomanjkanja učiteljev in nezmožnosti izvajanja pouka na kar sedmih manjšinskih šolah se je šef odseka za prosveto v lendavskem okraju Stane Kuštrin pri ministrstvu osebno zavzel za čim hitrejšo namestitvev predlaganih učiteljev, še posebej na manjšinskih šolah v Kapci in Dolini.⁵⁶

Med šolskim letom so oblasti počasi le izpopolnile kader na manjšinskih šolah. Da ta še vedno ni najbolj ustrežal, kažejo pogoste izjave nameščenih učnih moči, da ne obvladajo dovolj dobro madžarščine, da bi mogle uspešno poučevati v tem jeziku. Prosvetni odsek je kljub vsemu upal, da bo delo od tedaj naprej potekalo v teh oddelkih bolj nemoteno. Na šoli v Mostju, ki jo je obiskovalo 106 otrok, od tega je bilo šestindvajset otrok madžarske narodnosti, manjšinskega oddelka niso mogli odpreti. Vse otroke sta poučevala namreč le dva učitelja, na razpolago pa so imeli le eno učilnico. Zato naj bi učiteljica, sicer imenovana za poučevanje v madžarskih oddelkih, učencem le razložila najnujnejše pojme v madžarščini. Preskrba šol s čitankami se je vendarle izboljševala, le prvih čitank na šolah še ni bilo dovolj. Čitanke za manjšinske oddelke iz Vojvodine niso najbolj ustrežale slovenskim razmeram. V njih ni bilo ničesar o življenju Prekmurcev in Slovencev, niti ni bil omenjen boj slovenskega naroda med okupacijo. Dokler niso imeli prvih čitank, v katerih so bile velike in male črke, so se madžarski otroci lahko učili črk le po slovenski začetnici. V primerjavi s čitankami učbenikov v madžarščini na šolah ni manjkalo. Ministrstvo za prosveto je šolam podarilo tudi zbirko madžarskih knjig in različne madžarske brošure. Te so vodstva šol nato posojala ljudem v okviru bralnih krožkov. S tem so manjšini storili veliko uslugo, saj ta do tedaj ni veliko brala ali pa je uporabljala le stare madžarske knjige.⁵⁷

Nasploh se je madžarska manjšina pri kulturnem in prosvetnem delu bolj malo udeleževala in še to zgolj s skromnimi recitacijami ali enodejankami. Knjižnic s sodobnimi madžarskimi knjigami v okraju niti ni bilo in tudi iz Madžarske ni prihajala nobena literatura. Na drugi strani pa socialnoekonomski položaj manjšine naj ne bi bil tako slab, vsekakor pa je bil po opažanju oblasti boljši kot pri Slovencih. Učiteljstvo je od vasi do vasi različno presojalo politično razporejenost med madžarsko manjšino. Tako so nekateri mislili, da so »neodkriti in hinavski« in da še vedno mislijo na združitev z Madžarsko. Drugi so trdili, da so le prestrašeni, ker jih je bilo precej zaradi članstva v madžarskih fašističnih organizacijah po osvoboditvi zaprtih in interniranih v

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ PAM, fond OLO Lendava, Poročilo o izvedbi delovnega načrta manjšinskih šol – december 1946/februar 1947, AŠ 1.

taboriščih. Povsod so se državljani madžarske narodnosti držali bolj v ozadju, le v Gaberju naj bi se manjšina izkazala kot najbolj konstruktivni del prebivalstva. Kot je priznavala tudi sama prosvetna oblast, je bil med manjšino resnično prisoten določen strah. Nanj kaže tudi dejstvo, da so se številni starši otrok, predvsem v Lendavskih in Dolnjevaških gorica, izrekli za Slovence, čeprav otroci sploh niso govorili slovensko. Nadzornik Bela Horvat iz Murske Sobote je ob pregledu manjšinskih šol ugotovil, da delo v manjšinskih oddelkih še vedno ni bilo poenoteno, čeprav je dobilo učiteljstvo za pouk slovenščine v teh oddelkih natančna navodila. Splošen uspeh v manjšinskih oddelkih je bil primerljiv z uspehom na slovenskih šolah, le pri jezikovnem pouku je bil pri manjšini nekoliko slabši.⁵⁸

Tabela 4: Stanje manjšinskega šolstva v okraju Dolnja Lendava 1946/47⁵⁹

KRAJ		Učenci			Oddelki	
		Slovenski	Madžarski	Skupaj	Skupaj	Manjšinski
1	DOLINA	5	106	111	2	2
2	ČENTIBA	33	56	89	3	1
3	PETIŠOVCI	48	87	135	3	2
4	GABERJE	46	54	100	3	1
5	GORNJI LAKOŠ	8	121	129	3	2
6	KAPCA	38	81	119	3	1
7	DOLNJA LENDAVAL	165	65	230	6	1
8	DOLGA VAS	56	87	143	4	2
9	MOSTJE	80	26	106	2	–
10	GENTEROVCI	1	41	42	1	1
11	RADMOŽANCI	15	52	67	2	1
12	DOBROVNIK	106	100	206	5	2
13	MOTVARJEVCI		42	42	1	1
SKUPAJ		601	918	1519	38	17

Novembra 1946 je po predlogu Okrajnega ljudskega odbora Dolnja Lendava ministrstvo za prosveto odobrilo pedagoško in upravno združitev osnovnih šol v lendavskem okraju. Z njo so oblasti nameravale razrešiti pomanjkanje ustreznih šolskih upraviteljev. Od prvotnih 32 šol je ostalo v okraju šestnajst šol s podružnicami. To so bile: Dolnja Lendava s podružnično šolo v Dolgi vasi, Dolina s podružnico Pince, Petišovci s podružnico Benica, Gaberje

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Prav tam. Podatki o prebivalstvu niso povsem točni, saj jih je sestavljalo kar učiteljstvo na podlagi podatkov krajevnih ljudskih odborov. Nezanosljivi so predvsem podatki glede narodnosti, vendar drugih, bolj zanesljivih, ni na razpolago.

s podružnično šolo v Gornjem Lakošu, Hotiza s podružnico Kapca, Radmožanci s podružnicama Mostje in Genterovci, Turnišče s podružničnima šolama Nedelica in Renkovci, Kobilje s podružnico Motvarjevci, Bogojina s podružnico Filovci, Velika Polana s podružnično šolo v Mali Polani, Črenšovci s podružnicama v Trnju in Žižkih, Srednja Bistrica s podružnično šolo v Dolnji Bistrici, Lipa s podružnico Gomilica. Le šole v Dobrovniku, Odrancih in Čentibi niso imele podružnic.⁶⁰ Kmalu so ukinili še podružnično šolo v Pincah, saj ni imela primerne prostora za učilnico. Učence so prešolali na dva kilometra oddaljeno šolo v Dolini, kjer je bilo dovolj prostora za vse 104 šoloobvezne otroke.⁶¹

Čeprav je v primerjavi s prvim šolskim letom delo v šolah le napredovalo, so bile razmere še vedno skromne in pouk nedorečen. To je še posebej veljalo za manjšinske oddelke. Pozimi so na šolah zmrzovali, saj je primanjkovalo kuriva. V učilnicah so bile stare železne peči, v številnih šolah pa niso imeli niti enojnih šip. Za higieno je bilo bolj slabo poskrbljeno. Stara stranišča so bila skoraj povsod zunaj šolskih poslopij.⁶² Na pedagoškem področju se predvsem zaradi pomanjkanja dobrih šolskih upraviteljev delo ni odvijalo po načrtih. Na nekaterih šolah so šolske posle vodili celo učitelji – tečajniki. Ravnatelji so le redko nadzorovali učitelje pri pouku in tudi medsebojno hospitiranje se ni izvajalo. Konference niso bile dovolj dejavne, saj so potekale na stari način, ko so učitelji le poročali o svojem delu in predelani snovi. Večina šol se še ni lotila dela po prosvetnem planu, čeprav je vseh šestnajst šol izdelalo načrt za trimesečni politično-pedagoški študij. Po prizadevnosti in uspehih je izstopala šola v Dolnji Lendavi. Številčno stanje učiteljstva se je počasi približevalo potrebam, ne pa tudi njihova strokovna usposobljenost. Številni so želeli oditi in so razumeli svojo namestitev v lendavskem okraju kot začasno. K temu je prispevalo zlasti bivanje v zelo skromnih razmerah. Večina ni imela primerne stanovanjske, nekateri pa tudi ne redne hrane. Zgodilo se je tudi, da je moral učitelj spati kar na tleh, ker zanj v vsej vasi niso našli primerne postelje. V večini so se sicer redno pripravljali na pouk, vendar priprave vsebinsko in metodično niso ustrezale. Podrobni učni načrti so bili metodično neurejeni. V takšnih razmerah je moral šolski nadzornik na šolah predvsem svetovati in le v manjši meri je mogel nadzirati pouk. Ker učitelji niso imeli pravega znanja, so bili hvaležni za vsak strokovni napotek. Zunajšolsko delo učiteljstva je bilo sicer precej obširno, a nenačrtno. Zato jim je zmanjkovalo časa za lastni študij in pripravo na pouk. Prav tako niso sklicevali mesečnih roditeljskih sestankov, kot so jim naročile prosvetne oblasti. Nekateri so delali

⁶⁰ PAM, fond OLO Lendava, Združitev šol, 6. 11. 1946, AŠ 1.

⁶¹ PAM, fond OLO Lendava, Osnovna šola Pince – začasna ukinitve, 22. 11. 1946, AŠ 1.

⁶² PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniško poročilo za mesec januar 1947, AŠ 11.

kot krajevni aktivisti, drugi pri kulturno-prosvetnem delu, nekaj pa jih ni bilo aktivnih nikjer.⁶³

Kakšno je bilo znanje otrok, kako je potekal pouk? Po ugotovitvah šolskega nadzornika otroci še niso znali govoriti samostojno, kadar pa so poskusili, je bil to »goli verbalizem«. Učitelji so uporabljali izključno vprašalno metodo. Pouk ni bil življenjski in ni slonel na primerih iz domačega okolja. Tako so bili na primer pri zgodovini od tretjega razreda naprej »stari Slovani silno v modi, niti en otrok pa ni znal razložiti, kaj je to maršal ali generalisim«. Pisni izdelki učencev so bili večinoma le prepisani s table ali po nareku. V Prekmurju se je ohranil tudi stari način štetja, ki so ga uporabljale vse šole. Otroci so na primer pri 27 napisali 72, pri 72 pa 27. Pouk v manjšinskih šolah se je z uvedbo madžarskih čitank in namestitvijo učiteljstva šele začel prav razvijati. Posebnih uspehov ni bilo, še posebej ne v prvih razredih, kjer so začeli s slovenskimi čitankami. Pionirska organizacija je bila le na papirju, stencasi so bili zaprašeni, na njih pa le prekopirane risbe. Na polovici šol otroci sploh niso imeli šolskih zvezkov. Krivi naj bi bili učitelji, ker niso ustanovili šolskih zadrug za nabavo šolskih potrebščin, saj v Dolnji Lendavi ni bilo nobene prodajalne Državne založbe Slovenije in ne knjigarne.⁶⁴ Kot pozitiven ukrep se je pokazalo uvajanje tekmovanja med šolami v doseganju čim boljšega obiska, saj se ja ta sčasoma le popravil. Dvignil se je na 92,5 odstotka januarja 1947 na vseh šolah. Najboljša je bila šola v Črenšovcih, kjer je bil obisk 96,6 odstotka.⁶⁵ V marcu je bil 91,2 odstotka, aprila pa je padel predvsem na račun izostajanja učencev višje osnovne šole na 88,2 odstotka.⁶⁶

Šele februarja 1947 so bili dokončno urejeni manjšinski oddelki. V njih je bilo tedaj nameščenih osemnajst učiteljev. Nekateri med njimi so bili v teh oddelkih nejevoljni in so se izgovarjali, da ne obvladajo dovolj dobro manjšinskega jezika. Med temi naj bi bili, kot so ugotavljale oblasti, predvsem učitelji – pripravniki in domači učitelji iz Prekmurja, ki so prišli z višje organiziranih šol in jim poučevaje na nižje organiziranih šolah ni bilo preveč všeč.⁶⁷

Prosvetne oblasti so se dobro zavedale, da obstoječi šolski sistem, še posebej pa kombiniran pouk v višjih razredih osnovne šole, prevladujoč na podeželju, ni omogočal doseganja višje izobrazbene ravni prebivalstva. Zato so nameravale ustanoviti sedemletke, ki bi bile popolnoma enakovredne nižjim gimnazijam. Priprave nanje so se začele že januarja 1947, odpirati pa so jih začeli v večjem številu že v šolskem letu 1947/48. S sedemletkami naj bi

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniško poročilo ob prvem polletju 1947/48, AŠ 19.

⁶⁶ PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniško poročilo za april 1948, AŠ 19.

⁶⁷ PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniško poročilo za mesec februar 1947, AŠ 11.

vsem otrokom omogočili doseganje vsaj nižje srednješolske izobrazbe in čim lažji prehod na višje oblike šolanja. Vsaka sedemletka bi morala imeti sedem samostojnih razredov in predmetni pouk v višjih razredih. Prvi štirje razredi sedemletke bi imeli enak predmetnik in učni načrt kot nižje osnovne šole, predmetnik v petem, šestem in sedmem razredu pa naj bi ustrezal predmetniku nižjih gimnazij. Nižje gimnazije bi tako v novem sistemu postale triletno, višje pa petletne. Z odpravo sprejemnega izpita za nižje gimnazije in uvedbo manj zahtevnega zaključnega izpita po četrtem razredu bi poenotili prehod na obe vrsti šol. Vsaka sedemletka bi morala imeti lasten šolski okoliš, v katerem naj bi imele druge osnovne šole le prve štiri razrede. Sedemletka naj bi tako postala obvezna za vse otroke, ki po končanih štirih razredih osnovne šole niso nadaljevali šolanja v nižji gimnaziji ali na strokovnih šolah. Za poučevanje na njih naj bi prišli v prvi vrsti v poštev absolventi višjih pedagoških šol, dokler teh ne bi bilo dovolj, pa po opravljenih predmetnih tečajih tudi učitelji osnovnih šol.⁶⁸

Okrajni ljudski odbori so morali pregledati teren in ugotoviti, katere šole bi prišle v poštev za oblikovanje v sedemletke. Ob tem so morali upoštevati:

- da morajo te zajeti čim več otrok,
- da morajo imeti otroci čim krajšo pot do šole,
- da naj bodo sedemletke v središču posameznih šolskih okolišev.

Prve razrede sedemletk bi lahko v prvem letu odprli le na višje organiziranih šolah, kjer so že imeli sedem ali več oddelkov. Nato bi se postopoma lotili organiziranja sedemletk tudi na ostalih nižje organiziranih šolah. Ministrstvo za prosveto je v prvem osnutku za sedemletke v lendavskem okraju predvidelo šole v Turnišču, Dobrovniku, Bogojini, Polani, Črenšovcih, Bistrici in Odrancih. V Dolnji Lendavi naj bi nižja gimnazija postala obvezna za vse otroke. Na območjih, kjer so prevladovale nižje organizirane šole, je bilo še posebej težko določiti središče sedemletk. V takih primerih bi morale lokalne oblasti upoštevati terenske razmere, prometne zveze, prihodnji razvoj posameznih krajev, predvideno industrializacijo, ne bi pa se smele uklanjati krajevnim zahtevam po izpopolnitvi šolske mreže, s katero bi škodovali drugim krajem.⁶⁹ Jasno je bilo, da bo organizacija sedemletk zaradi strukture in nerazvitosti šolstva v lendavskem okraju ter zaradi pomanjkanja šolskih stavb

⁶⁸ Vestnik Ministrstva za prosveto LRS, 13. 9. 1947, št. 12, str. 125. Več o sedemletkah glej Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, str. 151–160.

S tem namenom je bila v Ljubljani ustanovljena višja pedagoška šola, ki naj bi usposabljala kvalificirane učitelje za poučevanje v višjih razredih osnovne šole, sedemletk in nižjih gimnazij. Vestnik Ministrstva za prosveto LRS, 7. 7. 1947, št. 10, str. 105.

⁶⁹ PAM, fond OLO Lendava, Organizacija sedemletk, 27. 1. 1947, AŠ 11.

in učilnic povzročala številne preglavice. Šele z dograditvijo novih šolskih poslopij bi lahko razvili popolno mrežo sedemletk. Predlaganemu načrtu bodočih sedemletk so oblasti v Lendavi dodale še sedemletke v krajih z madžarsko manjšino, to je v Gaberju, Genterovcih in Dolini. Menile so, da bi lahko z naslednjim šolskim letom odprli le tri oddelke na sedemletkah. Dva naj bi bila na šoli v Odrancih, ki je edina imela dovolj prostora, en dodaten pa naj bi bil uveden na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi. Prosvetna oblast v Lendavi je ob tem opozorila na nejasen položaj nižje gimnazije v novem sistemu. Po izenačitvi sedemletk in nižjih gimnazij bi namreč morali vsi otroci iz Dolnje Lendave, ki so uspešno končali četrti razred osnovne šole, prestopiti vanjo. S tem ne bi bili v enakem položaju s preostalimi učenci, ki so se do tedaj nanjo vpisali prostovoljno z željo po nadaljnjem izobraževanju.⁷⁰

Šolska vodstva so morala skrbno izbrati učitelje, ki bi prišli v poštrev za poučevanje na sedemletkah. Te bi nato dodatno izobrazili na krajših predmetnih tečajih.⁷¹ Pred odprtjem sedemletk so se morali na vseh šolah poglobiti v strokovno delo v četrtih razredih in ugotoviti, ali so otroci na tej stopnji dovolj zreli in ali imajo primerno znanje za prehod v prvi razred sedemletke.⁷² Zanimive so ugotovitve ob pregledu četrtega razreda šole v Odrancih, predvidene za sedemletko. Pomanjkljivosti, ki so jih odkrili inšpektorji, so nedvomno še toliko bolj veljale za ostale šole v okraju, z izjemo osnovne šole v Dolnji Lendavi. Po duševnih zmogljivostih so otroci ustrezali stopnji razvoja, vendar je bil uspeh le zadovoljiv. Vzrok za tako stanje je bil v tem, ker je ime razred že drugega učitelja tečajnika, ki še ni obvladal metodike dela. Ravnatelj, edina primerno kvalificirana učna moč, je poučeval drugi razred, vse ostale je prepustil učiteljem – tečajnikom. Pri slovenskem jeziku otroci niso obvladali vseh besednih vrst, niti niso poznali stavčnih členov. Tuje so jim bile glagolske oblike. Sklanjatve in spregatev so obvladali le površno. Prebranega besedila niso znali strniti in samostojno obnoviti. Pisno izražanje je bilo skromno, »brez iniciative in fantazije posameznih učencev.« Večinoma so sicer obvladali vse štiri računske operacije s celimi števili, vendar je bilo očitno, da so snov utrjevali mehanično. Razumevanje decimalnih števil ni bilo poglobljeno, znanje geometrije pa ni ustrezalo učnemu načrtu. Mere so bile otrokom znane, vendar jih niso znali praktično uporabljati. Z zemljepisno in zgodovinsko snovjo so bili precej v zaostanku, poznavanje prirodoznanja pa je bolj temeljilo na pripovedovanju kot na izkustvenem delu, opazovanju in poskusih. Pri risanju je prevladovalo prerinovanje s table. V petem oddelku (peti in šesti razred) so nadzorniki opazili podobne pomanjkljivosti, le obisk

⁷⁰ PAM, fond OLO Lendava, Organizacija sedemletk, 14. 3. 1947, AŠ 11.

⁷¹ PAM, fond OLO Lendava, Ureditev sedemletk, 16. 4. 1947, AŠ 11.

⁷² PAM, fond OLO Lendava, Pregledi osnovnih šol, 11. 4. 1947, AŠ 11.

je bil mnogo slabši. Zaradi komaj polovičnega obiska je bila razlika v znanju še bolj očitna. Kljub ne najbolj vzpodbudnim ugotovitvam ob pregledu dela v četrtem in višjih razredih je šola v Odrancih ostala med izbranimi za uvedbo sedemletke, naslednje leto pa naj bi na njej odprli še peti in šesti (prvi in drugi) oddelek sedemletke. Ker na šoli ni bilo primernih kandidatov za poučevanje na sedemletki, so za počitniški tečaj usposabljanja predlagali štiri učiteljice z bližnjih šol in eno, ki je že poučevala na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi.⁷³ Rezultati pregledov so narekovali dvig strokovnega dela v četrtyh razredih. Zato naj bi bili za predelavo predpisane učne snovi v teh razredih odgovorni ne le razrednik, ampak celoten učiteljski zbor nižjih razredov in tudi upravitelj šole. Ob tem bi morali tudi delu v drugem in tretjem razredu, ki je bilo do tedaj v primerjavi s prvim in četrtyim večkrat zapostavljeno, posvetiti več pozornosti in v vseh razredih poostriiti ocenjevalne kriterije. Najpomembnejše pa je bilo, da bi na vseh šolah najkasneje do konca šolskega leta v celoti odpravili negativne posledice okupacije v znanju otrok.⁷⁴ Delo v četrtyh razredih osnovnih šol so junija 1947 poživili tudi zaključni izpiti, ki so jih morali učenci opraviti, če so se želeli vpisati na nižjo gimnazijo ali sedemletko. Vsebovali so preizkus iz slovenskega jezika in računstva pred posebnimi komisijami na svoji ali na bližnji osnovni šoli. Na osnovni šoli v Dolnji Lendavi skupaj s podružničnima šolama v Dolgi vasi in Čentibi je tako izpit opravilo 84 odstotkov otrok. Ob tem je treba upoštevati, da se na izpite niso prijavili vsi otroci četrtyh razredov, hkrati pa so se nanje prijavili tudi posamezni učenci iz višjih razredov osnovne šole.⁷⁵

Ob koncu šolskega leta 1946/47 so oblasti ugotavljale, da so prvi trije razredi večinoma povsod izpolnili učni načrt, četrty razred pa je bil še v zaostanku s snovjo. Organizacija dela v manjšinskih oddelkih še ni povsem ustrezala, saj je bilo v njih tudi nekaj otrok slovenske narodnosti, ki so se tako nehote morali učiti madžarsko. Oblast je menila, da se bodo zato še hitreje pomadžarili, saj naj bi bilo dokazano, da Slovenci v madžarskih vaseh hitro opuščajo slovenski jezik in uporabljajo raje madžarskega. Kot primer so navajali Dolgovaške in Lendavske gorice, kjer so Slovenci v vsakdanji komunikaciji govorili večinoma madžarsko. Odnos učiteljev do dela je bil kar primeren, čeprav je usposobljenost še šepala. Ideološko je bila večina učnih moči primerna, le dva ali trije naj bi bili odkriti nasprotniki oblasti, nekaj pa, kot je zapisal šolski nadzornik, »se jih še lovi«. Nekateri starejši učitelji se pri obravnavi političnih vprašanj niso počutili dovolj prepričljivo, to pa zato, ker »nosijo s seboj

⁷³ PAM, fond OLO Lendava, Pregled osnovnih šol in sedemletk OLO Lendava, 13. 5. 1947, AŠ 11.

⁷⁴ PAM, fond OLO Lendava, Pregledi osnovnih šol, 11. 4. 1947, AŠ 11.

⁷⁵ Šolska kronika šole v Dolnji Lendavi.

še precejšen tovor preteklosti, malomeščanskih razvad in navad«. Pri tem so se bolj izkazali mlajši, saj so pri zunajšolskem delu bolj pravilno vključili množične organizacije.⁷⁶

Kakšni so bili uspehi in kakšna je bila struktura osnovnega šolstva v okraju Dolnja Lendava ob koncu šolskega leta 1946/47? Število otrok, ki je končalo samo katerega od prvih treh razredov osnovne šole, je pri oblasteh zbuvalo največjo skrb. V krajih lendavskega okraja je tako 142 otrok končalo samo prvi razred, 237 drugega in 341 tretjega. Ob tem je bilo celo še 41 nepismenih.⁷⁷

Tabela 5: Uspehi učencev na osnovnih šolah v okraju Lendava ob koncu šolskega leta 1946/47⁷⁸

RAZRED	Število učencev ob zaključku šolskega leta	Končali razred	Končali razred v odstotkih
I.	843	639	75,8
II.	770	667	86,6
III.	669	475	71
IV.	635	481	75,7
SKUPAJ I.–IV.	2917	2262	77,5
V.	598	386	64,5
VI.	292	198	67,8
VII.	79	64	81
VIII.	–	–	–
SKUPAJ V.–VIII.	969	648	66,9
SKUPAJ I.–VIII.	3886	2910	74,9

V povprečju je nižje razrede osnovne šole končalo 77,5 odstotka otrok, višje razrede pa le 66,8 odstotka. Najmanj učencev je končalo peti razred osnovne šole, in sicer 64,5 odstotka. Večji osip učencev v petem razredu kaže na težave ob prehodu na višjo raven izobraževanja. Skupaj je bilo na vseh šolah 95 oddelkov, od tega je bilo samo šestnajst manjšinskih. Preveliko število otrok v posameznih oddelkih je prav tako onemogočalo bolj kakovostno pedagoško delo. Prevladovali so namreč oddelki, v katerih je bilo med štirideset in petdeset otrok. Takšnih je bilo 33. V enajstih oddelkih je bilo celo več kot petdeset otrok in v štirih nad šestdeset. Manj kot trideset otrok je bilo le v dvajsetih oddelkih, v 25 pa med trideset in štirideset.⁷⁹

⁷⁶ PAM, fond OLO Lendava, Poročilo o drugem nadzorovanju šol, 10. 7. 1947, AŠ 11.

⁷⁷ PAM, fond OLO Lendava, Mladina, ki ni dovršila osnovnošolske izobrazbe, 27. 5. 1947, AŠ 11.

⁷⁸ PAM, fond OLO Lendava, Statistični list ob zaključku šolskega leta 1946/47, AŠ 11.

⁷⁹ Prav tam.

Med učenci je bilo po narodnostni sestavi 2908 Slovencev, 952 Madžarov, 24 Hrvatov in po en Bolgar ter Nemec. Dodaten izziv za učitelje so prav gotovo predstavljale precejšnje razlike v starosti med učenci v posameznih razredih. Starostna struktura, še posebej v nižjih razredih, je bila precej pestra. V prvem razredu so tako bili učenci letnikov od 1934 do 1940, največ je bilo rojenih leta 1939. Z višjimi razredi se je starostni razpon med otroki zmanjševal. V sedmem razredu so bili tako učenci, rojeni večinoma med letoma 1932 in 1934.⁸⁰

Večjo sistematičnosti pri šolskem delu potrjuje tudi želja oblasti, da ugotovi, ali in kje bodo učenci nadaljevali šolanje po končani šolski obveznosti, in spremljanje njihovega socialnega statusa. K temu so jih je napotile zlasti potrebe petletnega plana, ki so narekovale bolj načrtno usmerjanje otrok v poklice. Z zbranimi podatki bi nato lažje določili šolske okoliše novih sedemletk oziroma nižjih gimnazij in na ta način poskušali doseči večjo enakopravnost pri doseganju višje ravni izobrazbe za vse otroke. V lendavskem okraju je velika večina otrok, in sicer 440, nameravala po končani obveznosti izstopiti iz šolanja in ostati doma. Le 81 učencev naj bi se vpisalo na srednje šole, 107 pa jih je želelo vstopiti v obrt oziroma v vajeniško izobraževanje.⁸¹ Po socialnem izvoru so v okraju prevladovali mali kmetje z manj kot dvema hektaroma zemlje.

Tabela 6: Učenci osnovnih šol lendavskega okraja po socialnem izvoru⁸²

Učenci po socialnem izvoru	Št. učencev
Industrijski delavci	128
Poljedelski delavci	503
Kmetje do 2 ha	1777
Kmetje do 2–5 ha	1090
Kmetje do 5–10 ha	157
Kmetje nad 10 ha	14
Srednji in malo obrtniki, trgovci	145
Državni in privatni nameščenci, vojska	48
Upokojenci	3
Svobodni poklici	21
Veliki trgovci, veliki obrtniki	–
SKUPAJ	3886

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ Prav tam.

⁸² PAM, fond OLO Lendava, Statistični list ob zaključku šolskega leta 1946/47, AŠ 11.

Za primerjavo naj navedem uspehe otrok na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi in njihov socialni status. Učni uspeh na lendavski nižji gimnaziji je bil v primerjavi z uspehom v višjih razredih osnovnih šol precej boljši. Na gimnazijo so namreč prihajali le boljši, sposobnejši in za učenje bolj motivirani učenci, ki so večinoma nameravali nadaljevati šolanje. Po drugi strani je bil uspeh deloma odraz socialnega izvora otrok. Čeprav so tudi na nižji gimnaziji prevladovali otroci malih kmetov, je bil delež otrok obrtniškega in trgovskega sloja ter delež otrok državnih nameščencev (uslužbencev) na njej neprimerljivo višji kot na osnovnih šolah v okraju. Ob tem je treba upoštevati, da so bili enako sposobni otroci iz oddaljenejših in bolj oddaljenih krajev v primerjavi z otroki iz Dolnje Lendave zapostavljeni, saj so se zaradi večje oddaljenosti do edine nižje gimnazije v okraju redkeje odločali za vpis nanjo. Načrtovana mreža sedemletk na podeželju naj bi ravno v takih primerih omogočila enakopravnejše pogoje za pridobivanje višje izobrazbene vsem otrokom, ne glede na njihov kraj bivanja ali socialni status.

Tabela 7: Uspehi učencev na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi ob koncu šolskega leta 1946/47⁸³

RAZRED	Število učencev ob zaključku šolskega leta	Niso končali razreda	Končali razred v %
I.	40	4	90
II.	61	3	95
III.	33	2	94
IV.	30	1	97
SKUPAJ I.-IV.	164	10	94

Na nižji gimnaziji je poučevalo osem učiteljev. Po izobrazbi sta dva bila suplenta, trije so imeli višjo pedagoško šolo, dva sta bila strokovna učitelja posebnih šol s potrebnimi izpiti in en je bil osnovnošolski učitelj z opravljenim praktičnim izpitom.⁸⁴

Edina sedemletka v Odrancih, ustanovljena pred začetkom šolskega leta 1947/48, se je po pričakovanjih soočala s številnimi težavami.⁸⁵ Zaradi pomanjkanja učbenikov se je pouk na njej začel z enomesečnim zamikom. Otroci kljub poostrenemu kriteriju v četrtem razredu osnovne šole niso obvladali niti osnovnih pojmov. Na sedemletki sta poučevala dva pripravnika in en učitelj – tečajnik. Zaradi pomanjkanja prakse so imeli vsi težave v metodiki

⁸³ PAM, fond OLO Lendava, Statistični list za Nižjo gimnazijo v Dolnji Lendavi ob zaključku šolskega leta 1946/47, AŠ 11.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Vestnik Ministrstva za prosveto LRS, 13. 9. 1947, št. 12, str. 126.

poučevanja. Po eni strani so pri obravnavi snovi zahajali v osnovnošolski način razlage, po drugi strani pa so jo podajali preveč strokovno in »profesorsko«. Pouk je bilo že tako ali tako premalo nazoren, saj na šoli niso imeli nikakršnih učil. Uspeh ob koncu prvega poletja je bil zelo slab, saj je od 49 otrok imelo pozitivne ocene samo dvajset učencev, in tudi disciplina je precej šepala. Kljub temu so učitelji opazili, da otroci v sedemletki delajo več in boljše kot v višjih razredih osnovnih šol, in da so jo tudi starši sprejeli kot pomembno pridobitev za kraj.⁸⁶

Tabela 8: Učenci nižje gimnazije v Dolnji Lendavi po socialnem izvoru⁸⁷

Učenci po socialnem izvoru	Št. učencev
Industrijski delavci	9
Poljedelski delavci	5
Kmetje do 2 ha	65
Kmetje do 2–5 ha	23
Kmetje do 5–10 ha	–
Kmetje nad 10 ha	–
Srednji in malo obrtniki, trgovci	35
Državni in privatni nameščenci, vojska	24
Upokojenci	2
Svobodni poklici	1
Veliki trgovci, veliki obrtniki	–
SKUPAJ	164

Na manjšinskih šolah tudi v novem šolskem letu število madžarskih oddelkov ni ustrezalo dejanskim potrebam. Na šolah v Dolgi vasi, Čentibi in Kapci so tako še naprej poučevali učitelji, ki niso znali madžarsko. Ob tem se je vedno bolj kazala potreba po ustanovitvi posebne sedemletke za Madžare. Otroci madžarske narodnosti, ki so se vpisali na nižjo gimnazijo v Lendavi, zaradi preslabega znanja slovenskega jezika niso mogli slediti snovi, čeprav so bili sicer za gimnazijo dovolj sposobni. Pri sedemletki oziroma nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi bi zato morali osnovati madžarske vzporednice. Poleg tega naj bi po načrtih prosvetnih oblasti imelo v prihodnje še nekaj sedemletk v okraju madžarske oddelke. Najlažje bi jih odprli na sedemletkah v Gaberju, Genterovcih in Dobrovniku. V manjšinskih oddelkih je bil napredek pri

⁸⁶ PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniško poročilo ob prvem polletju 1947/48, AŠ 19, Zapisnik 2. redne mesečne učiteljske konference 3. 11. 1947 na šoli v Odrancih, AŠ 35.

⁸⁷ Prav tam.

slovenščini precej skromen, pri madžarskem jeziku pa ga sploh ni bilo mogoče ugotavljati, saj ga šolski nadzorniki niso obvladali. Njihovo delo v teh razredih je bilo do tedaj tako le provizorično.⁸⁸ Struktura manjšinskega šolstva ni bila ob koncu šolskega leta 1947/48 bistveno drugačna kot prvi dve leti po vojni. V pregledu manjšinskih šol manjkata šoli v Mostju in Genterovcih, kar pomeni, da na obeh manjšinska oddelka v praksi nista delovala. Zgolj na papirju je obstajal po en manjšinski oddelek še na šolah v Dolgi vasi, Čentibi in v Kapci. V njem sta bila združena prvi in drugi razred. Prav tako je po en manjšinski oddelek obstajal v Dolnji Lendavi in Gaberju, vendar so bili tukaj v njem združeni prvi, drugi in tretji razred. V Dobrovniku in Gornjem Lakošu sta bila po dva manjšinska oddelka. V prvem sta bila na obeh šolah združena prvi in drugi razred, v drugem pa tretji in četrti razred. Prav tako so imele po dva manjšinska oddelka šole v Dolini, Radmožancih in Petišovcih. Tukaj sta bila v prvem razredu združena prvi in drugi razred, drugega pa so obiskovali učenci od tretjega do sedmega razreda. V Motvarjevcih je bil odprt le en madžarski oddelek, v katerem je bilo združenih vseh sedem razredov. Šoli v Motvarjevcih in Gornjem Lakošu sta bili dejansko edini v celoti manjšinski, saj nista imeli slovenskih razredov. Skupno je manjšinske oddelke obiskovalo 640 otrok. Spomniti je treba, da je bilo med njimi tudi nekaj otrok slovenske narodnosti.⁸⁹

S šolskim letom 1948/49 so oblasti ukinile peti razred na lendavski osnovni šoli. Veljalo je namreč, da na šolah, na katerih so imeli oddelke sedemletke, niso smeli obstajati vzporedni oddelki višje osnovne šole, v krajih z nižjimi gimnazijami pa je bilo treba postopoma ukiniti peti razred osnovnih šol.⁹⁰ Pred začetkom tega šolskega leta so na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi odprli prvi vzporedni manjšinski razred za madžarske dijake, saj se je nanjo vpisalo dovolj veliko število otrok z madžarskim maternim jezikom.⁹¹ Prav tako sta bila odprta po en oddelek sedemletke na šoli v Črenšovcih in na šoli v Veliki Polani. Prebivalstvo je želelo še sedemletko v Bogojini, vendar so ustanovitve zaradi pomanjkanja dovolj usposobljenih učiteljev preložili na naslednje leto.⁹²

Pomanjkanje kadra je bilo v lendavskem okraju kritično. Kar dvajset oddelkov na osnovnih šolah ni imelo svojega učitelja, štirideset oddelkov pa je

⁸⁸ PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniško poročilo ob prvem polletju 1947/48, AŠ 19.

⁸⁹ PAM, fond OLO Lendava, Statistični list za manjšinske šole in oddelke, 31. 7. 1948, AŠ 20.

⁹⁰ Vestnik Ministrstva za prosveto LRS, 28. 2. 1948, št. 2, str. 8.

⁹¹ PAM, fond OLO Lendava, Paralelke z madžarskim učnim jezikom na nižji gimnaziji Dolnja Lendava, 14. 7. 1948, AŠ 19.

⁹² PAM, fond OLO Lendava, Inštruktorsko poročilo, oktober 1948, AŠ 19. Glej tudi Vestnik Ministrstva za prosveto LRS, 28. 2. 1948, št. 2, str. 8.

imelo zaradi tega skrajšan pouk. Najslabši je bil položaj na sedemletkah. V Odrancih, kjer je bilo šest oddelkov, od tega dva oddelka sedemletke, je bilo le pet učnih moči. Na šoli v Črenšovcih so imeli sicer šest učiteljev, vendar so kar trije želeli oditi na industrijske šole. Prav tako je primanjkovalo ustrezno izobraženega kadra za oddelke sedemletke v Veliki Polani.⁹³

Brez dvoma je največjo oviro pri napredku šolstva v lendavskem okraju predstavljala nizka organiziranost vaških šol. Struktura šolstva se ni izboljšala, saj so še vedno prevladovale nižje organizirane šole, to je šole z enim, dvema ali tremi oddelki. Takšnih je bilo junija 1949 kar 22.⁹⁴ Terenske razmere za njihovo združitev so bile sicer kar ugodne, zato so okrajne oblasti želele čim prej zgraditi nova šolska poslopja. Nujno bi jih potrebovali predvsem v Turnišču, Črenšovcih in v Srednju Bistrici, kjer so imeli le tri učilnice za sedem razredov otrok. V Črenšovcih je bilo poslopje majhno in zaradi vlage neprimerno. Zaradi načrtovane ukinitve šole v Petišovcih in preselitve celotne vasi ob načrtovani izgradnji naftne industrije bi bila potrebna še nova šola za otroke iz vasi Dolina, Čentiba in Pince.⁹⁵ Zlasti pri manjšinskem šolstvu bi bilo mogoče doseči opaznejši napredek le z izgradnjo novih šolskih poslopij in z ustanovitvijo sedemletk za madžarsko manjšino. Delo v nižjih razredih manjšinskih oddelkov je najbolj ovirala slaba založenost šol z madžarskimi čitankami za drugi in tretji razred. Za četrti razred jih šole kljub večkratnim intervencijam sploh niso dobile.⁹⁶ V višjih razredih nižje organiziranih osnovnih šol, tako manjšinskih kot slovenskih, je pouk potekal po skrčenem učnem načrtu. To je v primerjavi s šolami, na katerih so imeli za vsak višji razred poseben oddelke, pomenilo, da so posamezni predmeti v predmetniku obsegali manj ur. Ob tem kemije navadno sploh niso poučevali, fizike pa so imeli le za vzorec.⁹⁷ Razmere v novo ustanovljenem manjšinskem razredu na nižji gimnaziji v Lendavi so bile še posebej zaskrbljujoče. Imeli niso niti enega učbenika in nobene čitanke v madžarskem jeziku. Učitelji so morali pri poučevanju improvizirati, saj pravega učnega načrta ni bilo. S slovenskim učnim načrtom si pri madžarskem jeziku namreč niso mogli prav veliko pomagati. Zato so predlagali, da bi kot pripomoček uporabljali kar učni načrt za madžarske gimnazije.⁹⁸

Med 910 otroki madžarske narodnosti v okraju je novembra 1948 manjšinske oddelke obiskoval 701 učenec. To je bilo nekoliko več kot ob zaključki prejšnjega šolskega leta. Ostali so zaradi želja staršev hodili v slovenske

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ PAM, fond OLO Lendava, Prosvetna problematika okraja Lendava, 8. 6. 1949, AŠ 34.

⁹⁵ PAM, fond OLO Lendava, Inštruktorsko poročilo, oktober 1948, AŠ 19.

⁹⁶ PAM, fond OLO Lendava, Podatki o manjšinskih šolah in poročilo, 17. 11. 1948, AŠ 19.

⁹⁷ PAM, fond OLO Lendava, Predmetnik za višjo osnovno šolo, 4. 9. 1948, AŠ 10.

⁹⁸ PAM, fond OLO Lendava, Podatki o manjšinskih šolah in poročilo, 17. 11. 1948, AŠ 19.

oddelke ali pa so bili zaradi pomanjkanja učnih moči in premajhnega števila učencev prisiljeni obiskovati slovenski pouk. Takšni primeri so bili pogosti zlasti v višjih razredih osnovnih šol, saj je bilo zanje le malo madžarskih manjšinskih oddelkov. Za višje manjšinske oddelke osnovnih šol navodil za organizacijo pouka slovenskega jezika ni bilo. Novi učni načrt je dajal podrobna navodila za nižje razrede osnovne šole, višjih pa ni omenjal. Zato so se v lendavskem okraju sami odločili tako, da so poučevali po tri ure slovenščine v manjšinskih razredih višje osnovne šole. Ti razredi sicer samostojno niso nikjer obstajali, saj so jim bili priključeni učenci četrtnih in ponekod še tretjih razredov. Praksa v manjšinskih oddelkih je sčasoma pokazala, da je slovenščino bolj primerno uvesti šele v drugem razredu namesto v prvem. V prvem naj bi se tako otroci najprej naučili brati madžarsko, v drugem razredu pa še slovensko.⁹⁹

Porast zanimanja prosvetnih oblasti za madžarsko manjšino se odraža tudi v bolj podrobnem spremljanju manjšinskih šol med šolskim letom. V Dobrovniku je bilo tako na šoli po narodnosti 67 Slovencev in 153 Madžarov. Od skupnega števila 220 šoloobveznih otrok je tri slovenske oddelke obiskovalo 114 otrok, dva madžarska pa 106. Torej je kar 47 madžarskih otrok obiskovalo slovenske oddelke. Za višjo osnovno šolo so namreč delovali samo slovenski oddelki in vanje je bilo vključenih 23 učencev madžarske narodnosti. To pomeni, da je 24 madžarskih otrok obiskovalo slovenske oddelke na nižji stopnji, in to kljub temu, da sta v kraju obstajala tudi madžarska oddelka z nižjimi razredi. V Dolini je bilo 82 madžarskih otrok in po trije slovenske in hrvaške narodnosti. Slednji so morali obiskovati oba madžarska oddelka z višjimi in nižjimi razredi, saj slovenskih ni bilo. Učitelji so jim posvečali posebno skrb, da bi se učili tudi slovenski jezik. Na šoli v Dolnji Lendavi je bilo 14 hrvaških, 128 slovenskih in 94 otrok madžarske narodnosti. Delovalo je pet slovenskih oddelkov od prvega do četrtega razreda in samo en oddelek za Madžare od tretjega do četrtega razreda. Tudi tukaj je večje število madžarskih otrok, in sicer 44, na željo staršev obiskovalo slovenski pouk. Otroci prvega in drugega razreda madžarske narodnosti so hodili k pouku tudi v Dolgo vas, otroci tretjega in četrtega razreda iz Dolge vasi pa v Dolnjo Lendavo. Višjih razredov osnovne šole v Dolnji Lendavi ni bilo, saj so učenci hodili v prvi razred nižje gimnazije. V Dolgi vasi je bilo 41 otrok slovenske narodnosti in petdeset Madžarov. Imeli so dva slovenska oddelka za razrede od prvega do četrtega ter en madžarski oddelek za razrede od prvega do drugega. Tudi tukaj je deset madžarskih otrok obiskovalo slovenska oddelka. Na šoli v Čentibi je bilo 27 otrok slovenske narodnosti in 59 madžarske. Delovala sta po en slovenski oddelek od prvega do četrtega razreda ter en madžarski od prvega do drugega.

⁹⁹ Prav tam.

Višji razredi osnovne šole so bili priključeni k matični šoli v Dolnji Lendavi, trideset otrok madžarske narodnosti pa je obiskovalo slovenska oddelka.

Tabela 9: Učno osebje v manjšinskih oddelkih v okraju Dolnja Lendava po narodnosti in znanju jezika, november 1948¹⁰⁰

ŠOLA		Ime	Narodnost	Znanje jezika	
				slovensko	madžarsko
1	DOBROVNIK	Jožef Časar	Madžarska	Še dobro	Perfektno
		Amalija Ferjan	Slovenska	Perfektno	Dobro
2	DOLINA	Gizela Horvat	Madžarska	Dobro	Perfektno
		Šarlota Rona	Madžarska	Še dobro	Perfektno
3	DOLNJA LENDAVA	Estera Kozjek	Slovenska	Perfektno	Dobro
4	DOLGA VAS	Marija Černi	Slovenska	Precej dobro	Dobro
5	ČENTIBA	Jolanda Doma	Madžarska	Slabo	Perfektno
6	GABERJE	Ana Pucko	Madžarska	Še dobro	Prav dobro
7	GORNJI LAKOŠ	Marjeta Rous	Slovenska	Perfektno	Obvlada
		Marija Klajnšček	Slovenska	Perfektno	Dobro
8	KAPCA	Ivan Horvat	Slovenska	Perfektno	Obvlada
9	MOTVARJEVCI	Jožef Kepe	Madžarska	Zadovoljivo	Perfektno
10	PETIŠOVCI	Ana Barbarič	Slovenska	Perfektno	Precej dobro
		Franjo Barbarič	Slovenska	Obvlada – meša s hrvaščino	Perfektno
11	RADMOŽANCI	Štefka Horvat	Slovenska	Perfektno	Še dobro
		Jože Kolarič	Slovenska	Perfektno	Perfektno
12	GENTEROVCI	Terezija Rous	Slovenska	Perfektno	Dobro

V Gaberju je bilo 47 slovenskih in 55 otrok madžarske narodnosti ter dva slovenska in en madžarski oddelek. Za višjo osnovno šolo je deloval le slovenski oddelek, saj je madžarski oddelek vključeval samo učence od prvega do tretjega razreda. Zato je 25 otrok madžarske narodnosti, predvsem višjih razredov, obiskovalo slovenski oddelek. Na šoli v Gornjem Lakošu so bili trije Slovenci in 103 otroci madžarske narodnosti. Delovali so trije madžarski oddelki, vključujoč tudi razrede od četrtega do petega, in noben slovenski. Poleg Doline je bil to povsem madžarski kraj. Na Kapci je bilo 24 slovenskih otrok in 83 učencev madžarske narodnosti. Dva slovenska oddelka sta združevala

¹⁰⁰ PAM, fond OLO Lendava, Podatki o manjšinskih šolah, AŠ 19.

otroke od tretjega do sedmega razreda, en madžarski pa od prvega do drugega razreda. V prvem in drugem razredu Slovencev ni bilo več, zato pa je kar 51 otrok madžarske narodnosti obiskovalo slovenski pouk v višjih razredih. V Motvarjevcih je bil na šoli le en otrok slovenske narodnosti in štirideset Madžarov. Deloval je samo madžarski oddelok z otroki od prvega do sedmega razreda. V Petišovcih je bilo na šoli 43 Slovencev, pet Hrvatov in 79 Madžarov. Šola je bila pravzaprav dvojna dvorazrednica, saj sta bila na njej organizirana po dva slovenska oddelka ter po dva madžarska z višjimi razredi. V Radmožancih je bilo šestnajst otrok slovenske narodnosti in 57 Madžarov. Slovenskega oddelka na šoli ni bilo. Obstajala sta le dva madžarska, vključujoč tudi višje razrede. Dejansko so zaradi precejšnega števila slovenskih otrok na šoli poučevali pol slovensko in pol madžarsko. V Genterovcih je bil na šoli en otrok slovenske narodnosti in 26 Madžarov. Odprt je bil sicer madžarski oddelok, vključujoč razrede od prvega do sedmega, vendar so učenci prejšnje leto hodili v Radmožance, saj na šoli ni bilo učitelja. Čeprav je bilo v Mostju ob 79 slovenskih otrocih 29 učencev madžarske narodnosti, manjšinskega oddelka zaradi pomanjkanja prostora niso mogli odpreti. Potrebovali bi vsaj dve učilnici.¹⁰¹

Konec šolskega leta 1948/49 je bilo v lendavskem okraju skupaj s tremi sedemletkami trideset osnovnih šol, vključno s podružnicami, ter nižja gimnazija v Dolnji Lendavi. Aprila 1949 je bila zaradi preselitve vasi ukinjena šola v Petišovcih. Namesto nje so ustanovili enorazrednico v koloniji kraj Petišovci, saj ta del vasi ni bil preseljen, večino otrok madžarske narodnosti pa so prešolali na bližnje šole.¹⁰² Vseh učencev v lendavskem okraju je bilo na osnovnih in sedemletnih šolah 3738. Na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi je bilo še 247 učencev, od katerih je bilo 111 Madžarov. V sedemletke z nižjo gimnazijo vred je bilo tako od 853 otrok višjih osnovnih šol vključenih 353 otrok. To je bilo skoraj 45 odstotkov, kar pa je bilo daleč od načrtanega republiškega plana. Slovenska različica petletnega plana je namreč zahtevala, da bi v sedemletkah in nižjih srednjih šolah zajeli tri četrtine vse mladine.¹⁰³ Rezultat je bil slabši tudi od nekaterih po strukturi šol primerljivih okrajev. V okraju Maribor okolica so sedemletke na primer zajele 53 odstotkov vseh otrok.¹⁰⁴ Predpogoj za uspešno delo na višji stopnji je bilo izpolnjevanje učnih načrtov na nižji stopnji in še posebej v četrtih razredih. Kljub temu da so snov

¹⁰¹ Prav tam.

¹⁰² Šolska kronika šole v Petišovcih.

¹⁰³ PAM, fond OLO Lendava, Prosvedna problematika okraja Lendava, 8. 6. 1949, AŠ 34. Ur. l. LRS, 2. 8. 1947, št. 31, Zakon o petletnem planu za razvoj narodnega gospodarstva LRS v letih 1947 do 1951, člen 21, str. 221.

¹⁰⁴ Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, str. 156.

večinoma predelali, so jo navadno obravnavali presplošno in jo premalo utrdili. Pisni izdelki otrok so bili večinoma še slabi, saj je primanjkovalo zvezkov, papirja in črnila. Najbolj boleča točka so bili predmeti lepomisla, petje, risanje, telovadba ter ročna dela. Metodiko teh predmetov so učitelji le slabo poznali. Splošno prepričanje je bilo, da so, če so pri glavnih predmetih predelali učno snov, učni načrt izpolnili v celoti.¹⁰⁵

Podatki o učnih uspehih na sedemletkah ne dajejo najbolj realne podobe, saj so se kriteriji ocenjevanja med šolami še zelo razlikovali. Na sedemletki v Črenšovcih je ob koncu šolskega leta 1948/49 zaključilo razred 66,7 odstotka dijakov, v Veliki Polani 82,3 odstotka in v Odrancih kar 90,5 odstotka dijakov. V povprečju je bilo torej na vseh treh sedemletkah uspešnih skoraj osemdeset odstotkov dijakov. Na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi je razred zaključilo tri četrtine dijakov.¹⁰⁶ Sodeč po izkazanih rezultatih, so bile sedemletke in nižja gimnazija v lendavskem okraju bolj uspešne kot drugod v Sloveniji. Podatke je treba brati s pomislekom, pa tudi primerjava rezultatov je zaradi različnih pogojev dela sedemletk, majhnega števila oddelkov in dijakov ter neenotnih kriterijev pri pouku skoraj nemogoča. Poleg tega so bili dijaki na sedemletkah v lendavskem okraju v nasprotju s slovenskim povprečjem bolj uspešni od dijakov na nižji gimnaziji. V Sloveniji je bilo recimo na sedemletkah 35,8 odstotka otrok z negativnimi ocenami, na nižjih gimnazijah pa je bilo takih kar 46 odstotkov.¹⁰⁷ V šolskega letu 1949/50 se je trem dotedanjim sedemletkam pridružila še sedemletka v Bogojini. Imela je dva oddelka petega razreda. Uspeh naj bi bil kar zadovoljiv.¹⁰⁸

Učitelji so ob šolskih zadolžitvah skoraj v celoti prevzeli tudi skrb za ljudsko prosvetno delo na vasi, saj drugih ljudsko prosvetnih aktivistov ni bilo. Leta 1946 je bil ustanovljen Okrajni ljudsko prosvetni svet v Dolnji Lendavi.¹⁰⁹ Ta je po vaseh ustanavljal knjižnice in organiziral krajevne ljudskoprosvetne svete. V vaseh z madžarsko manjšino je v knjižnicah najbolj primanjkovalo knjig v madžarskem jeziku. Tudi ustreznih madžarskih dramskih del je bilo zelo malo. Do leta 1949 je bilo ustanovljenih še 22 krajevnih ljudsko prosvetnih svetov. Konec leta 1948 so ustanovili še Sindikalno kulturno umetniško

¹⁰⁵ PAM, fond OLO Lendava, Inštruktorsko poročilo za mesec maj 1949, AŠ 34.

¹⁰⁶ Leskošek, Končni uspehi, str. 335.

¹⁰⁷ Mehora, Naše sedemletke, str. 100.

¹⁰⁸ PAM, fond OLO Lendava, Zapisniki učiteljskih konferenc, maj – junij 1950, AŠ 43.

¹⁰⁹ Za koordinacijo ljudsko prosvetnega dela na terenu so skrbeli okrajni in krajevni ljudsko prosvetni sveti. Bili so izrazito politični organ, odgovoren za enotno in pravilno linijo dela. Njegovi člani so bili navadno referent za ljudsko prosveto prosvetnega odseka ljudskega odbora ter odgovorne osebe za to delo pri odboru OF, v sindikatih, mladinski in ženski organizaciji ter v samostojnih društvih. Bili so osnovna organizacijska oblika, ki je omogočala partiji iniciativo in nadzor nad prosvetnim delom na terenu.

društvo Miško Kranjec v Dolnji Lendavi s petimi sekcijami, aprila 1949 pa je bilo ustanovljeno tudi Izobraževalno umetniško društvo Tone Ploj v Črenšovcih s štirimi sekcijami. V madžarskih vaseh je delovalo pet kulturnih društev, ki pa zaradi pomanjkanja kadra niso bila preveč aktivna. Ljudskih knjižnic je bilo v okraju 32 z nekaj več kot 9000 knjigami. Kar nekaj so jih vodili učitelji in ob tem opravljali vse knjižničarske posle.¹¹⁰

V okraju je bila samo ena ustanova za predšolsko vzgojo, in sicer dom igre in dela v Lendavi. Obiskovali so ga večinoma otroci staršev, zaposlenih v proizvodnji nafte, in otroci uslužbencev ljudskega odbora oziroma drugih javnih ustanov. V vrtcu so bile zaposlene samo tri pripravnice. Na terenu so zanimanje za ustanovitev doma igre in dela pokazale samo matere iz kmetijske zadruge v Črenšovcih, vendar tam zanj ni bilo prostora in primerne opreme. Oblasti so menile, da bi lahko vzgojne ustanove na vasi najbolj pripomogle k njeni hitrejši preobrazbi. Materam so želele odvzeti skrb za otroke, za kar pa naj bi bilo potrebnega veliko prepričevanja, »saj se ljudje na vasi še bojijo takšnih ustanov.« Dijaški dom v Dolnji Lendavi je bil prenatrpan. Bil je brez stalnega upravitelja, vzgojno delo pa ni teklo po načrtih. Učitelji in profesorji, ki so opravljali redni pouk, namreč niso mogli posvečati dovolj skrbi še pravični ideološki vzgoji otrok. Stare navade, kot je bil obisk cerkve pred poukom, so bile zato še močno razširjene.¹¹¹

Vodstvo nižje gimnazije je bilo ob tem večkrat deležno očitkov, da strokovno in ideološko ni dovolj energično in usposobljeno. Ostali učitelji na gimnaziji so bili po eni strani strokovno in delovno primerni, toda preveč ideološko in politično mlačni.¹¹² Do vprašanja informbiroja in politične problematike v zvezi z njegovo resolucijo so bili lendavski učitelji očitno bolj neodločni, saj se s to problematiko na svojih sestankih skorajda niso ukvarjali. Kot so ugotavljale prosvetne oblasti v Lendavi, odkritih pristašev resolucije v okraju sicer ni bilo, vendar pa naj bi bili med učitelji tudi taki, »ki vsaj v mislih odobravajo informbirojevščino.«¹¹³

Že s šolskim letom 1946/47 so oblasti močno zaostriale odnos do vere. Tako so prepovedale vse verske obrede in cerkvena slavlja v šolah ter odstranile iz učilnic križe. Strožji odnos do verouka dokazujejo natančni statistični pregledi. Te so morali pripravljati okrajni prosvetni odseki od začetka leta 1947. Pri svojih prizadevanjih oblasti niso bile posebej uspešne. Odklonitev prošenj za poučevanje verouka pogosto ni dala rezultatov. Tam, kjer učitelj ni dobil dovoljenja oblasti za poučevanje, so se otroci zbirali v cerkvi. V večini krajev

¹¹⁰ PAM, fond OLO Lendava, Prosvetna problematika okraja Lendava, 8. 6. 1949, AŠ 34.

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ Prav tam.

lendavskega okraja je bil obisk spomladi 1948 še vedno stoodstoten. Več kot devetdeset odstoten je bil še v Dolnji Lendavi, Dolgi vasi, Radmožancih, Kobilju, Trnju, Črenšovcih in v Srednji Bistrici. V Bogojini, Turnišču in Petišovcih je znašal nekaj pod devetdesetimi odstotki. Manjši je bil na nižji gimnaziji v Lendavi, 51 odstotkov. V Črenšovcih, Dobrovniku in Srednji Bistrici je verouk potekal neredno. Poučevali ga niso v Motvarjevcih, kjer so bili vsi prebivalci kalvinske veroizpovedi, saj je bil tamkajšnji župnik zaradi nepravilnosti pri združnem delu obsojen na zaporno kazen. V Srednji in Dolnji Bistrici so imeli verouk le nekajkrat kot pripravo na birmo. V Veliki Polani je župnik zaradi protiljudskega delovanja izgubil dovoljenje za poučevanje verouka, nato pa ga je v drugem polletju poučeval v cerkvi kot pripravo na birmo.

Slika 2: Učenci v razredu (verjetno šola na Gornjem Lakošu)¹¹⁴

Tudi v Mali Polani verouka vse leto niso poučevali, zato ga je župnik nekaj tednov pred birmo organiziral v cerkvi.¹¹⁵ Še posebej priprave na birmo so v pomladanskih mesecih pokazale po mnenju oblasti »negativno stran ljudstva«. Takrat so nekateri duhovniki kazali posebno vnemo. Dogajalo se je celo, da so otroci zanemarjali pouk, samo da ne bi zamudili katekizma v cerkvi.¹¹⁶ Zlasti člani partije so se počutili osebno odgovorni za to, da otroci

¹¹⁴ PAM, Zbirka gradiva Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora, AŠ 7/2/1.

¹¹⁵ PAM, fond OLO Lendava, Poročilo o poučevanju verouka na šolah v okraju Lendava, 15. 5. 1948, AŠ 19.

¹¹⁶ PAM, fond OLO Lendava, Nadzorniško poročilo za april 1948, AŠ 19.

ne bi obiskovali verouka. Zato so poskušali organizirati obšolske dejavnosti, s katerimi bi učitelji preprečili prihajanje otrok na ure verouka.¹¹⁷ V prvi polovici leta 1949 je bilo v okraju enajst duhovnikov, dovoljenje za poučevanje verouka je dobilo le šest duhovnikov. Ostalim so poučevanje prepovedali, ker so se prekršili proti zakonom.¹¹⁸

ZAČETEK BOLJ SISTEMATIČNEGA DELA IN VRNITEV K OSEMLETNI ŠOLSKI OBVEZNOSTI

Večje spremembe na šolskem področju so oblasti nakazale konec leta 1949. S strokovnimi problemi šolstva se je tega leta začel ukvarjati tudi politbiro CK KPS, ki je bil zaskrbljen zaradi slabih rezultatov. Zavzel se je za zaostritev discipline pri učencih in za večjo odgovornost med učitelji. Prvič so začeli obravnavati tudi slabe materialne razmere med učitelji.¹¹⁹ Na III. plenumu CK KPJ decembra 1949 v Beogradu so tako izpostavili nove razvojne smeri na področju šolstva ter zahtevali bolj sistematično in strokovno ukvarjanje s prosvetno problematiko. Namesto dotedanje sedemletke so predlagali ponovni prehod na osemletno obvezno izobraževanje z uvedbo male mature po štiriletni nižji gimnaziji. Tej stopnji bi sledile štiriletna višja gimnazija in druge srednje šole.¹²⁰ Do sedemletk so bili kritični zlasti v Sloveniji. Na seji politbiroja CK KPS januarja 1950 so ocenili, da so pomenile nazadovanje tudi v primerjavi s predvojnim stanjem. Zato naj bi se v Sloveniji v bodoče usmerili na nižje gimnazije, kjer pa jih ne bi bilo mogoče ustanoviti, bi sedemletke spremenili v osemletke.¹²¹

Sledeč splošnim usmeritvam III. plenuma CK ZKJ, so se na plenumu Okrajnega komiteja KPS Dolnja Lendava prvič resneje soočili s šolsko problematiko okraja. O šolskih vprašanjih so razpravljali bolj sproščeno, tokrat tudi s strokovnega vidika in ne le ideološko, kot je to bilo prej v navadi na sestankih učiteljske partijske celice. Ob tem so priznali tudi nekaj lastnih napak, storjenih do tedaj v odnosu do učiteljev in prosvetnih delavcev. Okrajni komite in množične organizacije so se tako pogosto do njih obnašale neprimerno. Zlasti partijski sekretarji so do učiteljev nastopali »diktatorsko«, namesto da bi jim nudili pomoč. Ob tem so člani partije na podeželju velikokrat gledali

¹¹⁷ PAM, fond OK KPS Lendava, Poročilo o delu pedagoške celice v januarju 1949, AŠ 2.

¹¹⁸ PAM, fond OLO Lendava, Prosvetna problematika okraja Lendava, 8. 6. 1949, AŠ 34.

¹¹⁹ Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, str. 187.

¹²⁰ Prav tam. Glej tudi Gabrič, *Šolstvo na Slovenskem v letih 1945–1951*, str. 85–86.

¹²¹ Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, str. 188.

na učitelje, zlasti na tiste, ki so prišli iz mesta, kot na »malomeščane«. Zaradi tega so se ti raje povezovali z večjimi kmeti in prihajali pod njihov vpliv. Da bi to preprečili, bi morali krajevni ljudski odbori učitelju priskrbeti primerno oskrbo ter stanovanje in tudi krajevni aktivisti bi morali biti bolj dovzetni za težave učiteljev ter jim prisluhniti. Spoznali so tudi, da so bili učitelji do tedaj preobremenjeni z zunajšolskim delom. Zato bi jih morali nekoliko razbremeniti, še posebej tečajnike – ti so prevladovali v lendavskem okraju – in jim pustiti več svobodnega razmišljanja in iniciative. To bi lahko dosegli s pomočjo razprav na sestankih sindikalnih podružnic. Prav tako bi bilo treba spremeniti način boja proti obiskovanju verouka. Še vedno je 71 odstotkov učencev prineslo potrdilo, da bodo obiskovali verouk. Ostali tega niso storili po zaslugi staršev, pač pa zato, ker nekaj šol ni imelo dovoljenja za poučevanje verouka. Oblast je menila, da bi morali namesto administrativnih ukrepov in prepovedi poučevanja več pozornosti nameniti vzgoji in prepričati otroke, da bi hodili k verouku. V bodoče bi zato morali duhovnike bolj zaposliti z raznimi sestanki in tudi množične organizacije naj bi prevzele večjo odgovornost pri pravilni vzgoji svojega članstva in ga na ta način odvrčale od obiskovanja verouka.¹²²

Med sklepi na plenumu naj omenim le tiste, ki so se dotikali predlogov za izboljšanje šolskega dela in skrbi za madžarsko manjšino. Ostali so bili predvsem ideološke in organizacijske narave. Skrb za izboljšanje učnih uspehov so naložili mladinski organizaciji, ki bi morala ustanoviti učne krožke v šolskih pionirskih odredih. Vse vaše partijske celice in množične organizacije bi morale skupaj z učitelji začeti boj proti »misticizmu« in verouku na šolah. Prevzeti bi morale še skrb za ureditev šolskih zgradb, šolskega vrta in okolice. Glede manjšinskega šolstva so partijci menili, da je v danih okoliščinah pravilno organizirano. S tečajniki madžarske narodnosti, ki so v Murski Soboti končevali učiteljski tečaj, bi lahko manjšinske oddelke kmalu zadovoljivo preskrbeli tudi s kadrom. Ob tem bi jim morali nuditi dovolj ideološke pomoči, še posebej v poznavanju nacionalnega vprašanja. Vsake tri mesece bi zato morali učitelje iz manjšinskih oddelkov sklicati na enodnevne tečaje, na katerih bi podrobno obravnavali nacionalno in združno vprašanje ter kulturno in prosvetno dejavnost madžarskih vasi. Nekaj sklepov se je dotaknilo tudi do tedaj zanemarjenega materialnega položaja učiteljev. Poverjenišstvo za prosveto naj

¹²² PAM, fond OK KPS Lendava, Zapisnik izrednega zasedanja plenuma OK KPS Lendava, 25. 1. 1950. Oblast je septembra 1949 ustanovila Cirilmetodijsko društvo katoliških duhovnikov LR Slovenije v Ljubljani, s katerim je hotela ločiti sebi naklonjeno duhovščino od Cerkvi zvestih duhovnikov. Zato je članom ponudila številne ugodnosti, mednje pa je kmalu uvrstila tudi dovoljenje za poučevanje verouka.

bi tako v prihodnje bolj natančno nadziralo izvajanje uredb o nastanitvi in preskrbi učiteljev, ljudski odbori pa bi morali poskrbeti za oskrbo šol.¹²³

Na uradnih konferencah vseh pedagoških delavcev okraja Lendava v začetku leta 1950 v Črenšovcih, Dobrovniku in Dolnji Lendavi so ob prisotnosti članov partijskega komiteja razpravljali o pomenu resolucije III. plenuma CK KPJ o nalogah v šolstvu ter o tem, kako jih praktično izvesti. V razpravi so opozorili na kar nekaj pomanjkljivosti v šolskem sistemu, a so večinoma povzeli ugotovitve partijskega plenuma. Učni načrti so bili po mnenju poverjenika za prosveto Franca Rogla preobsežni. V šolah so premalo pozornosti namenjali spoznavanju temeljnih zakonov dialektičnega in zgodovinskega materializma in zanemarjali kakovost pouka. Na sestankih so se strinjali, da bi morale prosvetne ustanove delati bolj intenzivno, reševati probleme samostojneje in ne le čakati na navodila nadrejenih organov. Ob primerni materialni preskrbi so poudarili tudi potrebo po nagrajevanju učiteljev in večji stalnosti na delovnem mestu. Največ napak so po mnenju šolnikov učitelji delali pri pouku zgodovine in računstva. Oblastni prosvetni inštruktor je poudaril, da je potrebna večja povezava med šolo, domom in življenjskimi izkušnjami. Pri pouku naj bi vzgojili novega človeka, »kateri bo v polni meri čutil, da je pripadnik tega naroda, jugoslovanske skupnosti, njegov odnos do KP pa ne bo le fraza, ampak da se bo ta odnos očital v dejanjih«. Pri ocenjevanju bi po njegovem mnenju morali v prihodnje upoštevati tudi odnos učenca do izgradnje socializma ter poenotiti kriterije med šolami. Za pouk bi se morali učitelji temeljiteje pripraviti in v pripravah nakazati didaktična načela, vzgojnost, nazornost in ideološko usmerjenost. Na konferencah so se prisotni zavzeli še za uvedbo praktičnih predmetov, to je gospodarstva, gospodinjstva in ročnega dela v učne načrte. Ker so učenci še v tretjem razredu slabo brali, so želeli še povečati zanimanje šolarjev za knjige. Glede sprejemnih pogojev za prestop na nižje gimnazije oziroma sedemletke so učitelji lendavske nižje gimnazije predlagali zaostritev vpisa, saj so po njihovem mnenju nanjo prihajali zelo slabi učenci. Predlog seveda ni bil sprejet, saj je bilo v nasprotju s temeljno usmeritvijo partijskih oblasti treba zagotoviti čim širšo dostopnosti višje ravni izobraževanja.¹²⁴

Na vseh konferencah so sprejeli sklepe, od katerih pa noben ne zadeva manjšinskega šolstva, za izboljšanje pedagoškega dela v okraju:

- proučiti snov o dialektičnem in zgodovinskem materializmu,
- izdelati priprave, iz katerih bo razvidna metodična zgrajenost učne ure, nakazana idejnost in upoštevana nazornost,

¹²³ PAM, fond OK KPS Lendava, Sklepi plenuma OK KPS Lendava, 25. 1. 1950, AŠ 1.

¹²⁴ PAM, fond OLO Lendava, Zapisnik uradnih konferenc vseh pedagoških delavcev okraja Lendava, 7.–11. 2. 1950, AŠ 43.

- izpopolniti se je treba v metodiki računskega in zgodovinskega pouka,
- vsak šolski kolektiv mora do konca leta pripraviti tri vzorne nastope,
- kvalificirani učitelji morajo nuditi pomoč pripravnikom, da v letu 1950 opravijo vse izpite,
- zbrati pripombe in predloge glede učnih načrtov in jih poslali poverjeništvu za prosveto,
- organizirati sodelovanje staršev, šole in množičnih organizacij pri vzgoji mladih s pomočjo vzgojnih/roditeljskih svetov,
- uskladiti letne delovne plane šol in množičnih organizacij,
- učiteljstvo bi moralo na svoje mesečne konference redno vabiti poročevalce za prosveto pri krajevnih ljudskih odborih in tudi šolski upravitelji naj bi prisostvovali njihovim sejam,
- v povezavi s krajevnimi ljudskimi odbori in množičnimi organizacijami morajo učiteljski kolektivi skrbeti za higiensko vzdrževanje šolskih prostorov, okolice šole, poslopja, dvorišča, šolskih vrtov, stranišč in vodnjakov,
- učiteljski kolektivi morajo s pomočjo krajevnih delavnic in pionirskih kolektivov izdelati šolska učila,
- ob koncu šolskega leta mora vsaka šola prirediti razstavo šolskih izdelkov.¹²⁵

Reforme, kot jih je določala resolucija III. plenuma CK ZKJ, so se na formalni ravni začele naslednje šolsko leto. Obstoječe štiri sedemletke v lendavskem okraju so preimenovali v nižje gimnazije. Na nižjih gimnazijah v Odrancih in Bogojini so imeli dva oddelka, po enega v prvem in drugem razredu. V Veliki Polani in Črenšovcih sta bila v prvem razredu dva oddelka, v drugem pa eden. Vse tri razrede je imela le nižja gimnazija v Dolnji Lendavi, in sicer po dva oddelka v prvih dveh razredih in enega v tretjem ter enako število madžarskih manjšinskih oddelkov v vseh treh razredih.¹²⁶ Uspeh med novimi nižjimi gimnazijami se je ob koncu prvega polletja precej razlikoval. Nihal je od samo 37 odstotkov pozitivnih v prvem razredu v Črenšovcih do skoraj tričetrtinske uspešnosti v Veliki Polani. Še posebej skrb zbujajoč je bil uspeh na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi. V prvih štirih oddelkih prvega razreda v povprečju ni bilo uspešnih 74 odstotkov dijakov, v štirih oddelkih drugega razreda ni bilo uspešnih 51,3 odstotka, v dveh oddelkih tretjega razreda pa ni zaključilo razreda 60,7 odstotka otrok. Iz ohranjenih podatkov žal ni razvidno, ali je obstajala razlika v uspehu med madžarskimi in slovenskimi

¹²⁵ PAM, fond OLO Lendava, Sklepi učiteljskih uradnih sektorskih konferenc, 7., 10., 11. 2. 1950, AŠ 43.

¹²⁶ Objave Ministrstva za prosveto LRS, 20. 11. 1950, Določitev oddelkov na nižjih gimnazijah.

oddelki.¹²⁷ Na vseh petih nižjih gimnazijah v lendavskem okraju je bilo ob koncu prvega polletja 1950/51 755 otrok. Nobene negativne ocene nista imela 402 dijaka oziroma 53,2 odstotka.¹²⁸

Tabela 10: Število učencev z negativno oceno na nižjih gimnazijah okraja Dolnja Lendava ob koncu prvega poleta 1950/51¹²⁹

Nižja gimnazija	Število učencev	Učenci brez negativne ocene	Učenci brez negativne ocene v odstotkih
BOGOJINA	84	48	57,1
ČRENŠOVCI	95	66	69,5
DOLNJA LENDA	373	168	45,0
ODRANCI	95	44	46,3
VELIKA POLANA	108	76	70,4
SKUPAJ	755	402	53,24

Po podatkih sodeč, so imeli največ težav s slabim uspehom na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi. Vzroke za tako slabe rezultate, še posebej v prvem letniku, so v Lendavi pripisali zlasti nezadostnemu znanju iz osnovne šole, stalnim spremembam predmetnikov, pogostim menjavam učiteljev in nepravčasnemu nameščanju novih učnih moči na šoli. K nezadovoljivemu uspehu so svoj dežel prispevali tudi popoldanski pouk v tretjih razredih, oddaljenost otrok od šole ter slaba razsvetljava v nekaterih razredih, nedvomno pa tudi neustrezno izobražen učiteljski kader.¹³⁰

Izobrazbena struktura učiteljstva ni nikjer ustrezala, saj so se sedemletke dejansko le preimenovala v nižje gimnazije. Na vseh petih sta poučevala le dva profesorja, od tega je bil eden še pripravnik. Ob tem so bili na nižjih gimnazijah še štirje predmetni učitelji – pripravniki. Vsi ostali, to je skoraj tri četrtine, so bili po izobrazbi bodisi učitelji s končanim učiteljskim bodisi učitelji – tečajniki.¹³¹ Na hudo zadrego z učiteljskim kadrom opozarja dejstvo, da so tik pred začetkom šolskega leta 1951/52 morali ukiniti že odobrena tretja razreda nižjih gimnazij v Veliki Polani in Odrancih. Odprli so samo tretji razred na

¹²⁷ PAM, fond OLO Lendava, Zapisniki učiteljskih konferenc v Bogojini, Veliki Polani, Črenšovcih in Odranci, november, december 1950, AŠ 53.

¹²⁸ PAM, fond OLO Lendava, Pregled uspeha ob prvem poletju 1950/51, AŠ 61.

¹²⁹ Prav tam.

¹³⁰ PAM, OLO Lendava, Zapisnik prve ocenjevalne konference na Nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi, 20. 11. 1950, AŠ 43.

¹³¹ PAM, fond OLO Lendava, Poročilo k predlogu za premestitve, 11. 4. 1951, AŠ 61.

nižji gimnaziji v Bogojini.¹³² Na največji nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi je bilo štirinajst zaposlenih. V Bogojini, Veliki Polani in Črenšovcih so bili po štirje zaposleni, v Odrancih pa le trije. Partijce je motilo tudi dejstvo, da nihče ni bil član komunistične partije. Izobrazbena struktura se tudi v naslednjem letu ni prav nič izboljšala. Tako je izmed vseh zaposlenih imel le en učitelj profesorsko izobrazbo, dva pa sta bila predmetna učitelja. Prvi je poučeval v Dolnji Lendavi. Vsi ostali niso dosegali primerne izobrazbe. V Odrancih in Polani so imeli celo po dve honorarni učni moči.¹³³

Novo ustanovljene nižje gimnazije so vzbujale med prebivalstvom in tudi med pedagoškim kadrom nasploh precej pomislekov. Do obveznega izobraževanja v tej obliki so bili kritični zlasti nekateri profesorji. Menili so, da gre pri tem za eksperimentiranje s srednjo šolo. Opozorili so na nevarnost, da bo splošna raven nižje gimnazije zelo upadla. Inšpekcije nižjih gimnazij, organizirane po vsej Sloveniji v začetku leta 1951, so v nasprotju s takšnim mnenjem ugotavljale, da so pomisleki na splošno neutemeljeni in da večina opravlja svojo nalogo primerno, ter da njihovi razredi kljub težkim pogojem ne zaostajajo za razredi v sestavu popolnih gimnazij. Pomanjkanje primernih prostorov, učil in strokovne izobrazbe bi po mnenju inšpektorjev lahko nadomestili »z veliko požrtvovalnostjo, s čutom odgovornosti in z ljubeznijo do otrok.«¹³⁴

Kot so nakazovala že polletna poročila, se uspeh na nižjih gimnazijah tudi ob zaključku leta ni bistveno popravil, in to kljub temu, da so med letom sprejeli več ukrepov za njegovo izboljšanje. Skladno z novimi smernicam prosvetne politike bi morali k boljšemu uspehu svojih otrok s povečanim zanimanjem za delo v šoli ter spremljanjem pouka prispevati svoj delež tudi starši. Na sestanku s starši na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi je bilo mogoče opaziti, da ti vzgajajo otroke še na star, »meščanski« način, in da za slabe ocene krivijo zgolj učitelja ter tako rušijo ugled šole in učiteljskega zbora. Po drugi strani se je oblast bala dvotirne vzgoje in možnega slabega vpliva domačega okolja na otroke. Zato je naročila šolskim kolektivom, da naj se v prizadevanju za izboljšanje dela v šoli čim tesneje povežejo s starši. Odnos med učiteljskim kolektivom in prebivalstvom je najmanj ustrezal v Odrancih, kjer so sicer imeli najlepšo šolsko stavbo in vse pogoje za delo, rezultate pa slabe. Tukaj so učitelji na primer trdili, da z ljudmi, ki so navajeni lahkega življenja, tihotapstva in prekupčevanja, sploh ni mogoče sodelovati. Na učiteljski konferenci so nato sklenili, da bodo osebno obiskovali starše in jih poskušali prepričati, da bi bolj

¹³² PAM, fond OLO Lendava, Ukinitev III. razreda in predlog za prešolanje učencev, 31. 8. 1951, AŠ 61.

¹³³ PAM, fond OLO Lendava Seznam učiteljstva, 1. 3. 1952, AŠ 34. Manjkajo podatki za enega učitelja v Dolnji Lendavi in za enega v Črenšovcih.

¹³⁴ Objave Ministrstva za prosveto LRS, 5. 2. 1951, št. 4, str. 6.

redno pošiljali otroke v šolo, še posebej v gimnazijo. Tudi na nižji gimnaziji v Veliki Polani učitelji niso posvečal dovolj pozornosti prebivalstvu, najbolj pa so zapostavljali starše gimnazijcev iz Hotize. Zato je bil obisk nižje gimnazije iz tega kraja le 75-odstoten. Po ugotovitvah oblasti je bilo samo na nižji gimnaziji v Bogojini pedagoško delo primerno, odnosi urejeni, obisk pouka pa odličen. Tukaj je prebivalstvo cenilo gimnazijo, v vasi pa je živelo tudi večje število izobražencev, predvsem duhovnikov in profesorjev, ki so se trudili za ugled šole in vzpodbujali otroke k rednemu obisku pouka.¹³⁵

Razrede na nižjih gimnazijah je ob koncu šolskega leta 1950/51 v povprečju izdelalo 64 odstotkov otrok. Najboljša je bila nižja gimnazija v Veliki Polani, kjer naj bi bilo uspešnih kar osemdeset odstotkov otrok. Inšpektor je podvomil v tak rezultat, saj je bil obisk šole med letom slab. Nihal je med sedemdesetimi in osemdesetimi odstotki. Zato je ocenil, da so ocenjevali premalo strogo. Najslabša je bila gimnazija v Odrancih z 62 odstotki negativnih dijakov. Tu naj bi imeli v nasprotju z Veliko Polano prestrog kriterij. Uspeh je bil povsod daleč najslabši v prvih razredih, kjer je v povprečju izdelalo le 31 odstotkov dijakov.¹³⁶ Za primerjavo naj navedem, da je v okraju Maribor okolica 63 odstotkov otrok končalo razred brez negativne ocene, prvega pa 52 odstotkov otrok.¹³⁷ Učni uspehi na osnovnih šolah, upoštevajoč tudi višje razrede, so bili precej boljši, razred je povprečno zaključilo 79 odstotkov učencev. Po uspehu je bila najboljša šola v Gaberju, najslabši pa šoli v Odrancih in Hotizi.¹³⁸

V začetku leta 1951 je Okrajni ljudski odbor v Lendavi izvolil svet za prosveto in kulturo, sestavljen iz devetih članov, od tega dveh madžarske narodnosti. Oblast je menila, da bo s sveti kot posvetovalnimi organi izvršilnih odborov, v katerih so neposredno sodelovali državljani, poglobila demokracijo na šolskem področju. Od devetih članov je bilo »organiziranih«, to je pripadnikov množičnih organizacij, kar šest članov. Predsednik je postal Franc Rogl, dotedanji poverjenik za prosveto. V njem so bili še upravnik dijaškega doma Jože Dvoržak, ravnatelj nižje gimnazije Rudolf Čeh, upraviteljica vrtca in okrožna sekretarka AFŽ Marta Benko, učiteljica šole v Dolgi vasi Gizela Horvat, zastopnica okrajnega komiteja LMS Agneza Josar, član okrajnega odbora OF Ivan Hanc, čevljar iz Dobrovnika Jurij Danc ter predsednik krajevnega ljudskega odbora Dolnja Bistrica Ivan Vogrinčič, po poklicu kmet.¹³⁹ Na sejah so razpravljali predvsem o personalnih zadevah. Kmalu se je izkazalo,

¹³⁵ PAM, fond OLO Lendava, PAM, fond OLO Lendava, Mesečno inšpektorsko poročilo, 10. 3. 1951, AŠ 61 in Mesečno poročilo inšpektorja za maj 1951, 10. 6. 1951, AŠ 61.

¹³⁶ PAM, fond OLO Lendava, Inšpektorsko poročilo za junij 1951, 8. 7. 1951, AŠ 61.

¹³⁷ Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*, str. 278.

¹³⁸ PAM, fond OLO Lendava, Inšpektorsko poročilo za junij 1951, 8. 7. 1951, AŠ 61.

¹³⁹ PAM, fond OLO Lendava, Sestav sveta, 27. 1. 1951, AŠ 61.

da sestava ni najbolj ustrezala, saj se člani, ki po stroki niso bili prosvetni delavci, niso prav veliko poglobljali v prosvetno problematiko. Tudi sveti za prosveto pri posameznih krajevnih ljudskih odborih oziroma šolah so ostali večinoma na papirju. Le nekaj je bilo dejavnih, kar se je odražalo v skrbi za šolska poslopja, okolico in šolski vrt.¹⁴⁰

Kakšna je bila struktura šolstva v lendavskem okraju na koncu obravnavanega obdobja? Število šol s samo madžarskimi učenci je postopoma rastlo, saj so slovenske učence s šol, na katerih so prevladovali otroci madžarske narodnosti, prešolali na slovenske šole. Na teh šolah tako ni bilo več učencev slovenske narodnosti in zato tudi ne slovenskih oddelkov. V poročilih jih oblasti imenujejo madžarske manjšinske šole. Konec šolskega leta 1950/51 so bile popolnoma madžarske šole v Dolini, Gornjem Lakošu, Kapci, Motvarjevcih, Genterovcih in Radmožancih. Če je bil v letu 1948 na vsaki od teh šol še vsaj kak otrok slovenske narodnosti, jih konec šolskega leta 1950/51, z izjemo šole v Radmožancih, ni bilo več. Število madžarskih manjšinskih oddelkov se je povečalo na šolah v Dolini in Kapci, zmanjšalo pa na šoli v Gornjem Lakošu. Enako je ostalo v Motvarjevcih, Radmožancih in Genterovcih. Na šolah v Dolini, Motvarjevcih, Radmožancih in Genterovcih se je povečal vpis otrok madžarske narodnosti, upadel pa je v Gornjem Lakošu in Kapci. Madžarska osemletka v Dolini je bila matična šola za šoli v Čentibi in Petišovcih kolonija. V Gornjem Lakošu in Kapci sta imeli šoli le manjšinske osnovne razrede, v višje razrede pa so hodili učenci v matično šolo v Gaberju.¹⁴¹

Vse ostale šole za madžarsko manjšino so bile slovenske z manjšinski madžarskimi oddelki. To so bile šole v Dobrovniku, Dolnji Lendavi, Dolgi vasi, Čentibi, Gaberju in Mostju. Na osemletni šoli v Dobrovniku se je število slovenskih oddelkov zmanjšalo s tri na dva, madžarskih pa povečalo z dva na tri. Sedaj so Madžari lahko obiskovali tudi madžarske oddelke v višjih razredih. Na osnovni šoli v Dolnji Lendavi sta razporeditev in število oddelkov ostala enaka kot v prejšnjih letih. Otroci madžarske narodnosti so obiskovali en oddenek, v katerem sta bila združena tretji in četrti razred, slovenski otroci pa v petih oddelkih razrede od prvega do četrtega. Osnovna šola v Dolnji Lendavi je bila matična šola za šolo v Dolgi vasi. V Dolgi vasi je bil še naprej en madžarski oddenek, število slovenskih oddelkov se je zmanjšalo na zgolj enega. Tega so obiskovali otroci od prvega do tretjega razreda, četrtega razreda ni bilo več. Madžari so imeli v enem oddelku prvi in drugi razred. Osnovna šola Čentiba je ohranila en slovenski oddenek s štirimi razredi. Število madžarskih

¹⁴⁰ PAM, fond OLO Lendava, Mesečno inšpektorsko poročilo, 10. 3. 1951, AŠ 61 in Mesečno poročilo inšpektorja za maj 1951, 10. 6. 1951, AŠ 61.

¹⁴¹ PAM, fond OLO Lendava, Podatki o madžarskih manjšinskih šolah, 22. 7. 1951, AŠ 62 in PAM, OLO Lendava, Seznam učiteljstva, 1. 3. 1952, AŠ 34.

oddelkov se je povečalo za enega in vključevali so vse štiri razrede in ne več zgolj dveh kot leta 1948. Otroci so po četrtem razredu iz Čentibe odhajali v nižjo gimnazijo v Dolnji Lendavi. Na osemletni šoli v Gaberju so imeli za sedem razredov dva oddelka. Število madžarskih oddelkov se je povečalo od enega na tri, v njih so bili razporejeni učenci vse sedmih razredov. Ti so pred tem vključevali le otroke od prvega do tretjega razreda. Osemletka v Gaberju je bila matična šola za šoli v Gornjem Lakošu in Kapci. Na osemletni šoli v Mostju so bili določeni trije oddelki, dva slovenska in en madžarski. Ker je bila na voljo le ena učilnica, sta delovala le dva slovenska oddelka. Na šoli je sicer bila zaposlena učiteljica z znanjem madžarščine. Na slovenskih šolah z manjšinskimi oddelki se je v primerjavi s prvimi leti po osvoboditvi opazno povečalo število oddelkov za otroke madžarske narodnosti. To se je zgodilo na šolah v Dobrovniku, Čentibi in Gaberju. Na zadnjih dveh se je znatno povečalo tudi število otrok madžarske narodnosti. Enako se je zgodilo tudi v Mostju, kjer pa so materialne razmere preprečevale odprtje manjšinskega oddelka. Število otrok madžarske narodnosti je upadlo na šolah v Dobrovniku, Dolgi vasi, najbolj pa v Dolnji Lendavi. Z odprtjem dodatnih oddelkov je bilo večjemu številu otrok madžarske narodnosti omogočeno, da so tudi višje razrede osnovne šole obiskovali v manjšinskih oddelkih. Število slovenskih otrok se je povečalo v Dobrovniku, Čentibi in najbolj v Dolnji Lendavi, zmanjšalo pa v Dolgi vasi, Gaberju in Mostju. Na nižji gimnaziji v Dolnji Lendavi je bilo 196 Slovencev in 177 Madžarov. V prvem razredu sta bila dva slovenska in dva madžarska oddelka, enako v drugem, v tretjem pa po en slovenski in en madžarski. Na drugih nižjih gimnazijah ni bilo madžarskih oddelkov.¹⁴² Na tistih manjšinskih šolah, kjer so poučevali učitelji, novinci madžarske narodnosti, se je pojavljal problem poučevanja slovenščine, saj je le-ti niso znali. Polovica teh učiteljev je službovala na eno- ali dwooddelčnih šolah v madžarskih vaseh, kjer niso niti imeli možnosti, da bi se naučili slovenskega jezika.¹⁴³

V začetku leta 1952 so delovale naslednje samo slovenske osnovne šole: Bogojina, Črenšovci, Trnje, Žižki, Pince kolonija, Kobilje, Odranci, Lipa, Petišovci, Srednja Bistrica, Dolnja Bistrica, Turnišče, Nedelica, Gomilica, Renkovci, Velika Polana, Mala Polana in Hotiza. V krajih, kjer so delovale tudi nižje gimnazije, je bil šolski upravitelj osnovne šole istočasno tudi ravnatelj nižje gimnazije in učenci četrtil razredov na teh šolah so obvezno nadaljevali šolanje na nižji gimnaziji. Višjih razredov osnovnih šol v teh krajih ni bilo. Osnovna šola v Črenšovcih je bila matična šola za šoli v Trnju in Žižkih. Tudi šole v Trnju so učenci po četrtem razredu obvezo prehajali na nižjo gimnazijo

¹⁴² PAM, fond OLO Lendava, Podatki o madžarskih manjšinskih šolah, 22. 7. 1951, AŠ 62 in PAM, fond OLO Lendava, Seznam učiteljstva, 1. 3. 1952, AŠ 34.

¹⁴³ PAM, fond OLO Lendava, Mesečno inšpektorko poročilo, 7. 4. 1951, AŠ 62.

Črenšovci. V Žižkih je imela šola le tretji in četrti razred v enem oddelku, zato so otroci nižjih razredov obiskovali šolo v Črenšovcih. V Pincah koloniji je bila osemletna enorazrednica. Osemletna šola v Kobilju je imela tri oddelke in je bila v celoti slovenska šola. Imela je podružnico v Motvarjevcih. Šola v Odrancih je imela podružnico v Lipi. Le-ta je imela le nižje, osnovne razrede. Osemletna šola v Srednji Bistrici ni imela lastnega poslopja, zato so bile učilnice v dveh združenih domovih. Učenci šestega in sedmega razreda osemletne šole v Dolnji Bistrici so hodili na matično šolo v Srednji Bistrici. Osemletna šola v Turnišču je imela podružnici v Nedelici in Gomilici. Osnovna šola v Renkovcih je imela le drugi in tretji razred, ostali so hodili v Turnišče. V Veliki Polani je bila samo osnovna šola, saj so otroci šolanje nadaljevali na nižji gimnaziji. Šola v Mali Polani je imela le prvi in drugi razred, nato so otroci šli v Veliko Polano. Osnovna šola v Hotizi je imela štiri razrede, nato so otroci obiskovali nižjo gimnazijo v Veliki Polani.¹⁴⁴

Po izselitvi vasi Petišovci spomladi 1949 se je šola preselila v Petišovce kolonijo, ki ni bila izseljena. Tukaj so prebivali pretežno prišleki s Primorske. Zanje so oblasti ustanovile zasilno enorazrednico v kmečki hiši z neprimernimi prostori, otroci madžarske narodnosti pa so hodili v šole v vaseh, kamor so bili preseljeni. Spomladi 1951 je bila preklicana odločba o izselitvi vasi in prebivalci so se lahko vrnili. Kljub temu šola ni mogla odpreti vrat, saj so jo zasedale vojaške enote.¹⁴⁵ 15. oktobra so tako začeli s poukom samo v šoli Petišovci kolonija, vendar zaradi premajhnega prostora le za učence prvega razreda madžarske narodnosti in za Slovence od prvega do tretjega razreda. Vsi ostali razredi so s poukom začeli šele 26. decembra 1951, ko je vojska zapustila šolsko poslopje v vasi. Osemletna šola v Petišovcih je bila po svoji strukturi dejansko slovenska in madžarska enorazrednica.¹⁴⁶

Obdobju večje sproščenosti v začetku petdesetih let 20. stoletja je leta 1952 ponovno sledila ideološka zaostritev. Pokazala se je tudi v odnosu do verouka. Z odredbo Sveta za prosveto in kulturo Vlade LRS 19. januarja 1952 je bil ta ukinjen v vseh šolskih poslopih in od 1. februarja naprej ga v šolah niso več poučevali. To seveda ni pomenilo, da se je poučevanje verouka, ki je potekalo odtlej v cerkvi, izognilo kontroli oblasti. Večina duhovnikov v lendavskem okraju je bila članov Cirilmetodijskega društva in samo ti bi ga lahko poučevali v cerkvah.¹⁴⁷ Kljub temu so partijci opozarjali na previdnost, saj so nekateri mislili, »da če je en far član Cirilmetodijske družbe, je s tem že naš.«

¹⁴⁴ PAM, fond OLO Lendava, Seznam učiteljstva, 1. 3. 1952, AŠ 34.

¹⁴⁵ PAM, fond OLO Lendava, Izpraznitev šolskega poslopja v Petišovcih, 23. 5. 1951, AŠ 61.

¹⁴⁶ Šolska kronika šole v Petišovcih, šol. leto 1951/52.

¹⁴⁷ PAM, fond OLO Lendava, Poročilo sveta za prosveto in kulturo na zasedanju OLO, 28. 2. 1952, AŠ 97.

Prav njeni člani so namreč večkrat uporabili različne nove metode, da bi čim bolj vplivali na ljudstvo.¹⁴⁸

Ob pregledu izobrazbe na osnovnih šolah lendavskega okraja marca 1952 najbolj izstopa podatek, da na nobeni madžarski manjšinski šoli, razen na šoli v Dolini, še ni bilo učitelja s popolno strokovno in pedagoško izobrazbo, to pomeni z opravljenim strokovnim izpitom. Kljub temu bi težko zaključili, da je prosvetna oblast namerno zapostavljala madžarske manjšinske šole, saj tudi na nekaterih manjših slovenskih šolah niso imeli učiteljev s popolno strokovno izobrazbo.

Tabela 11: Izobrazbena struktura učiteljev na osnovnih šolah in osemletkah okraja Dolnja Lendava¹⁴⁹

ŠOLA	Učitelj s strokovnim izpitom	Učitelj pripravnik (tisti, ki ima diplomo, četudi je tečajnik)	Učitelj pripravnik, ki ima predhodni izpit	Učitelj pripravnik, ki nima nobenih izpitov	Pogodbeni učitelj	Skupaj	Člani partije
BOGOJINA	2	2				4	1
ČRENŠOVCI	1	4				5	2
TRNJE	1	1				2	
ŽIŽKI	1				1	2	
DOBROVNIK (<i>šola z manjšinskimi oddelki</i>)		1	3	1		5	3
DOLINA (<i>manjšinska šola</i>)	1	1				2	
ČENTIBA (<i>šola z manjšinskimi oddelki</i>)	1		2			3	
PINCE – kolonija	1					1	
DOLNJA LENDAVALA (<i>šola z manjšinskimi oddelki</i>)	4	1	1			6	3
DOLGA VAS (<i>šola z manjšinskimi oddelki</i>)	1	1				2	
GABERJE (<i>šola z manjšinskimi oddelki</i>)	2	2				4	
GORNJI LAKOŠ (<i>manjšinska šola</i>)		1	1			2	
KAPCA (<i>manjšinska šola</i>)		1	1			2	1

¹⁴⁸ PAM, fond OK KPS Lendava, Zapisnik konference osnovnih partijskih organizacij, 9. 2. 1952, AŠ 3.

¹⁴⁹ PAM, fond OLO Lendava, Seznam učiteljstva, 1. 3. 1952, AŠ 34. Manjkajo podatki za enega učitelja v Dolnji Lendavi in za enega v Črenšovcih.

KOBILJE					3	3	2
MOTVARJEVCI (manjšinska šola)		1			1		
ODRANCI	1	2	1			4	2
LIPA	1		1			2	
PETIŠOVCI	2					2	1
RADMOŽANCI (manjšinska šola)		1	1			2	
GENTEROVCI (manjšinska šola)		1				1	
MOSTJE (šola z manjšinskimi oddelki)	2					2	2
SREDNJA BISTRICA	4	1	1			6	3
DOLNJA BISTRICA	2	1				3	
TURNIŠČE	4	1	1			6	3
NEDELICA	2					2	1
GOMILICA	2	1				3	
RENKOVCI		1				1	
VELIKA POLANA		3				3	1
MALA POLANA				1		1	
HOTIZA	1	1				2	

Slika 3: Dijaki in učitelji Nižje gimnazije v Dolnji Lendavi v šolskem letu 1952/53¹⁵⁰

¹⁵⁰ Kronika Nižje gimnazije Dolnja Lendava.

NAMESTO SKLEPA

Zaradi številnih težav, s katerimi so se soočale nove nižje gimnazije na podeželju, se je pri oblasteh kaj kmalu pokazal dvom v ustreznost tako oblikovane osemletne šolske obveznosti in začela so se prva razmišljanja o potrebi celovite reforme obveznega izobraževanja. Predvsem bi bilo treba odgovoriti na vprašanje, ali nižja gimnazija služi kot priprava na višjo gimnazijo ali pa naj da praktično in življenjsko znanje.¹⁵¹ Po drugi strani so podeželske nižje gimnazije vsem težavam in nedorečenostim navkljub pomenile določen napredek. Utirale so namreč pot v bolj intenzivno šolsko delo, širile pomen izobrazbe med kmečkim prebivalstvom in izboljšale obisk pouka. To je še posebej veljalo za nerazviti, pretežno agrarni lendavski okraj. Tamkajšnji šolski nadzornik je na konferenci okrajnih prosvetnih inštruktorjev in načelnikov v nasprotju z drugimi poudaril, da so glede na razmere v Prekmurju nižje gimnazije tukaj dosegle odlične uspehe, da delo napreduje in da jih ljudje cenijo.¹⁵² Če se je položaj madžarske manjšine z ustanavljanjem novih, predvsem višjih, manjšinskih oddelkov na osnovnih šolah počasi le popravljal, so bili po drugi strani otroci madžarske narodnosti v primerjavi s slovenskimi otroci nedvomno še močno prikrajšani glede možnosti obiskovanja nižjih gimnazij. Vpisali so se lahko le na nižjo gimnazijo v Dolnji Lendavi, saj kljub željam oblasti, da bi jih bilo treba ustanoviti tudi v nekaterih krajih z madžarskim prebivalstvom, zaradi nezadostnih materialnih in kadrovskih pogojev to še ni bilo mogoče.

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da zavedanje oblasti ponuditi otrokom madžarske manjšine kakovostno izobraževanje v maternem jeziku je rastlo iz leta v leto, in da so ideološko zakoreninjeni predsodki proti madžarski manjšini počasi izginjali. Koncept ločenega izobraževanja za otroke slovenske in madžarske narodnosti v slovenskih in madžarskih oddelkih se je sprva zdel ustrezna zaščita za obstoj madžarske manjšine, njenega jezika in kulture. Zaradi številnih omejitev takega modela dvojezičnega šolstva – nekaj smo jih prikazali tudi v prispevku – so se sčasoma pokazale njegove slabosti, predvsem v težji integraciji madžarskih otrok v družbo, nezmožnosti prehajanja na višje ravni izobraževanja oziroma napredovanja po družbeni lestvici. Vse to je postopoma privedlo do ustanovitve prave dvojezične osnovne šole v Prekmurju leta 1959.

¹⁵¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Svet za kulturo in prosveto, Zapisnik konference okrajnih inštruktorjev in načelnikov na področju LRS od dne 19. 9. do 1. 10. 1952, AŠ 49, str. 43–49.

¹⁵² ARS, fond Svet za kulturo in prosveto, Zapisnik konference okrajnih inštruktorjev in načelnikov na področju LRS od dne 19. 9. do 1. 10. 1952, AŠ 49, str. 42.

VORI IN LITERATURA

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor

SI_PAM/0435 Okrajni ljudski odbor Lendava

SI_PAM/0442 Okrožni ljudski odbor Maribor

SI_PAM/1252 Okrajni komite Komunistične partije Slovenije Dolnja Lendava

SI_PAM/1799 Zbirka gradiva Mednarodnega arhivskega raziskovalnega tabora

Dvojezična osnovna šola I v Lendavi (šolske kronike šol: Gaberje, Dolnja Lendava, Petišovci, Dolina)

Arhiv Republike Slovenije

SI AS 249 Svet za kulturo in prosveto Ljudske republike Slovenije

Tiskani viri

Vestnik Ministrstva za prosveto LRS 1947, 1948

Objave Ministrstva za prosveto LRS 1950

Ur. l. SNOS in Narodne vlade Slovenije 1945

Ur. l. LRS, 1947

Ur. l. FLRJ 1946, 1947

Literatura

Aleš Gabrič, Šolstvo na Slovenskem v letih 1945–1951. V: *Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete*, št. 24, 1991.

Albina Nečak Lük, Iz preteklosti za prihodnost: Pol stoletja dvojezičnega šolstva v Prekmurju. V: *Drug z drugim 1959–2009 (Ob 50-letnici dvojezičnega šolstva na narodnostno mešanem območju v Prekmurju)*. Uredili Irena Kumer, Jožefa Herman, Tatjana Sabo. Lendava 2010.

Drago Mehora, Naše sedemletke v tretjem letu svojega dela. *Popotnik*, št. 3–4, 1949.

Janko Leskošek, Končni uspehi na gimnazijah, sedemletkah in učiteljiščih v šolskem letu 1948/49 v LR Sloveniji. *Popotnik*, št. 8–9–10, 1949.

Jože Širec, Nižje gimnazije še z ene strani. *Sodobna pedagogika*, št. 1–2, 1952.

Jure Maček, *Partijska prosvetna politika 1945–1955 na primeru šolstva v Mariboru in okolici*. Magistrsko delo. Maribor 2011.

Miroslav Kokolj – Bela Horvat, *Prekmursko šolstvo (Od začetka reformacije do zloma nacizma)*. Pomurska založba Murska Sobota, Murska Sobota 1977.

Prekmursko šolstvo skozi stoletja. Katalog. Uredila Slavica Pavlič. Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1977.

Prosvetni delavec, In še ena misel k petemu razredu, 5. 3. 1953, št. 1.

THE EDUCATIONAL SYSTEM IN LENDAVA DISTRICT BETWEEN 1945 AND 1952 AND THE BEGINNINGS OF EDUCATION FOR THE HUNGARIAN MINORITY

Summary

In this treatise, the author presents the development of the compulsory education in Lendava district in the period between the end of World War II and the 1950s. Three major turning points determined the period discussed in the paper. The first year after the liberation was characterised by improvisation, temporary solutions, and disunity of the educational policy; the new government tried to settle the consequences of occupation and to assure at least the basic material and personnel conditions for the coming school year. There were of course no real classes in the exact word meaning. Organising the education was even more difficult in thirteen school districts with nationally mixed population. The authorities tried to “re-educate” the educational workers according to their political and ideological aims. The school year 1946/47 brought changes in the educational system organisation and the authorities began to re-establish the educational system more deliberately introducing the unified “sedemletka” (seven-years primary school), which was introduced in the next school year. The minority schools usually did not even have enough classes to meet the demands of the Hungarian minority and sometimes the classes were taught by teacher who did not even speak Hungarian. In the early 1950s the communist party structures gradually realised that there was no real progress in the educational system and they will have to include professionals. In 1953 the eight-years primary school was reintroduced and this marked the end of the educational system recession. The first post-war years in the nationally mixed region and the efforts to restore the educational system were determined by the governmental attempts to find a suitable educational model for the Hungarian minority. This model was first designed as separated Slovene and Hungarian classes. The local authorities were more or less left alone and to their own inventiveness. In the discussed period the pedagogical staff has not been dealing with the pedagogical issues regarding the Hungarian minority at all. The awareness to provide quality education for the children of the Hungarian minority in their mother tongue gradually developed through the years and the ideologically rooted prejudices against the Hungarian minority slowly vanished.

DAS SCHULWESEN IN LENDAVA/UNTERLINDAU BEZIRK ZWISCHEN 1945 UND 1952 UND DIE ANFÄNGE DER AUSBILDUNG FÜR DIE UNGARISCHE MINDERHEIT

Zusammenfassung

Der Autor stellt in seinem Artikel die Entwicklung der Pflichtschule in dem Lendava/Unterlindau Bezirk vom Ende des Zweiten Weltkriegs bis Anfang der 1950er Jahre. Der behandelte Zeitraum wird von drei Meilensteinen gekennzeichnet. Für das erste Schuljahr nach der Befreiung sind Improvisation, vorübergehende Lösungen und Uneinigheiten der Schulpolitik charakteristisch. Die neuen Behörden versuchten, die Schäden der Okkupation abzuschaffen und wenigstens die grundlegende materiellen und Personalbedingungen für das kommende Schuljahr zu versichern. Von dem Unterreicht im wahrsten Sinne des Wortes kann es keine Rede sein. Die Schulorganisation war in den 13 Bezirken mit national gemischter Bevölkerung noch schwieriger. Die Behörden versuchten auch das Schulpersonal mit ihren politischen und ideologischen Zielen umzuschulen.

Mit dem Schuljahr 1946/47 kam es zu Veränderungen in der Schulorganisation und die Behörden fingen mit durchdachtem Wiederaufbau des Schulsystems an, das im nächsten Schuljahr mit einheitlicher siebenjährigen Schule eine neue Form annahm.

In der Minderheitsschulen war die Zahl der ungarischen Klassen immer noch zu gering und stellenweise unterrichteten auch Lehrer, die kein Ungarisch beherrschten. Anfang der 1950er wurde es der Partei langsam klar, dass es im Schulwesen keine richtige Entwicklung gibt und dass sie dem Rat der Fachleute befolgen werden müssen. Im Jahr 1953 wurde die achtjährige Schulpflicht wieder eingeführt und das bedeutete das Ende des schulischen Rückschritts. In den ersten Jahren nach dem Krieg bemühte man sich auf diesem Gebiet mit national gemischter Bevölkerung das Schulwesen wieder aufzubauen und ein geeignetes Schulungsmodell für die ungarische Minderheit zu entwickeln; deswegen wurden zuerst getrennte slowenische und ungarische Klassen eingeführt. Die lokalen Behörden waren mehr oder weniger sich selbst und ihrer Eigeninitiative überlassen. Mit der pädagogischen Problematik für die ungarische Minderheit setzte sich man damals gar nicht auseinander. Das Bewusstsein, den Kindern der ungarischen Minderheit eine qualitätsvolle Ausbildung in ihrer Muttersprache anzubieten, wurde vom Jahr zu Jahr größer und die ideologisch verankerten Vorurteile gegen die ungarische Minderheit lösten sich langsam auf.

O razgledu z razglednega stolpa na Mariborskem Pohorju

Igor Žiberna*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 911(497.4Pohorje)

Igor Žiberna: O razgledu z razglednega stolpa na Mariborskem Pohorju. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 88=53(2017), 1, str. 116–124

Avtor v prispevku obravnava vidnost z razglednika na Mariborskem Pohorju. V okviru tega z metodo fotografiranja, uporabe kartografskega materiala in s pomočjo geografskih informacijskih sistemov ovrže vidnost Uršlje gore in Kamniških in Savinjskih Alp s tega razglednika. V nadaljevanju obravnava možnost vidnosti Balatonskega jezera. Skrajni zahodni del jezera je mogoče videti ob dobri prosojnosti atmosfere in specifičnih meteoroloških razmerah (temperaturni obrat).

Ključne besede: daljava obzorja, vidnost, refrakcija, GIS, razgledni stolp na Mariborskem Pohorju

1.01 Original Scientific Article
UDC 911(497.4Pohorje)

Igor Žiberna: On the Lookout Tower on Mariborsko Pohorje. Review for History and Ethnography, Maribor 88=53(2017), 1, pp. 116–124

In this treatise, the author discusses the visibility from the lookout tower on Mariborsko Pohorje. Using the photography method, the cartographic materials and with the help of geographic information system the author refutes the theory of Uršlja gora and the Kamnik-Savinja Alps being visible from this lookout tower. The author further on discusses the visibility of the Balaton Lake from the tower. The extreme west part of the lake can be seen under specific meteorological conditions (temperature inversion) and with good atmosphere transparency.

Key words: distant horizons, visibility, refraction, GIS, lookout tower on Mariborsko Pohorje

* Izr. prof. dr. Igor Žiberna, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

Mag. Borivoj Breže v svojem sicer zanimivem članku o razglednem stolpu na Mariborskem Pohorju¹ govori tudi o razgledu s tega razglednega stolpa (v nadaljevanju stolpa)². Pri tem povzema nekatere navedbe drugih avtorjev:

- Izjava 1: »Ob izredno dobri vidljivosti je možno videti še Golico, Hochschwab, Svinško planino, Uršljo goro, Obir ...«³
- Izjava 2: nadaljevanje prejšnjega stavka »... Peco, Savinjske planine, Uršljo goro, Obir ...«⁴
- Izjava 3: »Pozimi seže pogled po panonski nižini celo do Blatnega jezera.«⁵

Kot geograf, pohodnik, predvsem pa kot pogost uporabnik razglednika na Mariborskem Pohorju bi želel o vidnosti s stolpa podati svoje mnenje.

Izjava 1:

Za vidnost Golice pravzaprav ni potrebna »izjemno dobra vidljivost«. Vidnost Golice s stolpa je možna že ob za te nadmorske višine povprečni vidnosti, seveda ob odsotnosti nizke oblačnosti.

Slika 1: Pogled s stolpa proti Golici in Svinški planini
(avtor fotografije: Igor Žiberna, 29. 12. 2007).

¹ Borivoj Breže, Razgledni stolp na Mariborskem Pohorju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 87, Nova vrsta 52, št. 3, Maribor 2016, str. 122–149.

² Prav tam, str. 128–129.

³ Friderik Degen, Mariborski razglednik, *Planine ob meji 1956*, Mariborska koča 1946–1956. Planinsko društvo Maribor. Maribor, 1956.

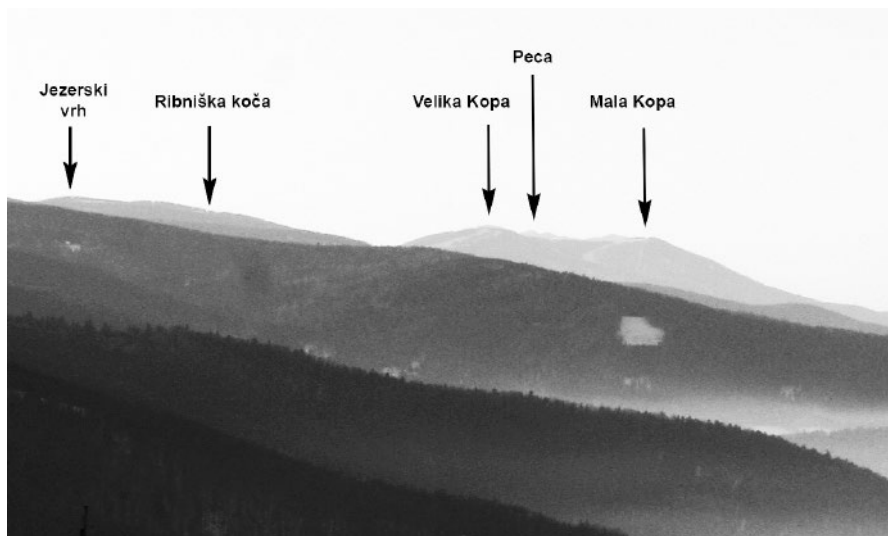
⁴ Ivan Šumljak, Pohorska pota, *Planine ob meji 1955*. Planinsko društvo Maribor.

⁵ Mirko Šoštarič, Izletniški okoliš Maribora, *Planine ob meji 1964*. Društveni letopis 1964. Planinsko društvo Maribor-matica.

Golico je možno videti tudi iz kabine gondole, ko se ta dvigne dovolj visoko nad spodnjo postajo vzpenjače, sicer pa tudi z raznih posek ali vsaj območij z redkejšim gozdom na potezi Bellevue – cesta Areh–Šumik. Prav tako so s stolpa vidni grebeni Svinške planine (Slika 1, Slika 4).

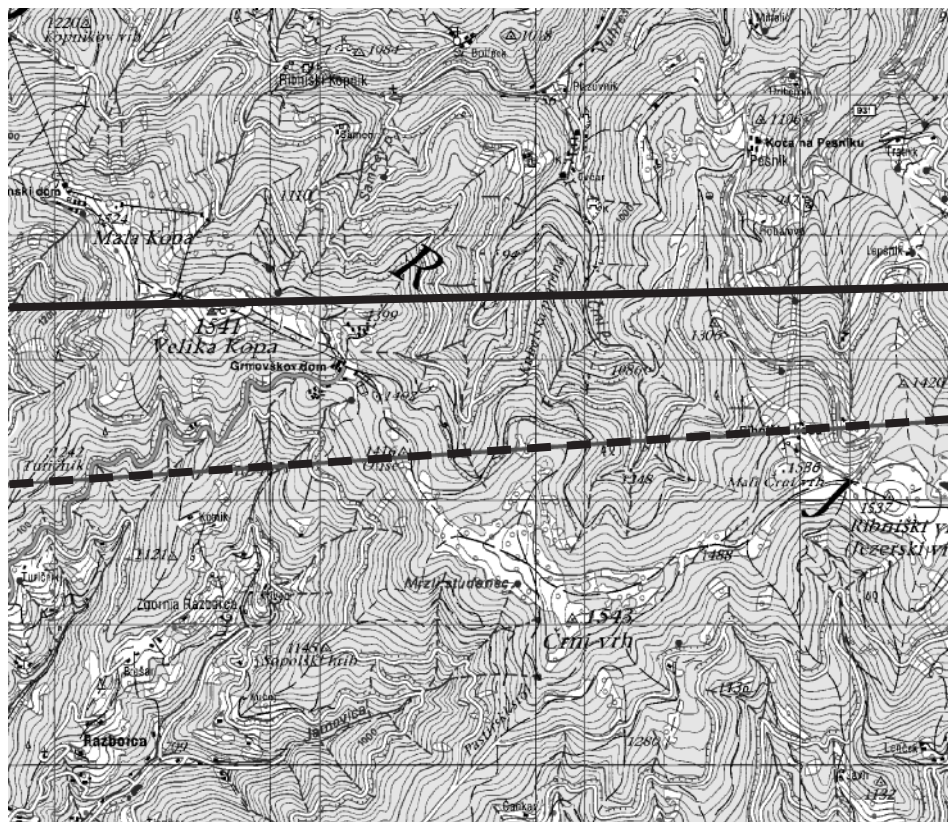
Izjava 2:

Izjavi o vidnosti Uršlje gore in Savinjskih planin (domnevam, da je Šumljak imel v mislih jedro Kamniških in Savinjskih Alp) lahko ugovarjamo z več argumenti. Najpreprostejši je seveda izkustven, na osnovi fotografij. Na Sliki 2 je mogoče razbrati, da je vrh Pece s stolpa viden v smeri plitvega sedla med Veliko in Malo Kopo na zahodnem Pohorju. Vidnost Pece in Uršlje gore smo testirali še na drug način: s pomočjo državne topografske karte v merilu 1:50000 (DTK50, GURS, 2005). Liniji, ki povezujeta stolp z vrhom Pece in Uršlje gore, sta na Sliki 3 na sektorju med Jezerskim vrhom in Malo Kopo označeni z rdečo oziroma črno barvo. Primerjava vidnosti Pece s stolpa na Sliki 2 in 3 kaže na popolno ujemanje: vrh Pece je viden nekoliko severneje (na Sliki 2 desno) od vrha Velike Kope. Vrh Uršlje gore bi se na osnovi Slike 3 moral na obzorju videti nekoliko severneje (na Sliki 2 desno) od Ribniške kočice. Prav na tem delu obzorja je sleme, ki se vleče od Pesnika preko Ribniške kočice do Malega Črnega vrha, nekoliko previsoko, da bi bilo mogoče videti vrh Uršlje gore. Res je sicer, da je Uršlja gora bližja od Pece, vendar je tudi nižja.

Slika 2: Vidnost Pece in delov zahodnega Pohorja s stolpa
(avtor fotografije: Igor Žiberna, 29. 12. 2007).

Na DTK50, sektor 14, lahko razberemo, da je vrh Pece (Kordeževa glava) visok 2125 m, vrh Uršlje gore pa 1699 m, kar pomeni 426 m višinske razlike. Ob višjem obzorju – gledano s stolpa v smeri Uršlje gore – tako ni možnosti, da bi to čudovito koroško goro ugledali s stolpa. Prav tako zaradi višjega obzorja v smeri osrčja Kamniško-Savinjskih Alp (Grintavec se – gledano s stolpa – nahaja v smeri Planinke, zahodno od Rogle) le-teh s stolpa ni mogoče ugledati.

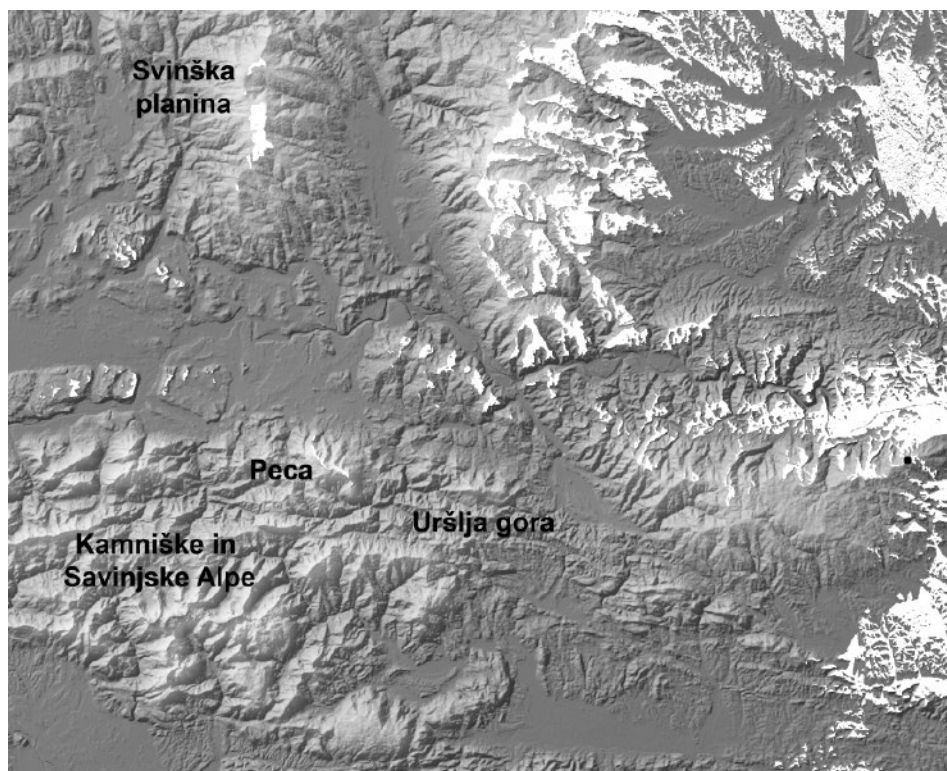

Slika 3: Smeri pogleda s stolpa proti Peci (polna linija) in Uršlji gori (črtkana linija). Peca se, gledano s stolpa, nahaja nekoliko severneje od Velike kope, kar se odlično ujema z videnim na Sliki 2, medtem ko bi Uršlja gora morala biti vidna nekoliko severneje od Ribiške koče, kjer pa je obzorje zaradi slemenena med Pesnikom in Malim Črnim vrhom že previsoko. (Vir: Državna topografska karta 1:50000; Lastni izračuni, februar 2017)

Vidnost Pece in Uršlje gore smo testirali tudi z uporabo geografskih informacijskih sistemov (GIS) in uporabo digitalnega modela višin za območje Slovenije, z resolucijo piksla $25\text{ m} \times 25\text{ m}$ ⁶. Skoraj vsak brezplačen GIS program

⁶ Arhiv Geodetske uprave RS, 2005.

ima funkcijo za ugotavljanje vidnosti z dane točke (viewshed). Za naše potrebe smo uporabili program Idrisi Andes, v katerem smo lahko upoštevali tudi natančno višino stolpa (19,5 m). Karta vidnih območij s stolpa je prikazana na Sliki 4. Na sliki je prikazan senčen relief digitalnega modela višin za območje zahodno od stolpa in zajema tudi območje Pece in Uršlje gore. Vidna območja so označena z rdečo barvo. S karto na Sliki 4 lahko ponovno dokažemo, da Uršlja gora in Kamniške in Savinjske Alpe s stolpa niso vidni, vrh Pece pa je.

Slika 4: Vidnost s stolpa proti zahodu. Z belimi polji so prikazana območja, ki jih s stolpa lahko vidimo. Pri tem niso upoštewane motnje v obliki krošenj dreves okoli stolpa, ki lahko vidnost zmanjšajo. (Vir: Digitalni model višin 25, GURS 2005; Lastni izračuni, februar 2017.)

Izjava 3:

Avtor tega zapisa z empiričnimi izkušnjami izjave Mirka Šoštarčiča o vidnosti Balatonskega jezera ne more potrditi ali zavreči, vendar sem se pri testiranju pravilnosti naslonil na matematiko, geodezijo in meteorologijo. S preprostim izračunom je mogoče za vsako nad okolico dvignjeno točko izračunati njeno

daljavo razgleda (to je, do kam seže naš pogled ali kako oddaljeno je obzorje, ki predstavlja navidezno linijo, na kateri se navidezno stikata zemeljsko površje in nebo).

Daljavo razgleda izračunamo po naslednji formuli:⁷

$$D = \sqrt{h(2r + h)}$$

pri čemer pomenijo:

D – daljava razgleda,

h – višina točke, s katere merimo daljavo razgleda (v članku Breže naveda, da je kota razgledne ploščadi 1166,8 m),

r – polmer Zemlje (po referenčnem elipsoidu znaša polmer Zemlje 6370 km).⁸

Ob upoštevanju zgornje metode lahko izračunamo, da je daljava razgleda s stolpa 121,9 km. Zaradi dejstva, da svetloba potuje skozi različno goste plasti v spodnjem sloju troposfere, se svetlobni žarki na poti skozi te plasti ukrivljajo. Pojav imenujemo terestrična refrakcija. Zaradi tega pojava vidimo stvari na obzorju višje, kot so v resnici, oziroma se daljava razgleda poveča. Povečanje daljave razgleda je odvisno od koeficienta terestrične refrakcije in jo izračunamo po naslednji formuli:

$$D^* = D + (D * k)^9$$

pri čemer pomenijo:

D* – povečana daljava razgleda, ob upoštevanju terestrične refrakcije,

D – daljava razgleda brez upoštevanja terestrične refrakcije,

k – koeficient terestrične refrakcije.

Kako izrazita je terestrična refrakcija, je odvisno od temperaturnih gradientov v spodnjih plasteh troposfere: če temperatura z višino pada zelo izrazito (v labilni atmosferi), je koeficient refrakcije majhen in dejanska daljava razgleda ni veliko večja od zgoraj izračunane¹⁰. Po standardni atmosferi temperatura na našem planetu v povprečju pade za 0,56 °C na vsakih 100 m¹¹.

⁷ Franc Lovrenčak, Matematična geografija, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1992, str. 145–146.

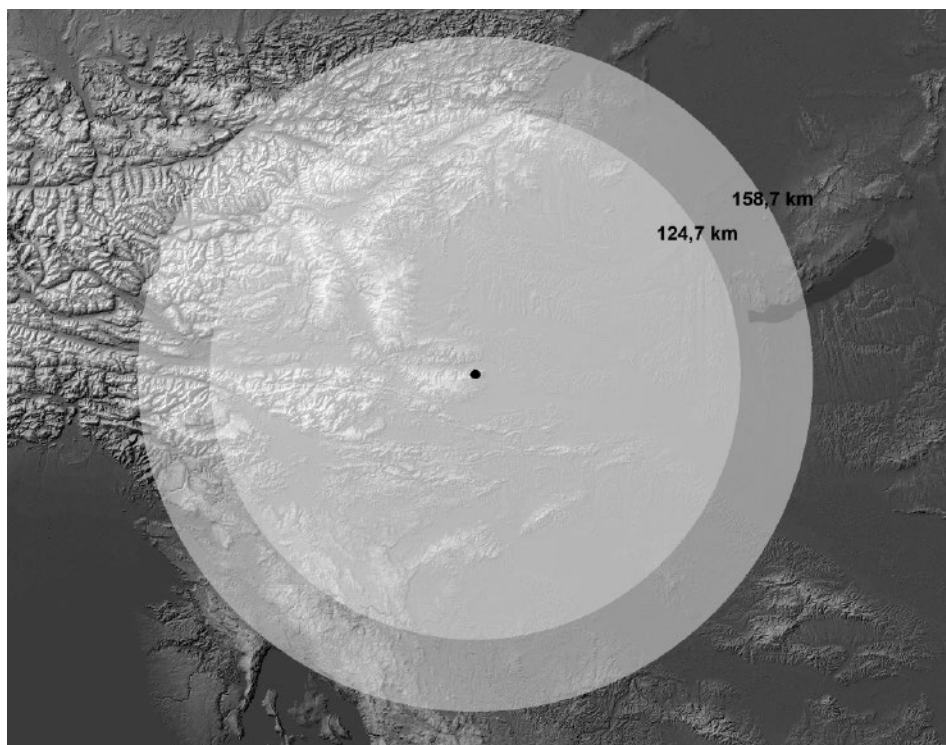
⁸ Franc Lovrenčak, str. 43.

⁹ Franc Lovrenčak, str. 145–146.

¹⁰ Ronald C. Stone, An Accurate Method for Computing Atmospheric Refraction, Publication of the Astronomical Society of the Pacific, *IOP Science*, št. 108, november 1996, str. 1051–1058.

¹¹ Denis Hartmann, *Global Physical Climatology*, Second Edition, Elsevier Science Amsterdam, 2016, str. 4.

V takih primerih je koeficient refrakcije $0,187^{12}$, dejanska daljava razgleda s stolpa pa se poveča na 124,7 km. V primeru nastopa temperaturnega obrata pa temperatura z višino celo narašča, kar je pogost pojav pozimi. V takih pogojih se koeficient terestrične refrakcije zviša. Vzemimo hipotetičen primer, ki je bil prav v zimi 2016/2017 pogost: na Ciglenicah (1166,8 m) je temperatura zraka $5,0\text{ }^{\circ}\text{C}$, na višini Balatonskega jezera (105 m) pa znaša temperatura zraka $-10,0\text{ }^{\circ}\text{C}$. Temperaturni gradient ob takih razmerah znaša torej $+1,41\text{ }^{\circ}\text{C}/100\text{ m}$. Koeficient terestrične refrakcije je ob takih razmerah kar $0,302^{13}$, kar daljavo razgleda s stolpa poveča na krepkih 158,7 km.

Slika 5: Teoretična daljava razgleda s stolpa pri povprečnem temperaturnem gradientu ($-0,56\text{ }^{\circ}\text{C}/100\text{m}$) znaša 124,7 km (notranji krog), pri izraziti temperaturni inverziji (s temperaturnim gradientom $+1,41\text{ }^{\circ}\text{C}/100\text{ m}$) pa 158,7 km (zunanji krog). Karta seveda ne upošteva morebitnih reliefnih ovir, zaradi česar je vidno polje s stolpa bistveno manjše. Teoretična vidnost predpostavlja, da je prosojnost nižje plasti troposfere izjemna. V pogojih temperature inverzije in izjemne prosojnosti bi s stolpa lahko – glede na dejstvo, da v tej smeri nimamo reliefnih ovir – videli najzahodnejših 28 km Balatonskega jezera.

¹² <http://wise-obs.tau.ac.il/~eran/Wise/Util/Refraction.html>.

¹³ Prav tam.

Sedaj pa k naši izjavi: odličen poznavalec Pohorja Mirko Šoštarč je zapisal, da »pozimi seže pogled po Panonski nižini celo do Blatnega jezera«. Razdalja med zahodno obalo Blatnega Jezera in stolpom znaša natanko 131 km, kar za 8 km presega daljavo razgleda s stolpa brez upoštevanja terestrične refrakcije. Ob stanju, ki je podobno povprečnemu stanju naše atmosfere, je daljava razgleda 124,7 km, zaradi česar nam do obale še vedno manjka dobrih 6 km. Če pa upoštevamo razmere ob temperaturnem obratu, ki je pogostejši pozimi, pa se nam daljava razgleda poveča na slabih 159 km, kar pomeni, da bi ob inverziji (in seveda odlični prosojnosti spodnje plasti troposfere) daljava razgleda s stolpa dovoljevala, da bi videli okoli 28 km skrajnega zahodnega dela sicer 77 km dolgega Balatonskega jezera. Mirko Šoštarč je v svoji izjavi pravzaprav zelo jedrnato in natančno povzel, kdaj je s stolpa možno videti Balatonsko jezero.

Razgledni stolpi imajo poleg turistične in telekomunikacijske tudi pomembno izobraževalno funkcijo. Raziskovanje pokrajine z razglednega stolpa, bodisi s prostimi očmi ali daljnogledom ponuja učenje o geomorfnih (reliefne oblike in procesi, tektonski pojavi ipd.) in družbeno geografskih značilnostih pokrajine (raba tal, razmestitev naselij in komunikacij ipd.). Poznavanje pokrajine je pogoj, da do nje razvijamo pozitiven in odgovoren odnos. Osebo sem »kriv«, da so razgled s stolpa na Mariborskem Pohorju podoživeli kolegi geografi z univerz z različnih delov sveta. Zelo žalostno je, da razgledni stolp na Mariborskem Pohorju ni doživel obnove vse od leta 1990, kar pomeni najdaljše obdobje brez prenove od postavitve leta 1909 naprej. Institucijam in društvom, ki se ukvarjajo s turizmom na Mariborskem Pohorju, to ne more biti v ponos.

ON THE VIEW FROM THE LOOKOUT TOWER ON MARIBORSKO POHORJE

Summary

In the past records on the visibility from the lookout tower on Mariborsko Pohorje some authors stated that even Uršlja gora and the Kamnik-Savinja Alps can be seen from the top of the tower. The analysis of the panorama recordings and mostly the analysis using geographic information systems as well as the digital heights model with 25 m x 25 m pixel resolution showed that the above-mentioned regions cannot be seen, for the ridges in the area between Ribnška koča, Jezerski vrh and the Planinka hut are simply too high. The answer on the visibility of the Balaton Lake is more complicated, for its distance exceeds the view distance from the upper platform under usual meteorological conditions. The light travels through differently thick layers of troposphere and therefore the light beams are bent on their way through these layers. This phenomenon is called terrestrial refraction. This phenomenon makes object in the horizon appear higher than they actually are, or it makes the view distance look like it is extended. The view distance extension depends on the terrestrial refraction coefficient. The coefficient depends on changes in temperature

according to the altitude (temperature gradient), where the temperature inversions (higher temperature at higher altitude) enables a wider view than the usual temperature gradient (lower temperatures at higher altitude). At an intensive temperature inversion and under good atmosphere transparency conditions (dry air, few dust parts in the lower atmosphere layers without the usual pollution) the extreme west part of the Balaton Lake can be seen from the lookout tower on Mariborsko Pohorje.

The lookout tower on Mariborsko Pohorje is not only a valuable object of technical heritage and it is not only important in the telecommunication way, but it also has an extreme educational function, for it is the only object of its kind in the wider Maribor surroundings at such altitude. Unfortunately, there has been a longer period of time since the independence of Slovenia, within which the lookout tower on Mariborsko Pohorje has not been renovated at all.

ÜBER DIE AUSSICHT VON DEM AUSSICHTSTURM AUF MARIBORER POHORJE/BACHERN

Zusammenfassung

In älteren Schriften über die Aussicht von dem Aussichtsturm auf Mariborer Pohorje/Bachern schrieben einige Autoren, dass man von dem Turm auch Uršlja gora und die Steiner Alpen sehen kann. Eine Analyse der Panoramaaufnahmen und vor allem die Analyse, die mit der Hilfe von geographischen Informationssystem und digitalen Model der Höhen mit Zellresolution (Pixel) 25 M x 25 M gemacht wurde, zeigte, dass die oben genannten Gebiete von dem Aussichtsturm nicht gesehen werden können, denn die Bergrücken zwischen Ribniška koča, Jezerski vrh und Planinka sind einfach zu hoch. Etwas komplizierter ist die Antwort bezüglich der Sichtbarkeit des Plattensees, dessen Entfernung die Sichtweite von der obersten Plattform des Aussichtsturms unter normalen meteorologischen Gegebenheiten überschreitet. Wegen der Tatsache, dass das Licht durch unterschiedlich dichte Schichten in unterer Troposphäre durchdringt, werden die Lichtstrahlen auf ihrem Weg durch diese Schichten gekrümmt. Dieses Ereignis nennt man terrestrische Refraktion. Wegen der terrestrischer Refraktion erscheinen die Sachen am Horizont viel höher als sie in Wirklichkeit sind bzw. die Aussichtsweite vergrößert sich. Vergrößerte Aussichtsweite hängt von dem Koeffizient der terrestrischen Refraktion ab. Der Koeffizient ist von der Temperaturveränderung, die sich mit der Höhe über den Meeresspiegel (Temperaturgradient) ändert, abhängig, wobei man bei der Temperaturumkehr (höhere Temperaturen mit Höhe) viel weiter sieht wie bei normalem Temperaturgradient (Temperatursenkung mit Höhe). Bei intensiver Temperaturumkehr und bei guter Transparenz der Atmosphäre (trockene Luft, wenig Staubpartikel in unterer Schicht der Troposphäre ohne die gewöhnliche Verschmutzung) könnte man von dem Aussichtsturm auf Mariborer Pohorje/Bachern den westlichsten Teil des Plattensees sehen.

Der Aussichtsturm auf Mariborer Pohorje/Bachern ist nicht nur ein wertvolles Objekt des technischen Erbes und er spielt heutzutage nicht nur eine fernmeldetechnische Rolle, sondern er hat auch eine bedeutende Ausbildungsrolle, denn er ist das einzige Objekt in dieser Höhenlage in Maribor/Marburg und breiterer Umgebung. Leider sind wir gerade in unabhängigem Slowenien Zeugen einer längeren Periode, in der der Aussichtsturm auf Mariborer Pohorje/Bachern nicht erneuert wurde.

Popravek

Pri enem od pregledov po izidu prispevka z naslovom *Razgledni stolp na Mariborskem Pohorju*, ki je izšel v Časopisu za zgodovino in narodopisje ČZN 2016, št. 3, str. 122–149, in je po mnenju nekaterih najverjetneje najcelovitejše delo o tem stolpu v Sloveniji doslej, se je po tem, ko je prispevek že izšel, našla napaka pod naslovom *Pričevanja, izjave*, str. 147. Pri vpisovanju priimka **Bedrač** gre za dolgoletnega tehničnega direktorja in direktorja Pohorske vzpenjače, skoraj dve desetletji vodjo tekmovanja za Zlato lisico in nekdanjega vodjo Smučarskega kluba Branik, je pomotoma izostala črka *d*. Avtor se je gospodu Bedraču po telefonu z iskrenim obžalovanjem in v veliki zadregi opravičil.

Maribor, 6. 6. 2017

mag. Borivoj Breže

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

ŠOA – SPOMINJAJMO SE:
VSAKO LETO ENO IME – IVAN
BRESKVAR

Peti zbornik Slovenski Judje: Zgodovina in holokavst, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, Univerzitetna knjižnica Maribor, Maribor 27. 1. 2017

Ob mednarodnem dnevu spomina na žrtve holokavsta je Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor že sedmič organiziral znanstveno srečanje *Vsako leto eno ime*. Ta srečanja, ki potekajo v Glazerjevi dvorani Univerzitetne knjižnice Maribor in so dragocen prispevek k boljšemu spoznavanju zgodovine holokavsta v širšem prostoru, so namenjena javni predstavitvi najnovejših izsledkov raziskav s področja zgodovine holokavsta in antisemitizma, obenem pa tudi življenjskih zgodb t. i. pravičnikov med narodi in posameznikov, ki so bili med drugo svetovno vojno žrtve nacističnega uničevalnega stroja. Projekt je bil leta 2010 zasnovan v sodelovanju z ZRC SAZU in to kot širok projekt spominjanja in učenja o holokavstu.

Letošnje mednarodno znanstveno srečanje, ki je znova pritegnilo pozornost, je bilo posvečeno slovenskemu pravičniku **Ivanu Breskvarju**. Breskvar se je rodil leta 1905 v Ljubljani, od leta 1931 pa je živel v Varaždinu. Tam se je kot tekstilni inženir zaposlil v tovarni

Varaždinska industrija svile (VIS); pozneje je v tej tovarni postal vodja oddelka za pletenje svile. V Varaždinu je spoznal domačinko Josipo, v zakonu pa so se jima rodili trije otroci. Njegov sodelavec v VIS je bil Milan Blass, sin judovskega trgovca iz Cirkulan. Ko je Milan Blass v času holokavsta pred zanesljivo smrtjo skušal rešiti dva judovska dečka, mu je pri tem pomagal tudi Ivan Breskvar. Osrednji spominski center holokavsta Yad Vashem v Jeruzalemu je Ivanu Breskvarju leta 1998 podelil naziv pravičnika med narodi. O preganjanju Judov v severozahodnem delu Hrvaške in slovenskem pravičniku Ivanu Breskvarju je na znanstvenem srečanju spregovoril prof. Boris Hajdinjak. Zgodovinar Dejan Súč je predstavil zgodovino dolnjelendavskih Judov in njihovo usodo med holokavstom, mag. Franc Kuzmič pa pričevanja nekaterih preživelih slovenskih taboriščnikov. Na srečanju so sodelovali tudi dr. Renato Podbersič s prispevkom o primerjavi nacistične in fašistične protijudovske zakonodaje, dr. Gerald Lamprecht s prispevkom o avstrijskem tihotapcu judovskih beguncev Josefu Schleichu in dr. Liljana Dobrovšak, ki je predstavila hrvaške pravičnike med narodi, dr. Anna Maria Grünfelder pa je govorila o odnosu komunistične Jugoslavije do žrtev holokavsta.

Na simpoziju sta urednika **dr. Renato Podbersič** in **Marjetka Bedrač**

predstavila peti zvezek zbornika *Slovenski Judje: Zgodovina in holokavst*. Recenzent je bil **dr. Aleš Maver**, tehnična urednica pa **Lilijana Matjašič**. Publikacija s krajšimi angleškimi pregledi besedil je izšla v nakladi 550 izvodov, njeno izdajo pa je podprlo Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. Gre za zdaj že tradicionalno publikacijo, ki jo izdaja CJKD Sinagoga Maribor in z njo predstavlja novejša izsledka zgodovinarjev in drugih raziskovalcev holokavsta in antisemitizma. Peti zvezek je posvečen referatom iz znanstvenega simpozija 2016. To mednarodno znanstveno srečanje je bilo posvečeno spominu na slovenskega pravičnika Franceta Punčuha, ki se je rodil leta 1902 v Dolenjem Logatcu. Od leta 1923 je živel v Varšavi, kjer je študiral in se kasneje zaposlil na diplomatskem predstavništvu Kraljevine Jugoslavije. Poročen je bil s poljsko Judinjo. Po nacistični zasedbi Poljske leta 1939 je pomagal številnim Judom, predvsem tako, da je prevzel njihovo premoženje, ki bi sicer bilo zaplenjeno. S tem jim je omogočil, da so lahko pobegnili iz varšavskega geta. Hkrati je sodeloval pri skrivanju Judov in pri njihovem oskrbovanju. France Punčuh je bil ubit leta 1944 med varšavsko vstajo. Pokopali so ga v Varšavi. Na željo žene so ga leta 1971 prekopali na pokopališče v Logatcu. Ustanova Yad Vashem mu je 15. avgusta 2004 podelila častni naziv »pravičnik med narodi«. Kot je v spremni besedi zbornika zapisal urednik **dr. Renato Podbersič**, kaže »zgodovina preganjanja Judov, šoa oziroma holokavst, v slovenskem prostoru velike razlike, ki pa jih je mogoče poenotiti v kontekstu razumevanja zapletenega procesa, ki je v končnem pogledu pripeljal do genocida

nad Judi širom Evrope med drugo svetovno vojno. Vzpon antisemitizma sta spremljala judovska asimilacija in izrinjanje starih religioznih in duhovnih vrednot judovstva. Marsikje je od zunanjega sveta Judom dejansko grozilo fizično izumrtje, hkrati pa so doživljali razpad vrednot od znotraj. Raziskovanje in proučevanje zgodovine Judov na območju današnje Slovenije, še posebej v pokrajinah z njihovo tradicionalno prisotnostjo (Prekmurje, Primorska), je bilo doslej v slovenski historiografiji dokaj pomanjkljivo in premalo celovito. Med dosedanjimi obravnavami oziroma objavljenimi raziskavami o Judih je treba ločiti med historiografijo in pristopi k njim. Ta se ukvarja z raziskovanjem Judov na splošno v svetu oziroma v Evropi in raziskavami o Judih na Slovenskem. Slednjih je bilo do sredine 80. let preteklega stoletja bolj malo, po tem obdobju pa lahko zasledimo nekakšen preporod objav s tovrstno problematiko, in sicer predstavljenih z vidika tako zgodovinskih kot tudi sociološko-antropoloških raziskav. Stanje se je torej precej izboljšalo v zadnjih tridesetih letih, ko so nastale nekatere temeljne študije o judovski prisotnosti na tleh Prekmurja, Goriške, Tržaške, Furlanije in Štajerske. Vendarle gre za območje, v preteklosti zelo povezano z osrednjim slovenskim prostorom.« Peti zbornik daje po mnenju dr. Podbersiča pozitiven predznak raziskavam o judovstvu in študijam holokavsta na Slovenskem. »Spominjati se« je tudi pojem v luči judovskega samorazumevanja njihovega trpljenja med drugo svetovno vojno, ne nazadnje je temu posvečena tudi osrednja spominska, muzejska in arhivska ustanova Yad Vashem v Jeruzalemu. V zborniku je Dejan Süč, zgodovinar

mlajše generacije, podrobno prestavil judovsko družino Eppinger, ki je bila ena od najpomembnejših judovskih družin v zgodovinskem razvoju Lendave, saj so člani družine vrsto let vodili gospodarsko ter kulturno življenje v kraju, kjer so med drugim imeli mlin ter opekarno in bili lastniki hotela Krona. Prispevek predstavlja njihovo zgodbo vse od naselitve na območju županije Zala ob koncu osemnajstega stoletja, postopne razpršitve po celotnem ozemlju Avstro-Ogrske v drugi polovici devetnajstega stoletja ter njihovo življenje pred začetkom druge svetovne vojne. Približno polovica članov družine je doživela usodo mnogih Judov in umrla v koncentracijskih taboriščih, druga polovica pa je uspela pobegniti pred nacistično vihro v Evropi in njihovi potomci še danes živijo v Severni ter Južni Ameriki. Zgodbi o Eppingerjih je dodan tudi zgodovinski uvod z namenom boljšega poznavanja zgodovine dolnjelendavskih Judov. Zgodovinar in publicist dr. Marjan Toš je pripravil daljši prispevek z naslovom »Holokavst na Slovenskem v luči relativizacije krivde, prevrednotenja zgodovine in slovenske kolaboracije 1941–1945«. Mag. Franc Kuzmič, upokojeni muzejski svetovalec in velik poznavalec judovstva, predvsem v Prekmurju, je prispeval članek z naslovom »Judje so si poskušali pred nacizmom reševati življenje na razne načine«. Različni zakoni, sprejeti v nacistični Nemčiji v tridesetih letih, ki so jim sledili incidenti, šikaniranja in zapiranje v taborišča, so vse bolj dali slutiti, da se nad Jude zgriinjajo črni oblaki. Ena od možnih oblik je bil odhod iz Nemčije in držav, ki so simpatizirale z nacizmom. Judje so začeli iskati v tujini zveze in se odpravljati

na tuje, predvsem v bolj varne države, na primer v ZDA, Kanado in druge države. Odhodi so bili bodisi legalni ali ilegalni, celo v skupinah. Nekateri Judje so morebitno rešitev iskali tudi s spremembo veroizpovedi. Mag. Kuzmič je posebej izpostavil razmere v Prekmurju, ki je takrat mejilo na Avstrijo in Madžarsko in bilo tako pogosto cilj na poti za judovske begunce. Prispevek je pripravil glede na ohranjene arhivske dokumente. Poročila so ohranjena iz obdobja od jeseni 1939 do marca 1941. Večino judovskih beguncev so graničarji in žandarji zavrnila že na meji. Nekatere, ki jim je vseeno uspelo prekoračiti mejo, pa so zajeli znotraj države in jih prav tako vrnila čez mejo. Zanimiv prispevek z naslovom »Po vojni: razseljene in repatriirane osebe« je prispevala dr. Anna Maria Grünfelder iz Zagreba. Avtorica je prikazala repatriacijo iz tujine za žrtve vojne, ki jo je Jugoslavija izvajala selektivno in pri tem zavračala t. i. sovražnike komunističnega družbenega sistema. Tudi jugoslovanske Jude so domače oblasti, zadolžene za repatriacijo, obravnavale v tem duhu. Kljub temu je treba poudariti, da se je Jugoslavija trudila pri evakuaciji vzhodnoevropskih Judov, ki so bežali pred novimi, poveljnimi antisemitskimi izgredi, čeprav je masovni judovski tranzit ogrožal jugoslovanske zunanje politične interese. Zgodovinar dr. Gerald Lamprecht iz Centra za judovske študije, ki deluje pri Univerzi v Gradcu, je pisal o uničenju judovske skupnosti na avstrijskem Štajerskem. Izpostavil je, da se je preganjanje judovskega prebivalstva v Avstriji začelo takoj po priključitvi Avstrije k nacistični Nemčiji marca 1938. V naslednjih mesecih so bili Judje diskriminirani,

zastopavljeni in izločeni iz avstrijske družbe. V prispevku dr. Lamprechta je podan pregled izгона Judov iz Štajerske v letih 1938/39. V njem avtor zapiše, da nacistični režim omenjenega preganjanja Judov ne bi mogel izvesti brez podpore domačega nejudovskega prebivalstva in brez sodelovanja širših množic na Štajerskem.

Zgodovinar dr. Renato Podbersič iz Študijskega centra za narodno spravo je pisal o poskusu obnove judovske skupnosti v Gorici po koncu druge svetovne vojne, ki je dolga stoletja dajala pomemben pečat Gorici in njeni deželi. Uničena je bila med holokavstom, po koncu druge svetovne vojne si kljub poskusom ni nikoli več prav opomogla. Pravzaprav je nekakšen prepoved judovstva na Goriškem pomenil prihod ameriških vojakov v okviru Zavezniške vojaške uprave poleti 1945. V Gorici se je namreč nastanilo poveljstvo ameriške 88. pehotne divizije, popularno imenovane »Blue Devils« (Modri vrage). V tej enoti je služilo veliko judovskih vojakov, za njihovo duhovno oskrbo pa je skrbel vojaški rabin stotnik Nathan A. Barack, pripadnik ortodoksnega judovstva. Ameriškim vojakom judovske veroizpovedi je s pomočniki nudil duhovno oskrbo, poskrbeli pa so tudi za pomoč maloštevilnim vračajočim se judovskim družinam. Po podpisu Pariške mirovne pogodbe in umiku ameriških vojakov septembra 1947 se je ta poskus obnove goriškega judovskega življenja praktično zaključil. Judovski skupnosti v Gorici je še nekaj let uspelo zagotavljati *minian* za opravljanje verskih obredov, leta 1969 pa se je zaradi pomanjkanja članov združila z judovsko skupnostjo v Trstu

Na koncu zbornika je objavljena tudi bibliografija vseh prispevkov domačih in tujih avtorjev, ki so s svojimi raziskavami sodelovali v preteklih štirih zbornikih. Naslovnico publikacije krasi posnetek *Tlakovcev spomina* iz Maribora. Najbrž ne naključno, saj je bil prav Maribor prvo slovensko mesto, ki se je leta 2012 pridružilo k vseevropskemu projektu »Stolpersteine«. Gre za umetniško zasnovani projekt, ki z načinom »en tlakovec, eno ime« obuja do nedavnega pozabljena imena žrtev holokavsta. Maribor je torej ta pozabljena imena vrnil v javni in zgodovinski spomin, ostala slovenska mesta pa še ne.

Marjan Toš

ZBORNİK SLOVENSKI LOVCI V VOJNI ZA SLOVENIJO

Slovenski lovci v vojni za Slovenijo. Zbornik razprav, člankov, pričevanj in spominov. Lovska zveza Slovenije, Ljubljana 2016, 272 str.

Konec leta 2016 je izšel zbornik Slovenski lovci v vojni za Slovenijo, ki ga je ob 25-letnici osamosvojitve izdala Lovska zveza Slovenije. Kot je ob izidu zapisal recenzent, prof. Stanislav Kocutar, je delo »Slovenski lovci v vojni za Slovenijo« dragocen dokument o prispevku članov lovske organizacije v enem ključnih trenutkov novejša narodove zgodovine. Gre za posamično odločitev članov kot tudi za kolektivno odločitev organizacije, da bo v duhu domoljubja in pripadnosti domovini ukrepala častno in srčno – ne glede na

morebitne posledice takšne odločitve. Slovenski lovci so s tem potrdili eno temeljnih usmeritev svoje organizacije iz njenega najzgodnejšega obdobja, namreč, da bodo poleg varovanja narave skrbeli tudi za narodno usmeritev. Tej odločitvi so številni sledili med narodnoosvobodilnim bojem 1941–45 in isti duh je narekoval podobno odločitev leta 1991. Slovenska lovska organizacija je s tem dejanjem častno in odgovorno sledila plebiscitni odločitvi, sposobnost in srčnost njenih članov pa je pripomogla k organizaciji obrambnih prizadevanj in zanesljivo pripomogla, da je bilo žrtev oboroženih nasprotij tako na eni kot na drugi strani manj, kot bi jih morebiti bilo, če bi pasivno stali ob strani in zgolj čakali na razplet dogodkov. To je temeljno sporočilo in hkrati največja dodana vrednost lovske organizacije k slovenski osamosvojitvi.

V zborniku je s prispevki in razpravami sodelovalo 25 avtorjev, dragocene podatke pa je posredovalo kar 129 informatorjev iz LD in s terena. Med njimi jih je bilo največ iz širšega mariborskega območja, Krasa in Gorenjske. Z gradivom so sodelovale tudi nekatere strokovne ustanove, kot so Muzej novejšje zgodovine iz Ljubljane, Vojaški muzej slovenske vojske iz Maribora in Tehniški muzej Slovenije. Besedilo je jezikovno pregledala Tjaša Škrinjar, oblikovalec in ilustrator pa je Igor Pičulin. Spremno besedo je v zborniku, ki je izšel v nakladi 2500 izvodov, napisal predsednik LZS, mag. Lado Bradač, so sporočili iz službe za stike z javnostmi pri LZS. Iz zapisanega v tej knjigi velikega formata, ki jo bogati kar 23 izvirnih avtorskih ilustracij Igorja Pičulina, lahko povzamemo, da je preteklost ne glede na to, kako jo dojemamo,

vedno interpretirana, in interpretacije, ki nastanejo, so vedno v službi sedanjosti. Študije, ki se ukvarjajo s spomini, ne razglablajo več toliko o preteklih dejanjih, temveč o tem, kako danes strukturiramo zgodbe o preteklosti. Poudarek ni na tem, kar o preteklosti vemo, temveč na diskurzu, ki ga o dogodkih oblikujemo. Ena so dejstva, in ta so neizpodbitna, kot je to tudi vojna za Slovenijo leta 1991, drugo pa je, kakšen diskurz, bodisi zgodovinski, nacionalni ali medijski, gradi interpretacije teh dogodkov. Jasno je, da se te spreminjajo v času in prostoru in tudi, ko gre za vojno leta 1991, se soočamo z zgodovinsko amnezijo. Da je res tako, pričajo mnoga historična dela, predvsem pa memoarska literatura o slovenskem osamosvajanju v letih 1990–1991. Marsikaj se je namerno pozabilo, marsikaj je bilo namerno spregledano, nekaj celo potvorjeno, marsikaj pa naj bi prišlo v javnost pozneje. To je značilno tudi za vlogo pripadnikov lovske organizacije pred vojno in med vojno za samostojno Slovenijo. O tej vlogi še do včeraj nismo vedeli nič ali bore malo, čeprav tudi za ta čas velja, da je preteklost danost, ki je ne bo nič več spremenilo. Medvojna vloga slovenskih lovcev je popisana v zborniku na osnovi različnih zgodovinskih virov, v tem primeru predvsem na osnovi pričevanj očividcev. Ostalih virov je žal relativno malo. Po 25 letih je spomin očividcev začel bledeti, zato je bil po besedah predsednika slovenske lovske organizacije, mag. Lada Bradača *»že skrajni čas, da vsaj nekaj malega trajno ohranimo za kasnejše rodove slovenskih lovcev«*. V spominskih zapisih v zborniku *Slovenski lovci v vojni za Slovenijo* se zcalijo tudi posamezne ustne pripovedi,

ki so jih pisci poskušali dokumentirati. Delček spominjanja na vojno med slovenskimi lovci in njihove spomine so sodelavci uredniškega odbora, ki ga je vodil dr. Marjan Toš, poskušali vtakati v širši diskurz, tudi s pomočjo analitičnih in kronoloških historičnih zapisov strokovnjakov v prvem delu knjige. Takšen pristop se je potrdil kot najbolj primeren, saj za kaj več niso imeli ne časa in tudi ne referenčnih sodelavcev. Zbornik je šele začetek zapisovanja in trajnega dokumentiranja in z njim so realizirali pobudo predsednika, mag. Lada Bradača iz decembra lani, da bi v letu, ko praznujemo 25-letnico samostojnosti, javnosti strnjeno posredovali tudi informacije o aktivni vlogi lovcev in lovske organizacije v tem zgodovinsko prelomnem dogodku. Avtorji seveda niso mogli biti znanstveniki, ki bi podrobneje razčlenjevali in znanstveno proučevali našo vlogo, želeli so zgolj zapisati nekatera dejstva, da se ne bi pozabila. Čas namreč beži, očitvidci odhajajo in se starajo, s tem pa blede tudi spomin. Niso želeli razsojati in tudi niso razsojali ne dogodkov ne pojavov. Skušali so biti verodostojni kronisti in s prispevki vzpodbuditi strokovnjake, da se enkrat v bližnji prihodnosti poglobljeno, znanstveno analitično lotijo te tematike. Za takšen znanstveni pristop pa je seveda potreben čas.

Pričujoči zbornik je najbrž začetek, ki bo zagotovo doživel nadgradnjo, saj nekatere zadeve niso – in tudi niso mogle biti – celoviteje predstavljene, na primer sezname udeležencev, ki niso popolni, saj je podatke posredovalo le 129 LD. Iz njih izhaja, da je bilo v vojno in deloma že v predvojno dogajanje direktno in aktivno vključenih okoli 1.800 lovcev. Če pa upoštevamo zanesljive

neobdelane terenske podatke, pa ocenjujejo, da je bilo v vojni leta 1991 angažiranih preko 5000 slovenskih lovcev. Vsi so častno opravili svojo nalogo in stopili v bran domovini, ko ji je bilo najtežje. In iz lovskih vrst je tudi ena prvih žrtev slovenske osamosvojitvene vojne iz leta 1991, lovec Jernej Molan iz Brežic. Za svoj prispevek lovci niso pričakovali in ne pričakujejo medalj, tudi ne želijo biti heroji, pričakujejo le korektno zgodovinopisno obravnavo in predstavitev njihove vloge v teh za domovino usodnih časih.

Marjan Toš

DAN PRIMOŽA TRUBARJA IN PETSTOLETNICA LUTROVIH TEZ

*Počastitev državnega praznika
dan Primoža Trubarja 2017.*

Univerzitetna knjižnica Maribor,
8. 6. 2017

Počastitev dneva Primoža Trubarja je že tretje leto zapored združila Univerzitetno knjižnico Maribor in Zvezo kulturnih društev Maribor s projektom Spominjanja prav na praznični dan 8. junij v UKM. Ker je namen državnega praznika, s tem pa tudi prireditve, utrjevanje zavedanja o vlogi Primoža Trubarja za slovenski narod in tudi za širši evropski prostor, je cilj prirediteljev postopoma slediti in razgrinjati večplastnost njegovega dela in pomena.

Okrogli mizi in trem razstavam je bil za skupni naslov projekta postavljen navedek iz Trubarjevega nemškega posvetila h knjigi Ta prvi dejl tiga noviga

testamenta iz leta 1557 »Pisanje in branje našega jezika je najbolj odvisno od vaje in rabe«. Trubar je v slovenskih ali nemških posvetilih in predgovorih pojasnjeval svoje premisleke in odločitve, povezane s slovenščino, ko je vizionarsko in genialno oral ledino pri udejanjanju slovenščine kot knjižnega jezika, pri čemer ga je gnalo globoko prepričanje, da mora vsak človek brati sveto pismo v njemu razumljivem jeziku. Prav zato je bil odprt za predloge in zamisli tudi drugih in jih je vabil k sodelovanju pri oblikovanju knjižne norme jezika, ki so ga dotlej predvsem govorili. Vendar brez vaje in rabe jezik nima perspektive, torej je na vsakem posamezniku, da svoje ravnanje usmerja k skupni koristi.

Prireditve se je začela že sredi dne z delavnico Mojstra Janeza, ki je obiskovalcem demonstriral tisk na obrtniško izdelanem papirju. Delavnica je potekala do okrogle mize, na kateri so se zvrstila štiri predavanja, tej je sledilo odprtje razstave v likovnem in knjižnem razstavišču. Uvedla sta ga dijaka Konservatorija za glasbo in balet Maribor violinistka Sara Mitić in harmonikar Julijan Škraban, z otvoritvenim nagovorom pa je prireditve sklenil častni škof Geza Erniša. Razstava tiskov v avli, razstava akademskega slikarja Vojka Pogačarja *Alea iacta est!* in razstava *Odmev reformacije* v Mariboru bodo na ogled do 2. septembra.

Na mestni ravni so dogodek zaznali mediji, kar je vplivalo tudi na obisk, mestnim oblastem pa državni praznik še ni prebudil iniciative.

Okrogla miza je opozorila tudi na letošnjo petstoletnico reformacije: kar dve predavanji od štirih sta povezali Trubarja in Lutra. Najprej je Fanika Krajnc-Vrečko ponazorila *Lutrov in*

Trubarjev odnos do prevajanja. Čeprav gnana od skupnega hotenja, naj vsak vernik bere sveto pismo v sebi razumljivem jeziku, je zaznala razlike, izhajajoče tudi iz njunih različnih značajev. Lutrova znamenita poslanica o prevajanju iz leta 1530, ki je utemeljitev njegovih jezikovnih načel, razpira temeljno vprašanje, s katerim se sooči vsak prevajalec: ali naj prevaja po duhu ali po črki. Srečko Reher je v predavanju *Podoba reformatorja Martina Lutra v reviji Znamenje* zaobjel štiri desetletja izhajanja revije in poudaril drugačen pogled njenih sodelavcev na Lutra in slovenske protestante, ki so se odvrnili od siceršnjega katoliškega pogleda nanje in jih niso več označevali za krivoverce in odgovorne za razkol v krščanski cerkvi. Aleš Maver je v predavanju *Slovinci in bogoslužni jezik* segel v čas pokristjanjevanja in opozoril, da sta šele Ciril in Metod vpeljala uporabo ljudskega jezika pri bogoslužju, sicer pa je poudaril, da je pri nas v sodobnem katoliškem bogoslužju prevladujoča slovenščina, medtem ko je latinščine manj kot v evangeličanski severni Nemčiji. Slovenščina kot sakralni jezik je tudi znamenje narodove suverenosti, ki je bila s pokristjanjevanjem ogrožena. Žiga Oman se je v predavanju »*Več slovenskih kmetov je želelo slovenskega pridigarja*« – o jeziku reformacije na *Dravskem polju* osredinil na jezik reformacijskega gibanja v Mariboru in njegovi okolici, ki ga ne smemo pojmovati v modernem smislu kot znamenje narodne oziroma etnične identitete. Ločevanje med prebivalci namreč ni potekalo po narodni oziroma etnični pripadnosti, ampak po veroizpovedi in pripadnosti drugim skupinam. Okroglo mizo je povezovala Majda Potrata.

V zloženci k razstavama je o svojem pogledu na Trubarja in slovensko reformacijo spregovoril Vojko Pogačar, o njegovi razstavi pa kustos Mario Berdič. Razstava *Kocka je padla* se s popolnoma novimi likovnimi rešitvami navezuje na Pogačnikov obsežen projekt spominskega parka Jurija Dalmatina v Krškem. Iz javnega spomenika, ki upodablja tri najpomembnejše reformatorje, je v razstavo vključil le na polovico pomanjšano Trubarjevo silhueto v pleksiju, k ogledu portretnih grafik in akvarelov ter s stropa viseče kocke s portreti pa vstopimo skozi razrezano zaveso iz prosojne plastične folije, na kateri so upodobljeni reformatorji.

Razstavo Odmev reformacije v Mariboru sta pripravili Majda Potrata in Silva Belšak ob pomoči drugih sodelavk in sodelavcev UKM, zlasti Vlaste Stavbar. Izbrano razstavljeno gradivo se omejuje na Maribor, saj prikazuje pojav reformacije v mestu, njen razvoj in konec v 16. stoletju, nato pa upodobi- tev reformacije ter utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika in sodelavcev v literaturi in različnih znanstvenih in strokovnih panogah. Merilo, po katerem se je ravnala izbira, je Maribor kot kraj rojstva ali delovanja izbranega avtorja, vendar tudi kot sedež institucije, ki je spodbudila nastanek del ali dogodkov. Najobsežnejši je prav prikaz

proučevanja protestantizma/reformacije v zgodovini, literarni zgodovini, jezikoslovju, teologiji ... Ta del se končuje s poglobitnimi objavami dveh osrednjih mariborskih trubarologov, in sicer Jožeta Rajhmana in Fanike Krajnc-Vrečko. Ob pogledu na izbrane naslove je upravičeno vprašanje, ali se zavedamo pomena njenega dela. Razstavljene pa so še monografije o Martinu Lutru, ki jih hrani UKM. S tem se tudi razstava vključuje v počastitev Lutrovega leta.

Splet okoliščin je omogočil, da se bodo razstave zadržale v razstaviščih UKM skoraj tri mesece in tako si jih bodo lahko ogledali redni obiskovalci UKM. S tem in s povabilom referentom k objavi predavanj v ČZN bodo udej- njena pričakovanja in prizadevanja ko- ordinatorjev projekta: Vlaste Stavbar, Majde Potrata in Francija Pivca.

Če se ob koncu vprašamo, kako za- živi v nas navedek iz Trubarja, lahko rečemo: brez Trubarjevega zavedanja, da šele raba jeziku zagotavlja njegov »stati«, tudi njegovega »obstati« ne bi bilo. In to dragoceno spoznanje je sr- čika vseh tistih sodobnih prizadevanj, ki zagovarjajo polno funkcionalnost slovenščine in se zato upirajo globali- zacijskim jezikovnim težnjam.

Majda Potrata

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsisi v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: elektronski, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, in odtisnjen na papir. Obsega lahko do 60.000 znakov.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.

7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustaljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej nezgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str.

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, za zbornik, kraj in leto izida, strani.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Dato-teke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (*Review for History and Ethnography*)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškov trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be submitted in electronic Windows-compatible format and printed on paper. The contributions should not exceed 60,000 characters.
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.

The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.

8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.

Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.

References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages.

References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages; for a book of proceedings publication place and publication year, pages.

9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Prevodi – *Translations*
Mateja Škofljanec

Lektoriranje – *Proofreading*
Bojana Samarin

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
500 izvodov

Tisk – *Printed by*
Cicero, Begunje, d.o.o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne številke – *Single issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe*
to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
or at the editorial office (zupanur@gmail.com)

ISSN 0590-5966

Cena: 6,30 €